

УТВЕРЖДАЮ

2022 г.

ФАКУЛЬТАТИВНЫЕ ДИСЦИПЛИНЫ
Академическое письмо
рабочая программа дисциплины (модуля)

Закреплена за кафедрой **Аспирантура**
Учебный план **Для всех направлений**
аспирантуры КРСУ
Форма обучения **очная**
Общая **2 ЗЕТ**
трудоемкость

Часов по учебному плану 72
в том числе:
аудиторные занятия 20
самостоятельная работа 51,8

Виды контроля в семестрах:
зачеты с оценкой 3

Распределение часов дисциплины по семестрам

Семестр (<Курс> , <Семестр на курсе>)	3 (2.1)		Итого	
Неделя	21			
Вид занятий	уп	рп	уп	рп
Лекции	10	10	10	10
Практические	10	10	10	10
Контактная работа в период теоретического обучения	0,2	0,2	0,2	0,2
Итого ауд.	20	20	20	20
Контактная работа	20,2	20,2	20,2	20,2
Сам. работа	51,8	51,8	51,8	51,8
Итого	72	72	72	72

Программу составил(и):

к.и.н., доцент, Черноус Т.Ф.

Рецензент(ы):

к.ф.н., доцент, Гатина А.Э.

Рабочая программа дисциплины

Академическое письмо

разработана в соответствии с ФГТ

составлена на основании учебного плана:

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

утвержденного учёным советом вуза от 28.06.2022 протокол №11

Рабочая программа одобрена на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 28.06.2022 г. №

Срок действия программы:

2022-2028 уч.гг.

Зав. кафедрой

1. ЦЕЛИ ОСВОЕНИЯ дисциплины	
1.1	Целью освоения дисциплины «Академическое письмо» является формирование у аспирантов навыков структурированного изложения собственных идей, умения создавать научные и научно-информационные тексты различных видов с учетом специфики академического дискурса.
1.2	Изучение дисциплины предполагает выполнение следующих задач: 1) изучение специфики, типологии и видов академического письма; 2) обзор эффективных технологий коммуникации, в том числе в академическом сообществе; 3) изучение принципов и приемов создания научного текста в ряде основных его модификаций; 4) изучение правил построения научных текстов различных жанров и подстилей (собственно научный, научно-учебный, научно-популярный и др.); 5) обеспечение аспирантов практическими навыками создания и редактирования научного текста для публикации; 6) освоение особенностей академической традиции в определенной сфере научной деятельности в соответствии с профилем подготовки аспиранта.

2. МЕСТО ДИСЦИПЛИНЫ В СТРУКТУРЕ ООП	
Цикл (раздел) ООП:	
2.1	Требования к предварительной подготовке обучающегося:
2.1.1	Для успешного освоения дисциплины обучающимся необходимо владеть следующими общекультурными компетенциями:
2.1.2	владение культурой мышления;
2.1.3	способностью к восприятию, анализу, обобщению информации, постановке цели и выбору путей ее достижения;
2.1.4	владение нормами русского литературного языка, навыками практического использования системы функциональных стилей речи;
2.1.5	стремление к саморазвитию, повышению квалификации и мастерства;
2.1.6	владение основными методами, способами и средствами получения, хранения, переработки информации, навыки работы с компьютером как средством управления информацией;
2.1.7	способность работать с информацией в глобальных компьютерных сетях.
2.1.8	Основными требованиями к «входным» знаниям, умениям и готовностям обучающегося, необходимым при освоении дисциплины «Академическое письмо» являются следующие. Аспирант должен:
	ЗНАТЬ: лексические, морфологические, грамматические и синтаксические нормы русского языка; функциональные стили русского и английского языков; основные положения теории коммуникации, языка и текста; основную систему терминологии по направлению подготовки;
	УМЕТЬ: работать с информацией в глобальных компьютерных сетях; составлять целостные и связные тексты различной стилистической принадлежности на русском языке;
	ВЛАДЕТЬ: в полной мере стилистическими особенностями русского языка; культурой мышления; способностью к восприятию, анализу, обобщению информации, постановке цели и выбору путей ее достижения; основными методами, способами и средствами получения, хранения, переработки информации, навыками работы с компьютером как средством управления информацией.
2.2	Дисциплины и практики, для которых освоение данной дисциплины (модуля) необходимо как предшествующее:
2.2.1	Представление диссертации на соискание ученой степени кандидата наук
2.2.2	Научно-исследовательская деятельность
2.2.3	Практика педагогическая
2.2.4	Школа педагогического мастерства (педагогика и психология высшей школы)

В результате освоения дисциплины обучающийся должен

3.1	Знать:
3.1.1	особенности представления результатов научной деятельности в устной и письменной форме при работе в российских и международных исследовательских коллективах;
3.1.2	методы и технологии научной коммуникации на государственном и иностранном языках;
3.1.3	стилистические особенности представления результатов научной деятельности в устной и письменной форме на государственном и иностранном языках;

3.1.4	нормативные документы для составления заявок, грантов, проектов НИР;
3.1.5	требования к содержанию и правила оформления рукописей к публикации в рецензируемых научных изданиях.
3.2	Уметь:
3.2.1	следовать нормам, принятым в научном общении при работе в российских и международных исследовательских коллективах с целью решения научных и научно-образовательных задач;
3.2.2	следовать основным нормам, принятым в научном общении на государственном и иностранном языках;
3.2.3	представлять научные результаты по теме диссертационной работы в виде публикаций в рецензируемых научных изданиях;
3.2.4	представлять результаты НИР (в т.ч., диссертационной работы) академическому и бизнес-сообществу.
3.3	Владеть:
3.3.1	навыками анализа основных мировоззренческих и методологических проблем, в т.ч. междисциплинарного характера, возникающих при работе по решению научных и научно-образовательных задач в российских или международных исследовательских коллективах;
3.3.2	различными типами коммуникаций при осуществлении работы в российских и международных коллективах по решению научных и научно-образовательных задач;
3.3.3	навыками анализа научных текстов на государственном и иностранном языках;
3.3.4	навыками критической оценки эффективности различных методов и технологий научной коммуникации на государственном и иностранном языках.

4. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Код занятия	Наименование разделов и тем /вид занятия/	Семестр / Курс	Часов	Компетенции	Литература	Инте ракт.	Пр. подг.	Примечание
	Раздел 1. Теоретический: Эффективная коммуникация в академическом сообществе и принципы построения научного текста и подготовка его к публикации.							
1.1	Нормы и стили современного русского языка как основа эффективной коммуникации. Научный стиль. Коммуникативные формы речи как основа построения научных текстов. Классификация способов изложения в НТ. Особенности сообщения в НТ. Описания в НТ. Виды рассуждения в НТ, их построение и выбор стилистических средств для них. Внутренняя дифференциация научного стиля особенности научного дискурса. /Лек/	3	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2 Л2.1Л3.1			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
1.2	Документы научного стиля как текстовая структура: научная статья, монография, диссертация, автореферат, научный доклад, реферат, аннотация, рецензия; заявка на грант. Учебник, учебно-методическое пособие, лекция, патент, договор. /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.1 Л2.2Л3.1			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
1.3	Типология научно-информационного текста (НИТ): библиографическое описание, аннотация, реферат, обзор. /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2Л2.1 Л2.2Л3.1			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска

1.4	Подготовка НТ к публикации. Их структурные, функциональные, стилистические особенности. Коммуникативная диверсификация внутри научного стиля. Академический текст и научно-популярный текст. /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.1 Л2.2Л3.1			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
1.5	Типологические особенности научного текста (НТ). Понятие о НТ. Научность, достоверность, новизна, актуальность НТ. Особенности структуры и логики НТ. /Пр/	3	2		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3.1			Просмотр видеоматериалов и выполнение заданий по поиску, анализу, обработке информации
1.6	Специфика научного стиля. Приемы анализа нормативно-стилистических ошибок в НТ. Понятие об информативности НТ, виды информации (фактуальная, концептуальная, ключевая, уточняющая, повторная, нулевая, распределение информации в тексте, коэффициент информативности). /Пр/	3	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3.1			Просмотр видеоматериалов и выполнение заданий по поиску, анализу, обработке информации
1.7	Понятие о смысловой целостности НТ (работа с фрагментом и целым текстом, смысловая структура НТ, основные и второстепенные элементы НТ, системность НТ; значение истории вопроса и описания теоретико-методологической базы в НТ). Связность НТ (языковые средства связности НТ). Литературная обработанность как обязательное качество НТ. /Пр/	3	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3.1			Просмотр видеоматериалов и выполнение заданий по поиску, анализу, обработке информации
	Раздел 2. Практический: Создание научных текстов в соответствии с выбранным профилем и темой кандидатской диссертации							
2.1	Научный аппарат НТ. Специальная, общенаучная лексика и терминология. Различные типы сокращений в научном тексте. Работа над различными элементами научного текста. Заглавия и заголовки НТ. Названия в НТ. Сокращения и выделения в НТ. Числа, знаки, даты в НТ. Цитаты, внутритекстовые ссылки в НТ. /Ср/	3	12		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3.1 Э1 Э2 Э3 Э4			Самостоятельная работа по созданию текстов, необходимая для получения практики академического письма

2.2	Редактирование научного текста, виды и техника его правки. Общая схема редактирования НТ. Методика правки НТ: правка-вычитка, правка-сокращение, правка - обработка, правка-переделка. Работа с фактическим материалом в НТ. /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3. 1 Э1 Э2 Э3 Э4			Самостоятельная работа по созданию текстов, необходимая для получения практики академического письма
2.3	Достоверность, уместность, функциональность, свежесть, выразительность факта в НТ. Профилактика фактических ошибок в НТ (причины фактической недостоверности, приемы проверки точности и достоверности фактов в НТ. Источники фактов для НТ и НИТ. /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.2Л3. 1 Э1 Э2 Э3 Э4			Самостоятельная работа по созданию текстов, необходимая для получения практики академического письма
2.4	Создание аппарата НТ. Справочно-поисковый аппарат. Справочно-пояснительный аппарат. Библиографический аппарат. /Ср/	3	9,8		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3. 1 Э1 Э2 Э3 Э4			Самостоятельная работа по созданию текстов, необходимая для получения практики академического письма
2.5	Поиск, анализ, обработка информации и написание текста, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования /ЗачётСОц/	3	10		Л1.1 Л1.2 Л1.3 Л1.4Л2.2Л3. 1			Подготовка
2.6	Поиск, анализ, обработка информации и написание текста, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования /КрТО/	3	0,2					Защита

5. ФОНД ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ

5.1. Контрольные вопросы и задания

Представление и защита с презентацией написанного текста, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования

5.2. Темы курсовых работ (проектов)

Учебным планом не предусмотрено написание курсовой работы

5.3. Фонд оценочных средств

1. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ. Примерные темы:

1. Особенности научной коммуникации.
2. Академическое письмо и НТ; НТ и академическое сообщество.
3. Проблема плагиата и цитирования в НТ.
4. Культура письменной научной речи (научный стиль и его подстили).
5. Цели НТ и НИТ.
6. Актуальность и достоверность НТ и НИТ.
7. Системность и логичность НТ.
8. Диалогичность и интертекстуальность НТ.
9. Полнота охвата источников НТ и НИТ.
10. Степень полноты изложения в НТ и НИТ
11. Стратегия и тактика создания НТ и НИТ.
12. Классификация способов изложения.
13. Рассуждение как самый характерный для НТ способ изложения.

14. Умозаключение как основа рассуждения.
15. Логическое доказательство.
16. Опровержение.
17. Гипотеза.
18. Рациональное объяснение.
19. Аналогия.
20. Псевдорассуждение.
21. Особенности использования описания и повествования в НТ.
22. Сравнение реферата-конспекта и реферата-обзора как видов НТ.
23. Основные компоненты научной статьи.
24. Речевые формы в научном тексте.
25. Этапы составления заявки на грант.

2. ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАДАНИЯ. Аспиранту необходимо выполнить все задания и представить их на рубежный модуль 1:

ЗАДАНИЕ 1. Наведите порядок в субъектно-объектных отношениях. Выстройте предложения логически, чтобы ясно выразить мысль. Перепишите их.

- 1) Организация образовательного процесса в лицее строится на основе учебного плана, разрабатываемого лицеем самостоятельно, по согласованию с отделом образования администрации города.
- 2) Для обеспечения эффективности образовательной деятельности в школе накоплен опыт составления учебного плана с учетом интересов и запросов учащихся и их родителей, выявляемых в ходе ежегодного анкетирования участников образовательного процесса для распределения часов вариативной части учебного плана школы.
- 3) При обучении по графику шестидневной недели по согласованию с учредителем возможно обучение в режиме пятидневной учебной недели в первой и четвертой четвертях.
- 4) Учитывая увеличение объема задач, стоящих перед школой в современных условиях, принимая во внимание все существующие сложности и проблемы современной системы образования, приходится сделать вывод, что для школы как социальной организации существенно повышаются требования к качеству внутришкольного управления.
- 5) Для каждой группы работников определены повышающие коэффициенты. Думается, что необоснованно занижается роль и уровень должностного оклада руководителей, так как не учитываются повышающие коэффициенты стажа работы.
- 6) Рассмотрим технологические особенности телекоммуникационных технологий в контексте использования в дидактических целях по развитию межкультурной компетентности студентов педагогического вуза.

ЗАДАНИЕ 2. Попробуйте исправить приведенные ниже неграмотные фрагменты текстов: удалите тире и двоеточия за счет внесения соответствующего глагола или других слов. Восстановите субъекты и глаголы так, чтобы текст обрел ясность, расставьте перепутанные части по местам и исправьте нарушенное согласование. Перепишите эти цитаты грамотно и внятно:

- 1) Трудности в профессиональной деятельности феноменологически определяются отсутствием (или недостатком) средств деятельности – знаний, умений, профессионально важных качеств и психологическим состоянием личности, в значительной степени зависящее от адекватности самооценки. Поэтому процесс развития профессионального самосознания руководителя школы, по нашему мнению, должен предполагать: (далее идет список с ядром в виде существительных).
- 2) Дидактические свойства – признаки, аспекты, стороны, которые могут использоваться с дидактическими целями в учебно-образовательном процессе.
- 3) Нельзя забывать и еще один базовый элемент школы вчерашнего дня – это управление по принципу «установленных ошибок». На первый взгляд, с точки зрения консервативного управления, нет ничего проще, чем создать набор требований: что должен знать, уметь, делать учитель.
- 4) Если рассматривать аспект управления школой с практической точки зрения, то становится очевидным следующее: необходимо самое пристальное внимание уделить диалоговой форме общения, а также проблеме информированности учителя.
- 5) В январе 2018 г. по инициативе администрации службой было проведено анкетирование, с целью выяснить: изменились ли отношения администрации и педагогического коллектива за последнее время.
- 6) Общеобразовательные учебные заведения, как сельской местности, так и городской – это, безусловно, явление одного и того же рода, но однородными явлениями их делает не только сходство как основание зачисления в общий род, но и различие и противоположности, которые дополняют друг друга и делают как сельские, так и городские учебные заведения компонентами целостной системы управления общим средним образованием.
- 7) Исследователи проблем подготовки и повышения квалификации педагогических работников, руководителей школ рассматривают процесс профессионального обучения в соответствии с основополагающими принципами: научности, системности, сознательности и активности личности, ее воспитания в процессе обучения, прочности, доступности, наглядности обучения. Ими выделен и обоснован ряд принципов технологии обучения: принцип деятельностного понимания профессии, соответствия конструируемых технологий профессиональной подготовки современным мировым тенденциям развития социального образования (фундаментализации, индивидуализации, гуманизации), непрерывного обновления содержания профессиональной подготовки, принцип оптимизации, качественной оценки работы.

ЗАДАНИЕ 3. Воспользуйтесь приведенными выше требованиями к оформлению списка, чтобы исправить нарушения параллелизма в следующем фрагменте информационного доклада школы:

Сильные стороны гимназии:

- высокий рейтинг в сравнении с другими общеобразовательными учреждениями, качество образования, уровень поступления;
- 85% выпускников 9 классов идут в 10 класс;
- сложилась система воспитательной работы;
- уровень правонарушений низкий (1 человек на учете в городе), есть социальный педагог, есть система работы со сложными в поведении детьми;
- высокий уровень квалификации кадров;
- гимназия – опорная школа города;
- в процессе управления существует специализация членов административной команды;
- высокий профессионализм сотрудников.

ЗАДАНИЕ 4. Попробуйте переструктурировать это и два следующих предложения.

Деление классов на подгруппы осуществляется на уроках иностранного языка, информатики, технологии, при изучении профильных предметов на ступени средней школы, на элективных курсах.

По данным внутришкольного инспектирования, внешних оценок деятельности школы, по результатам анкетирования учащихся и их родителей требует улучшения образовательная деятельность по таким предметам, как иностранный язык, технология, химия.

ЗАДАНИЕ 5. Какие из этих характеристик присутствуют в данном ниже тексте?

По свидетельству специалистов, корни проблем, отраженные в деструктивных чертах личности, как правило, являются прямым следствием депривации психического развития ребенка в семье. Причем эта депривация возникает не только из-за дефицита внимания, что бывает с брошенными и нелюбимыми детьми, но также и в результате постоянного торможения естественной активности ребенка и подавления его чувства собственного достоинства любящими, но функционально неграмотными родителями, которые сами выросли в атмосфере гиперопеки, авторитарности и деспотизма взрослых.

ЗАДАНИЕ 6. Соедините предложения в тексте согласно логике, пользуясь союзной связью.

1. Робот – механическое устройство, которое может выполнять однообразные, опасные и сложные задачи.
2. Прежде всего, роботы могут выполнять повторяющиеся действия без усталости или скуки.
3. Они применяются в автомобильной промышленности для сварки и покраски.
4. Роботы также могут работать во вредных условиях.
5. Они приносят пользу в освоении океанских глубин, также как и космического пространства.
6. Наконец, роботы могут справляться с задачами, требующими крайней степени точности.
7. В операционной робот может ассистировать хирургу.
8. Например, робот может удалить нейрон мозга.
9. Он может с большой точностью производить действия над младенцем в утробе матери.
10. Область искусственного интеллекта предоставляет роботам ограниченное поле для размышлений и принятия решений.
11. Однако роботы не способны мыслить концептуально.
12. Роботы не могут действовать независимо.
13. Людям приходится их программировать.
14. Они бесполезны.
15. Следовательно, людям не следует волноваться, что роботы одержат власть над миром.
16. По крайней мере, пока.

ЗАДАНИЕ 7. Выделите в тексте фрагменты. Перепишите текст, исправляя ошибки так, чтобы предложения были связаны и логичны. Помните о параллелизме.

Критики теории порядка рождения утверждают, что она не научна. Потому что ее невозможно доказать. А также потому, что она имеет сходство с астрологией. Интересна, возможно, но не должна приниматься всерьез. Сторонники теории порядка рождения признают, что сама по себе она не определяет, что мы за люди. Наши родители и общество, например, оказывают очень сильное влияние. Жизнерадостны ли мы или мрачны, уравновешены или раздражительны, или доброжелательны или злы. Тем не менее, порядок рождения играет роль. Определяя, до какой степени ребенок жизнерадостен, уравновешен или доброжелателен, например. Он играет еще одну роль. В определении того, как ребенок использует свою жизнерадостность, уравновешенность и доброжелательность в общении с другими людьми.

3. ПОРТФОЛИО

Аспирант представляет текст заявки на грант по теме диссертационного исследования

4. ТЕКСТ НАУЧНОЙ СТАТЬИ

Текст должен быть написан в соответствии с темой диссертационного исследования, оформленного по требованиям российских, кыргызских или зарубежных рецензируемых журналов, или прототип автореферата диссертации

5.4. Перечень видов оценочных средств

1. Теоретическое задание.
2. Практическое задание.
3. Портфолио.
4. Текст научной статьи и его презентация.

Шкалы оценивания.**ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ**

Понимание вопросов, смысловое соответствие ответа вопросу, развернутость и аргументированность ответа, его грамматическая правильность; лексическая и грамматическая правильность речи, разнообразие используемого словаря и речевых структур, информативность и логичность сообщения, правильное произношение слов.

Оценивается каждый вопрос отдельно:

- глубокое и прочное усвоение материала темы или раздела;
- полные, последовательные, грамотные и логически излагаемые ответы;
- демонстрация обучающимся знаний в объеме пройденной программы и дополнительно рекомендованной литературы;
- воспроизведение учебного материала с требуемой степенью точности.

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ

Оценивается каждое из заданий отдельно:

- 1) правильность выполнения (смысловое соответствие ответа на вопрос задания)
- 2) грамматическая и фонетическая правильность (речевые, орфографические, пункционные, грамматические нормы)
- 3) принимается во внимание не только количество, но и характер ошибок

Ошибкой считается:

1. Нарушение орфографических правил при написании слов, включая ошибки на пропуск, перестановку, замену и вставку лишних букв в словах;
2. Неправильное написание слов, не регулируемых правилами (слова с непроверяемыми написаниями);
3. Отсутствие знаков препинания; отсутствие точки в конце предложения не считается за ошибку, если следующее предложение написано с большой буквы.

ЗАДАНИЕ В ФОРМЕ ПОРТФОЛИО.

Оцениваются:

- 1) владение академической (общенаучной) лексикой;
- 2) понимание метафор;
- 3) понимание составных частей текста и связей между ними;
- 4) понимание разных типов языка и текста (научные описания, инструкции, таблицы, доказательства и т.д.);
- 5) умение интерпретировать графическую информацию и понимать диаграммы;
- 6) умение отличить основную идею от второстепенных деталей, причину от следствия, а факт от мнения;
- 7) скорость выполнения простых расчетов без помощи калькулятора;
- 8) умение классифицировать вопросы и сопоставлять их;
- 9) умение делать выводы на основе информации и применять их к другим ситуациям;
- 10) умение сформулировать проблему, провести доказательство и представить фактический материал в его поддержку;
- 11) умение оценить значение понятого на более общем и высоком уровне.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ СТАТЬИ И ЕГО ПРЕЗЕНТАЦИЯ.

Оцениваются:

1. Понимание предмета и отношение к нему
2. Структура и организация текста
3. Фактический материал и начитанность
4. Аргументация и заключение
5. Раскрытие темы (покрытие предметной области по данной теме)
6. Стилль и грамотность
7. Презентация темы и материала
8. Прочие комментарии
9. Общая оценка
10. Предложения по дальнейшему развитию.

6. УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)**6.1. Рекомендуемая литература****6.1.1. Основная литература**

	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
ЛП.1	Короткина И.Б.	Академическое письмо: процесс, продукт и практика: Учебное пособие для вузов	М.: Юрайт 2016

	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л1.2	Колесникова Н.И.	От конспекта к диссертации: Учебное пособие по развитию навыков письменной речи	М.: Флинта 2015
Л1.3	Исенова Ф.К.	Учебно-методическое пособие по изучению дисциплины «Академическое письмо и чтение» : Учебное пособие	Астана: Казахский гуманитарно-юридический университет 2016
Л1.4	Новиков В.К.	Основы академического письма: курс лекций : Учебное пособие	М. : Московская государственная академия водного транспорта 2016

6.1.2. Дополнительная литература

	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л2.1	Балыхина Т.М., Лысякова М.В., Рыбаков М.А.	Русский язык и культура речи: Рабочая тетрадь	М.: Дрофа 2011
Л2.2	Андреев Г.И. и др.	Основы научной работы и оформления результатов научной деятельности: Учебное пособие	М. 2004

6.1.3. Методические разработки

	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л3.1	Кузнецов И.А.	Научное исследование: методика проведения и оформления. Изд-е 3-е, перераб.и доп.: учебное пособие	Москва 2008

6.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети "Интернет"

Э1	Правила академического письма	https://www.msses.ru/
Э2	Академическое письмо: как подготовить статью для публикации в иностранном издании	https://okna.hse.ru/news/167993365.html
Э3	Электронная библиотека диссертаций : полнотекстовые версии докторских и кандидатских диссертаций и авторефератов	http://diss.rsl.ru/?menu=disscatalog/
Э4	Справочная служба русского языка	http://www.rusyaz.ru
Э5	Академическое письмо: процесс, продукт и практика	https://www.msses.ru/download/mediateka/Фрагмент%

6.3. Перечень информационных и образовательных технологий

6.3.1 Компетентностно-ориентированные образовательные технологии

6.3.1.1	Традиционные образовательные технологии – лекции, семинары репродуктивного типа, ориентированные прежде всего на сообщение знаний и способов действий, передаваемых студентам в готовом виде и предназначенных для воспроизводящего усвоения и разбора конкретных образцов.
6.3.1.2	Инновационные образовательные технологии – занятия в интерактивной форме, которые формируют системное мышления и способность генерировать идеи при решении различных творческих задач. К ним относятся электронные тексты лекций с презентациями, проблемные лекции: должна возбудить активный интерес учащихся, ведущий к самостоятельному поиску ответа на поставленную проблему; обобщающие лекции: анализ изученных ранее проблем на основе обобщения и систематизации знаний, полученных учащимися на предшествующих занятиях по теме; лекции - информации с визуализацией, семинар - разбор конкретных ситуаций, обсуждение проблемных ситуаций и самостоятельная работа по созданию текстов, необходимая для получения практики академического письма
6.3.1.3	Информационные образовательные технологии – самостоятельное использование аспирантом компьютерной техники и интернет-ресурсов для выполнения практических заданий и самостоятельной работы.

6.3.2 Перечень информационных справочных систем и программного обеспечения

6.3.2.1	Электронная библиотека КРСУ, http://lib.krsu.edu.kg
6.3.2.2	Научная электронная библиотека E-library [Интернет-портал]. URL www.elibrary.ru
6.3.2.3	Научный текст от «А» до «Я»: пишем диссертацию. ВКК-Национальный союз кадровиков 2002-2015. URL http://www.kadrovik.ru/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=12274
6.3.2.4	Словари.ру [Электронная библиотека]. URL www.slovari.ru
6.3.2.5	Справочная служба русского языка. 1998 [Офиц. сайт]. URL www.rusyaz.ru
6.3.2.6	Справочно-информационный портал Грамота.ру © 2000-2015 [Интернет-портал], URL www.gramota.ru

7. МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

7.1	Помещение для проведения лекций, семинаров, групповых и индивидуальных консультаций, текущего контроля и промежуточной аттестации, укомплектованное специализированной мебелью и техническими средствами обучения, служащими для представления информации большой аудитории (презентационный проектор, 3 экрана. МА3 (гл. корпус, ауд.212);
-----	---

7.2	Помещение для самостоятельной работы обучающихся. Компьютерный класс 315 (гл. корпус), оснащенный 20 компьютерами, подключенными к сети "Интернет" и обеспеченных доступом в электронную информационно-образовательную среду КРСУ (электронная библиотека, Интегрированная автоматизированная информационная система ИАИС);
7.3	набор видео-материалов;
7.4	набор лекций - презентаций.

8. МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ОСВОЕНИЮ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Академическое письмо занимает центральное место в комплексе дисциплин, составляющих академическую грамотность. Овладение навыками и приемами создания научных текстов различных типов является неотъемлемой частью подготовки аспирантов к научно-педагогической деятельности.

Эффективность развития навыков академического письма во многом зависит от взаимодействия между лингвистами и представителями других дисциплин в соответствии с профилем подготовки диссертации, наставничества научного руководителя и самостоятельной работы аспиранта.

Технологическая карта дисциплины в ПРИЛОЖЕНИИ 1.

МОДУЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ ПО ДИСЦИПЛИНЕ ВКЛЮЧАЕТ:

1. Текущий контроль: усвоение учебного материала на аудиторных занятиях (лекциях, практических, в том числе учитывается посещение и активность) и выполнение обязательных заданий для самостоятельной работы
2. Рубежный контроль: проверка полноты знаний и умений по материалу модуля в целом. Выполнение модульных контрольных заданий проводится в письменном виде и является обязательной компонентой модульного контроля.
3. Промежуточный контроль - завершенная задокументированная часть учебной дисциплины (3 семестр - зачет) – совокупность тесно связанных между собой зачетных модулей.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРОМЕЖУТОЧНОМУ КОНТРОЛЮ

Во время проведения промежуточного контроля преподаватель подводит итоги по работе аспиранта в течении семестра.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПОДГОТОВКЕ ДОКЛАДА С ПРЕЗЕНТАЦИЕЙ

Мультимедийные презентации - это вид самостоятельной работы по созданию наглядных информационных пособий, выполненных с помощью мультимедийной компьютерной программы PowerPoint. Этот вид работы требует координации навыков по сбору, систематизации, переработке информации, оформления её в виде подборки материалов, кратко отражающих основные вопросы изучаемой темы, в электронном виде. То есть создание материалов-презентаций расширяет методы и средства обработки и представления учебной информации, формирует у студентов навыки работы на компьютере.

Материалы-презентации готовятся в виде слайдов с использованием программы Microsoft PowerPoint.

Требование к аспирантам по подготовке презентации и ее защите на занятиях в виде доклада.

1. Тема презентации согласно соответствующего направления подготовки аспиранта и теме его диссертационного исследования

2. Этапы подготовки презентации

Составление плана презентации (постановка задачи; цели данной работы)

Продумывание каждого слайда (на первых порах это можно делать вручную на бумаге), при этом важно ответить на вопросы:

- как идея этого слайда раскрывает основную идею всей презентации?
- что будет на слайде?
- что будет говориться?
- как будет сделан переход к следующему слайду?

3. Изготовление презентации с помощью MS PowerPoint:

- Имеет смысл быть аккуратным. Неряшливо сделанные слайды (разнобой в шрифтах и отступах, опечатки, типографические ошибки в формулах) вызывают подозрение, что и к содержательным вопросам студент - докладчик подошёл спустя рукава.
- Титульная страница необходима, чтобы представить аудитории Вас и тему Вашего доклада.
- Количество слайдов не более 30.
- Оптимальное число строк на слайде — от 6 до 11.
- Распространённая ошибка — читать слайд дословно. Лучше всего, если на слайде будет написана подробная информация (определения, формулы), а словами будет рассказываться их содержательный смысл. Информация на слайде может быть более формальной и строго изложенной, чем в речи.
- Оптимальная скорость переключения — один слайд за 1–2 минуты.
- Приветствуется в презентации использовать больше рисунков, картинок, формул, графиков, таблиц. Можно использовать эффекты анимации.
- При объяснении таблиц необходимо говорить, чему соответствуют строки, а чему — столбцы.
- Вводите только те обозначения и понятия, без которых понимание основных идей доклада невозможно.
- В коротком выступлении нельзя повторять одну и ту же мысль, пусть даже другими словами — время дорого.
- Любая фраза должна говориться зачем-то. Тогда выступление будет цельным и оставит хорошее впечатление.
- Последний слайд с выводами в коротких презентациях проговаривать не надо.
- Если на слайде много формул, рекомендуется набирать его полностью в MS Word (иначе формулы придется размещать

и выравнивать на слайде вручную). Для этого удобно сделать заготовку — пустой слайд с одним большим Word-объектом «Вставка / Объект / Документ Microsoft Word», подобрать один раз его размеры и размножить на нужное число слайдов. Основной шрифт в тексте и формулах рекомендуется изменить на Arial или ему подобный; шрифт Times плохо смотрится издали. Обязательно установите в MathType основной размер шрифта равным основному размеру шрифта в тексте. Никогда не выравнивайте размер формулы вручную, вытягивая ее за уголок.

4. Аспирант обязан подготовить и выступить с докладом в строго отведенное время и в срок сессии.

5. Инструкция докладчикам.

- сообщать новую информацию;
- использовать технические средства;
- знать и хорошо ориентироваться в теме всей презентации;
- уметь дискутировать и быстро отвечать на вопросы;
- четко выполнять установленный регламент: докладчик - 10 мин.; дискуссия - 5 мин.;

Необходимо помнить, что выступление состоит из трех частей: вступление, основная часть и заключение.

Вступление помогает обеспечить успех выступления по любой тематике. Вступление должно содержать:

- название презентации;
- сообщение основной идеи;
- современную оценку предмета изложения;
- краткое перечисление рассматриваемых вопросов;
- живую интересную форму изложения;

Основная часть, в которой выступающий должен глубоко раскрыть суть затронутой темы, обычно строится по принципу отчета. Задача основной части - представить достаточно данных для того, чтобы слушатели и заинтересовались темой и захотели ознакомиться с материалами. При этом логическая структура теоретического блока не должны даваться без наглядных пособий, аудио - визуальных и визуальных материалов.

Заключение - это ясное четкое обобщение и краткие выводы, которых всегда ждут слушатели.

Краткие методические рекомендации по выполнению индивидуальных практических заданий по дисциплине в ПРИЛОЖЕНИИ 2

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

**ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА
ДИСЦИПЛИНЫ «АКАДЕМИЧЕСКОЕ ПИСЬМО» - ФТД**

Курс 2, семестр 3, Количество ЗЕ - 2, Отчетность – зачет

Название модулей дисциплины согласно РПД	Контроль	Форма контроля	зачетный минимум	зачетный максимум	график контроля
Модуль 1					
Теоретический: Эффективная коммуникация в академическом сообществе и принципы построения научного текста и подготовка его к публикации.	Текущий	Подготовка и защита портфолио (текст заявки на грант по теме диссертационного исследования)	10	20	12 неделя
	Рубежный	Теоретическое задание Практические задания	10	20	
Модуль 2					
Практический: Создание научных текстов в соответствии с выбранным профилем и темой кандидатской диссертации	Текущий	Подготовка текста, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования в соответствии с предъявляемыми требованиями	5	10	18 неделя
	Рубежный	Теоретическое задание Представление научного текста	15	20	
ВСЕГО за семестр			40	70	19-21 недели
Промежуточный контроль (Зачет)		Публичная защита с презентацией написанного текста, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования	20	30	
Семестровый рейтинг по дисциплине			60	100	

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Типы логического порядка текста

Хронологический порядок – это порядок изложения во времени, т.е. последовательность событий или фаз процесса, как например, этапы развития школы, последовательность разработки инновационного проекта, описание учебного процесса и т.д..

В *логическом разделении идей* тема разделяется на части, и каждая из частей обсуждается отдельно. Например, введение в программу школы основ православной культуры может обсуждаться с точки зрения социальных, психологических и политических последствий для общества. Последовательность изложения этих блоков разделенных идей в тексте также определяется логикой (например, приоритетностью, степенью воздействия или масштабами).

В *причинно-следственном порядке* обсуждаются причины или следствия (результаты) каких-либо действий, событий или процессов. В тексте могут обсуждаться одновременно и причины, и следствия, как например, результаты принятия нового государственного стандарта, влияние изменения административного статуса района на работу системы образования, новая кадровая политика директора школы, анализ причин падения успеваемости и т.д.

Сравнение / противопоставление – это логический порядок, в котором обсуждается сходство и/или различия между двумя или более явлениями или предметами, как например, успехи школы до и после внедрения новых технологий обучения или сравнительный анализ различных инновационных программ.

Абзац

Абзац имеет свою структуру из трех элементов: все абзацы имеют *заглавное предложение* и *поддерживающие предложения*, а некоторые абзацы имеют и *заключительное предложение*.

Заглавное предложение передает основную мысль абзаца. Оно не только называет тему абзаца, но и ограничивает эту тему рамками специфического аспекта, который может быть полностью рассмотрен в одном абзаце. Та часть заглавного предложения, которая называет специфический аспект, называется *контрольной мыслью*. Например,

Тема

контрольная мысль

Синонимы, слова с единым базовым значением, не всегда имеют одинаковую эмоциональную окраску.

Поддерживающие предложения развивают тему, то есть они объясняют или подтверждают заглавное предложение, предлагая детальную информацию. Вот пример ряда поддерживающих предложений к приведенному выше заглавному:

Например, слова «упорный» и «упрямый» означают, что человек настойчив в достижении цели.

Тем не менее, эпитет «упрямый» может обидеть человека, а «упорный» звучит как комплимент.

Точно так же человек предпочитает называться «тонким», а не «худым», «энергичным», а не «суетливым», «общительным», а не «болтливым».

Заключительное предложение указывает на конец абзаца и оставляет читателю важные моменты для запоминания. Например, заключительное предложение к данному абзацу:

Из этого следует, что нужно быть очень внимательным в подборе слов, поскольку многие так называемые синонимы на деле таковыми не являются.

Заглавное предложение не должно быть слишком общим (пустым) или раскрывать детали:

Арабское происхождение многих английских слов не всегда очевидно (*оптимальное для одного абзаца*).

Разговорное выражение *so long* (означающее «до свидания») скорее всего является видоизмененной формой арабского *salaam*. (*слишком детальное*)

На развитие английского языка повлияли многие другие языки (*слишком общее*).

Структура текста

Введение в формате абзаца состоит из двух частей: несколько общих утверждений, которые интригуют или привлекают интерес читателя и *тезисное утверждение*, в котором заявлена основная идея текста. Тезисное утверждение играет во введении ту же роль, что и заглавное предложение в абзаце: оно называет тему и дает читателю представление об общей идее содержания текста, однако идет не первым. Основные шаги:

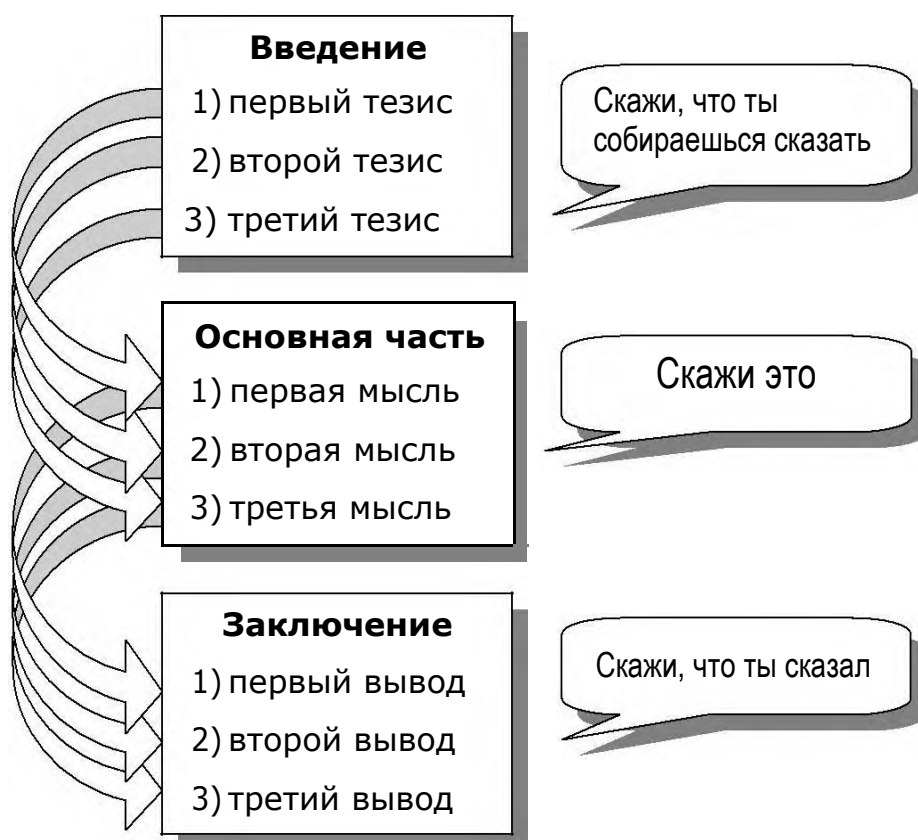
- введите тему и охарактеризуйте ее контекст и важность;
- укажите проблему или противоречие, или недостаток знания в области исследования;
- дайте определение теме;
- укажите цель исследования;
- дайте обзор аспектов и/или структуры вашего текста.

Основная часть текста состоит из нескольких абзацев. Каждый абзац развивает подраздел основной темы, поэтому число абзацев будет варьироваться в зависимости от количества этих подразделов или подтем.

Заключение, как и заключительное предложение абзаца, содержит обзор основных идей основной части. Хорошее заключение – это *не конец, а начало*. Заключение – важнейшая из частей, которая заключает самую важную мысль (или комплекс мыслей) автора, а самое важное в мысли – это ее цель, адресованная читателю. Если вы сказали что-то новое, то это новое должно вести нас вперед, открывать перспективы или заставлять задуматься. Ради этого все затевается: интрига введения и удобная, ведущая за собой структура текста, завлекающие заглавные предложения и яркие детали поддерживающих, ясный язык и выдержанный стиль. Основное наполнение:

- Краткий пересказ основных позиций;
- Заключительный комментарий и/или Суждение/оценка и/или Дальнейшие перспективы и/или Рекомендации (взгляд в будущее).

Гамбургер-модель профессионального (академического) текста

Предложение

Предложение содержит одну законченную мысль. Простое предложение должно содержать субъект и глагол. Следует помнить о двух типах субъектов: существительное и инфинитив, напр.: Наносить травму ребенку недопустимо. Оцените данные ниже предложения:

- 1) Выявляя сущность и особенности дополнительного профессионального образования на основе сравнения и соотнесения целей различных ступеней образования с выделением общего инвариантного компонента цели и компонент, определяющих разность целей, нами рассматривается структура цели и содержание цели.
- 2) Нами в основу соотнесения целей положен принцип социального заказа не как проявления воли государственных чиновников, а как понимание особенностей устройства социально-культурной среды, в которой жизнетворит человек, реализует себя в обществе на каждом этапе своего развития.
- 3) Также профессионализм акмеология изучает как структуру акмеологических способностей в профессиональной деятельности, составлять которую могут «способности к достижению человеком максимально высокой степени профессионального развития, возможного для данного отрезка времени..., способности предвидеть ситуации неравномерных ситуаций..., способность самому создавать условия (среду) для реализации восходящего вектора своего профессионального развития...».
- 4) Наши исследования педагогов (начальной школы Ленинградской области и г.Санкт-Петербурга, воспитателей ДОУ, преподавателей и мастеров НПО и СПО киноvideоколледжа, Медицинского училища №2, Петровского колледжа, педагогического училища №7 г. Санкт-Петербурга, в количестве 240 человек) показали, что педагоги с большим стажем работы характеризуются более низким уровнем эмоционального выгорания, чем молодые педагоги по всем категориям педагогических работников, в структуре которых ведущую роль играют профессиональные мотивации, высокий уровень рассогласованности в ценностной сфере, высокой невротизации, невозможности полноценной самореализации в условиях перестройки и модернизации образования, условий нарастания инновационных тенденций, противоречивости реформирования образования.
- 5) Таким образом, андрагогика представляет собой яркий пример выражения общих тенденций развития современного научного знания» *ссылка+, что позволяет выбирать разные пути развития педагогического профессионализма словесников через «научный контекст андрагогического знания определяется рассмотрением таких категорий как: человек (в целостности на этапе жизнедеятельности, который характеризуется как взрослость); взрослость (качество, которое задает возрастной и социальный диапазон рассматривания специфики взрослого человека как субъекта образования); образование (социокультурный механизм целенаправленного развития и формирования человеческих качеств (образа) на основании систематизированного в содержательном и процессуальном отношениях обучения и воспитания); образование взрослых (находится в контексте непрерывного образования профессионально-личностного становления человека, осуществляется в вариативных формах); непрерывное образование (образование, которое рассматривается в соотношении с целостным простором жизнедеятельности человека); андрагог (общее название для специалистов, содержание работы которых связано со сферой обучения взрослых)» *еще ссылка+.

Задание 1.

Несогласованные предложения

Типичными примерами несогласованности являются предложения типа «Корова, которую купил отец, вернувшись с фронта, умерла» и «Проезжая мимо станции, слетела шляпа».

Пример «шляпы»:

Ставя вопрос о связи профессионально-педагогической направленности и профессионального самосознания руководителя школы, необходимо выделить следующее: *...список из двух позиций с маркерами+. Содержанием профессиональной направленности личности, основу ее структуры составляют потребности, интересы и склонности, ценностные ориентации, представление о своих социальных ролях, определяя мотивы личности в профессиональной сфере.

Исходя из сущностной характеристики рассматриваемого понятия, для развития межкультурной компетентности телекоммуникационные технологии обладают следующими дидактическими свойствами.

Увлечение тире и двоеточием как недостаток грамотности (потеря субъекта и глагола)

Задание 2.

Отсутствие союзной связи. Параллельные структуры.

Союз – это слово, соединяющее параллельные структуры. *Параллельными структурами являются одинаковые по синтаксическому и грамматическому строю части предложения или текста.* Это один из важнейших принципов организации предложения и текста, и самым простым видом параллельной структуры является перечисление.

Например: «Предложение может включать *субъект, глагол и объект*»; «Предложение может строиться на основе *субъекта, глагола и объекта*»; «Предложение может начинаться *субъектом, продолжаться глаголом и заканчиваться объектом*»; «Учитель отвечает за то, что делают учащиеся, зачем они это делают *и* как они это делают». «Учитель отвечает за действия учащихся, их интерес к этим действиям *и* результат этих действий». «Известно, что учитель отвечает за действия учащихся, *а* директор отвечает за действия учителя».

Пример потери союза и последствия этого для читателя:

Коммуникативный характер среды, как ее наиболее важная характеристика, рассматривается в исследованиях И.В.Роберт, Ю.М.Насоновой, И.Н.Розиной, Е.С.Полат отмечает такое свойство среды как гибкость и возможность адаптировать процесс обучения, менять цели, содержание, методы, формы обучения.

Кроме союзов, в организации параллельных структур участвуют *координаторы*:

и...., и..... как..., так и.... не только..., но и или..., или

а также связки и сигналы перехода: во-первых, во-вторых... и наконец... или с одной стороны... с другой стороны....

Список

Любой список должен быть упорядочен (вспомним иерархию данные, информация, знание и мудрость). Любой – значит, и маркированный, и нумерованный, и через запятую, и из десяти позиций, и из трех, и из двух.

Расположение позиций с помощью маркеров или цифр не делает список упорядоченным. Список сначала упорядочивается по смыслу, т.е. согласно выбранной логике, которая должна быть эксплицитно выражена в тексте. Затем список приводится в максимально четкую языковую форму, то есть:

- ✓ *ограничивается количество позиций (если у вас 12 позиций, постарайтесь сократить их до 3-5, иначе читатель ничего не поймет);*
- ✓ *выделяются ключевые слова (ядро каждой позиции);*
- ✓ *выбирается лексико-грамматическая форма ключевых слов (все они или существительные, или прилагательные, глаголы в единой видо-временной форме, инфинитивы и т.д.; например, здесь это глаголы на -ся);*
- ✓ *максимально сокращаются слова до ядра позиции (эта часть по возможности остается в вводной части, но наречие при глаголе, как здесь, или прилагательное при существительном могут остаться);*
- ✓ *устанавливается четкая лексико-синтаксическая связь между контрольным словом вводной части предложения и ее продолжением в виде списка (например, здесь контрольным словом является «[список] приводится» и далее следуют параллельные ему глаголы).*

Задание 3.

Список как текст

Если одни очень любят вываливать неупорядоченную информацию в маркированные «списки», то другие, напротив, ссыпают ее через запятую в текст, причем, поскольку союзы и параллелизм игнорируются, вместо текста получается «**борщ с рыбой и мороженым**». Например:

Во второй половине дня для первой смены и в первой половине дня для второй смены (*прекрасное параллельное начало*) проходят занятия в группе продленного дня, в системе дополнительного образования, элективные курсы, проектирования и исследовательская деятельность учащихся.

Задание 4.

Сложное предложение. Предложения-фрагменты, слияния и цепи.

Фрагменты – это обрывки предложений или неполные предложения. Чаще всего это зависимые части предложений, оторванные от главных. Например:

Многопользовательские миры – это игры в режиме реального времени, обладающие высокой степенью интерактивности. Используется для поддержки игровой виртуальной среды, где люди взаимодействуют друг с другом, перемещаются в пространстве, общаются посредством компьютерных технологий.

Слияние – это объединение разных предложений в одно без каких-либо связей:

В настоящее время надтарифный фонд согласно закону Санкт-Петербурга должен составлять не менее 10%, он призван материально стимулировать количественные и качественные показатели в работе.

Андрагогика дает возможность профессионального совершенствования через «специфические закономерности усвоения знаний и учений взрослыми субъектами учебной деятельности», специфическим предметом андрагогики является теория и методика обучения взрослых людей в контексте непрерывного образования.

Всемирная паутина – одна из наиболее быстро развивающихся Интернет-технологий, это мультимедийная информационная система, основанная на гипертексте.

Цепь – это каскад зависимых предложений. Это один из наиболее часто встречающихся недостатков, который идеально иллюстрирует финальное предложение стихотворения «**Дом, который построил Джек**».

Профессионал – «субъект профессиональной деятельности, который имеет высокие показатели профессиоанализма личности и деятельности, самоэффективности, который имеет высокий профессиональный и социальный статус, систему личностной и деятельностной нормативной регуляции, которая динамично развивается, постоянно направлена на саморазвитие и самосовершенствование, на личностные и профессиональные достижения, которые имеют социально-позитивное значение», который способен на творческое самовыражение – показателя его «профессиональной зрелости и развития, профессионализма деятельности («качественная характеристика субъекта труда, которая отображает высокую профессиональную квалификацию и компетентность, разнообразие эффективных профессиональных навыков и умений, в том числе основанных на творческих решениях, владение современными алгоритмами и способами решения профессиональных задач, которые позволяют осуществлять деятельность с высшей и стабильной продуктивностью»; характеристика, которая развивается в дальнейшем.

Задания 5,6,7

45 несерьезных правил русского языка

1. Тире между подлежащим-существительным и сказуемым-глаголом — не ставится.
2. Помните о том, что в большинстве случаев связку «о том» можно исключить.
3. Если хотите использовать глагол, то спрягать его нужно правильно, а не как того захотит автор.
4. Страдательный залог обычно должен быть избегаем.
5. Не забывайте про букву «ё», иначе не различить: падеж и падеж, небо и небо, осел и осел, совершенный и совершенный, все и все.
6. Кто не чёкнутий и не из чящи вышел, правильно пишет гласные после шипящих.
7. Блестните непереходным чувством языка при написании непронизносимых согласных.
8. Надо придти к пониманию, что пишется только «прийти».
9. Пообтершись в коридорах оффисов, в будущем мы станем сведующими и прийдём к тому, что в наших текстах будет участвовать всё меньшее количество лишних букв.
10. Мягкий знак в неопределённой форме глагола должен определяться по наличию его в вопросе к глаголу, что иногда забывается.
11. Не ставьте два «не» подряд, если это не необходимо.
12. У слова «нет» нету форм изменения.
13. Без пол-литровки пол России не поймёт как пишутся сложные имена-существительные.
14. Заканчивать предложение местоимением — дурной стиль, не для этого оно.
15. Тех, кто заканчивает предложение предлогом, посылайте на. Не грубости ради, но порядка для.
16. Не сокращай!
17. Проверяйте в тексте пропущенных и лишних слов в тексте.
18. Что касается незаконченных предложений.
19. Если неполные конструкции, — плохо.
20. Никакой самовлюблённый Банк, его Президент и Председатель Совета Директоров не пишутся с заглавной буквы.
21. Правило гласит, что «косвенная речь в кавычки не берётся».
22. Не стройте загадок из многоточия в конце исчерпывающего предложения...
23. Одного восклицательного знака вполне достаточно!!!
24. НИКОГДА !не выделяйте! слова. Человек, читающий текст с ВЫДЕЛЕНИЯМИ, чувствует, что его собственному пониманию смысла н е д о в е р я ю т.
25. Используйте параллельные конструкции не только для уточнения, но и прояснять.
26. Правильно по словарю написание слов.
27. Числительные до 10-ти включительно лучше писать прописью.
28. Склонять числительные можно сто двадцать пятью способами, но только один из них правильный.
29. Задействуйте слова в предназначении, истинно отвечающем осмысленности.
30. Неделите не делимое и не соединяйте разно-родное, а кое что пишете через дефис.
31. Неуместная аналогия в тексте выглядит как шуба, заправленная в трусы.
32. Преувеличение в миллион раз хуже преуменьшения.
33. Не применяйте длинные слова там, где можно применить непродолжительнозвучащие.
34. Сюсюканье — фу, бяка. Оставьте его ляleckам, а не большим дяденькам.
35. Будьте более или менее конкретны.
36. Как учил Эмерсон: «Не цитируйте. Сообщайте собственные мысли».
37. Кому нужны риторические вопросы?
38. Слов порядок речи стиля не меняет?
39. Нечаянно возникший стих собьёт настрой читателей твоих.
40. Стих, где рифма на глаголах строится, самым первым на помойку просится.
41. По жизни усекай насчёт своего базара: хочешь неслабо выступить, — завязывай в натуре с жаргоном.
42. Уточнения в скобках (хоть и существенные) бывают (обычно) излишними.
43. Повторно повторять всё повторяющиеся однокоренные слова — это тавтология — лишнее излишество.
44. Если хочешь быть правильно понятым, не используй foreign language и варваризмы. Ферштейн?
45. Ради презентативности будь креативным промоутером исконно русских синонимов на топовые позиции рейтинга предпочтений.

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ,
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

ГОУ ВПО Кыргызско-Российский Славянский университет им. Б.Н. Ельцина
УТВЕРЖДАЮ

2022 г.

Иностранный язык рабочая программа дисциплины (модуля)

Закреплена за кафедрой **Аспирантура**

Учебный план

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

Форма обучения **очная**

Общая трудоемкость **5 ЗЕТ**

Часов по учебному плану 180
в том числе:
аудиторные занятия 60
самостоятельная работа 82
экзамены 35,7

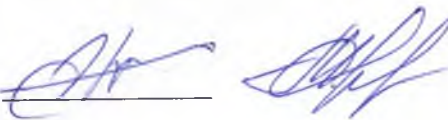
Виды контроля в семестрах:
экзамены 2

Распределение часов дисциплины по семестрам

Семестр (<Курс>.<Семестр на курсе>)	1 (1.1)		2 (1.2)		Итого	
Неделя	17		18			
Вид занятий	УП	РП	УП	РП	УП	РП
Практические	30	30	30	30	60	60
Контактная работа в период теоретического обучения			2	2	2	2
Контактная работа в период экзаменационной сессии			0,3	0,3	0,3	0,3
Итого ауд.	30	30	30	30	60	60
Контактная работа	30	30	32,3	32,3	62,3	62,3
Сам. работа	42	42	40	40	82	82
Часы на контроль			35,7	35,7	35,7	35,7
Итого	72	72	108	108	180	180

Программу составил(и):

зав. УМК, ст. преп., Ким Н.В.; к.п.н., доцент, Юрченко М.Г.

Рецензент(ы):

к.ф.н., доцент, Комиссарова Л.Я.

Рабочая программа дисциплины

Иностранный язык

составлена на основании учебного плана:

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

утвержденного учёным советом вуза от 28.06.2022 протокол № 11.

Рабочая программа одобрена на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 28.06.2022 г. № 10

Срок действия программы: 2022-2028 уч.г.

Зав. кафедрой к.п.н., доц. Юрченко М.Г.

1. ЦЕЛИ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ

1.1	Главной целью освоения дисциплины Иностранный язык (для аспирантов) является совершенствование иноязычной коммуникативной компетенции, необходимой для осуществления научной и профессиональной деятельности аспирантов и соискателей и позволяющей им использовать английский язык в научной и педагогической работе.
-----	--

2. МЕСТО ДИСЦИПЛИНЫ В СТРУКТУРЕ ООП

Цикл (раздел) ООП:		2.1
2.1	Требования к предварительной подготовке обучающегося:	
2.1.1	Данная программа предназначена для аспирантов, прошедших обучение иностранному языку по программам бакалавриата и магистратуры и сдавших экзамен по иностранному языку, владеющих знаниями, умениями и навыками, достигнутыми в процессе изучения дисциплин специализации.	
2.2	Дисциплины и практики, для которых освоение данной дисциплины (модуля) необходимо как предшествующее:	

3. КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ, ФОРМИРУЕМЫЕ В РЕЗУЛЬТАТЕ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

В результате освоения дисциплины обучающийся должен

3.1	Знать:	
3.1.1	терминологию по своей специальности на иностранном языке; специфику и приёмы перевода различных грамматических конструкций; основные особенности научного функционального стиля; особенности ведения научной деятельности; коммуникативные правила поведения в ситуациях межкультурного научного общения; требования, предъявляемые к оформлению научных трудов, принятые в международной практике. Знать стилистические особенности представления результатов научной деятельности в устной и письменной форме на государственном и иностранном языках; основные современные компьютерные технологии, используемые для сбора, анализа и обработки данных.	
3.2	Уметь:	
3.2.1	осуществлять устную коммуникацию в монологической и диалогической форме научной направленности (доклад, сообщение, презентация, дебаты, круглый стол); писать научные статьи, тезисы, рефераты; читать оригинальную литературу на иностранном языке в соответствующей отрасли знаний; правильно выбирать адекватные языковые средства перевода научно-технической литературы; анализировать, обобщать и интерпретировать информацию по своей специальности на иностранном языке; оформлять извлеченную из иностранных источников информацию в виде перевода, реферата, аннотации; извлекать информацию из текстов, прослушиваемых в ситуациях межкультурного научного общения и профессионального (доклад, лекция, интервью, дебаты, и др.); использовать этикетные формы научно - профессионального общения; четко и ясно излагать свою точку зрения по научной проблеме на иностранном языке; производить различные логические операции (анализ, синтез, установление причинно-следственных связей, аргументирование, обобщение и вывод, комментирование); понимать и оценивать чужую точку зрения, стремиться к сотрудничеству, достижению согласия, выработке общей позиции в условиях различия взглядов и убеждений. Уметь следовать основным нормам, принятым в научном общении на государственном и иностранном языках; применять новые информационные технологии для решения поставленных задач в своей профессиональной деятельности.	
3.3	Владеть:	
3.3.1	терминологическим аппаратом на иностранном языке по своей специальности; навыками и умениями устной и письменной речи на иностранном языке, позволяющими достаточно свободно общаться с носителями языка; иметь опыт обработки большого объема иноязычной информации с целью подготовки реферата; иметь опыт оформления заявок на участие в международной конференции; иметь опыт написания работ на иностранном языке для публикации в зарубежных журналах. Владеть навыками анализа научных текстов на государственном и иностранном языках; навыками критической оценки эффективности различных методов и технологий научной коммуникации на государственном и иностранном языках; различными методами, технологиями и типами коммуникаций при осуществлении профессиональной деятельности на государственном и иностранном языках; навыками работы с операционной системой, с текстовыми и табличными процессорами; навыками работы с современными пакетами прикладных программ статистической обработки и анализа данных на уровне квалифицированного пользователя.	

4. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Код занятия	Наименование разделов и тем /вид занятия/	Семестр / Курс	Часов	Компетенции	Литература	Инте ракт.	Пр. подг.	Примечание
	Раздел 1. Раздел 1. «Лексико-грамматические и особенности перевода научной литературы»							

1.1	Тема 1. Структура английского предложения. Части речи. Повествовательные, вопросительные и отрицательные предложения. Порядок слов. Имя существительное; Глагол; Страдательный залог; Модальные глаголы и их эквиваленты : can, may, must, should, would, will, ought to. /Пр/	1	2		Л1.2			
1.2	Выполнение лексико-грамматических упражнений по теме «Структура английского предложения. Части речи» из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	4		Л2.1 Л2.2 Л2.3			
1.3	Тема 2. Сослагательное наклонение. Предложения с придаточными реального, малореального и нереального условия. Бессоюзные условные предложения. Полифункциональность глаголов should и would. /Пр/	1	2		Л1.2			
1.4	Выполнение лексико-грамматических упражнений по теме «Сослагательное наклонение» из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	2		Л2.1 Л2.2 Л2.3			
1.5	Тема 3. Неличные формы глагола. Инфинитив. Формы инфинитива. Инфинитивные конструкции:оборот «дополнение с инфинитивом» объектный падеж с инфинитивом); оборот «подлежащее с инфинитивом» (именительный падеж с инфинитивом). Инфинитив в функции вводного члена; модальные инфинитивные конструкции (have, be + инф.)Герундий. Герундиальные обороты и способы его перевода. /Пр/	1	4		Л1.2			
1.6	Выполнение лексико-грамматических упражнений по теме «Неличные формы глагола. Инфинитив. Герундий» из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	4		Л2.1 Л2.2 Л2.3			

1.7	Тема 4. Причастие I и II Формы причастия I. Функции причастий: определение и обстоятельство. Причастные обороты: абсолютный (независимый) и объектный причастные обороты /Пр/	1	2		Л1.2			
1.8	Выполнение лексико-грамматических упражнений по теме «Причастие I и II» из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	2		Л2.1 Л2.2 Л2.3			
1.9	Тема 5. Сложное предложение Сложносочиненное и сложноподчиненное предложения. Союзы и относительные местоимения. Эллиптические предложения. Бессоюзные придаточные. /Пр/	1	4		Л1.2			
1.10	Выполнение лексико-грамматических упражнений по теме «Сложное предложение» из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	4		Л2.1 Л2.2 Л2.3			
1.11	Тема 6. Коммуникативная структура высказывания Средства коммуникативного выделения: интонация, пассивный залог, инверсия, лексические средства (частицы), использование артиклей. Полифункциональные строевые слова: местоимения, слова-заместители (that, those, this, these, do, one, ones). Эмфатические конструкции. Слова и словосочетания, служащие для связи отдельных частей высказывания (indeed, without doubt, It is quite certain that etc.) Словообразование. Основные словообразовательные модели существительных, прилагательных, глаголов. Способы образования терминологической лексики. /Пр/	1	6		Л1.2			
1.12	Выполнение лексико-грамматических упражнений по теме «Коммуникативная структура высказывания» из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	4		Л2.1 Л2.2 Л2.3			
1.13	ЗЕ 1. Лексико-грамматический тест /Пр/	1	2		Л1.2Л2.2			

1.14	Работа над ошибками лексико-грамматического теста. Выполнение лексико-грамматических упражнений из пособий по грамматике английского языка Дериной Н. В., Костыгиной С.И., Evans, V. /Ср/	1	2		Л2.1 Л2.2 Л2.3			
	Раздел 2. Раздел 2 «Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности»							
2.1	Тема 1. Специфика обмена научной информацией и научного общения по темам специальности. /Пр/	1	4		Л1.1			
2.2	Поиск и систематизация информации в электронных библиотеках и иных Интернет-ресурсах для подготовки научного доклада по актуальным проблемам специальности аспиранта /Ср/	1	4		Л1.1Л2.4 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.3	Составление глоссария по избранной для доклада теме /Ср/	1	2		Л1.1 Л1.3Л2.4 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.4	Подготовка списка и перевода незнакомых слов и выражений, встречающихся в докладе для ознакомления участников круглого стола /Ср/	1	2		Л1.1Л2.4 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.5	Составление плана и тезисов доклада /Ср/	1	2		Л1.1Л2.5 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.6	Написание текста доклада для участия в круглом столе /Ср/	1	4		Л1.1Л2.5 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.7	Оформление доклада с использованием современных технических средств научной коммуникации (рисунки, графики, диаграммы...) /Ср/	1	4		Л1.1 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.8	Изучение норм и правил ведения научных дискуссий. Выражение согласия и несогласия, одобрения и неодобрения /Ср/	1	2		Л1.1 Э1 Э2 Э3 Э4 Э5 Э6			
2.9	ЗЕ 2. Проведение круглого стола по актуальным проблемам специальности аспирантов с последующим анализом и обменом мнениями /Пр/	1	4		Л1.1			
	Раздел 3. Раздел 3 «Индивидуальное чтение по специальности» Проверка качества перевода прочитанной литературы во время индивидуальных занятий							

3.1	Тема 1. Нормы и специфика письменного перевода оригинального текста по специальности /Пр/	2	6		Л1.1			
3.2	Поиск в библиотеках и (или) электронных библиотеках, специализированных сайтах Интернета монографии или сборника статей по специальности аспиранта в объеме (200-250 страниц) /Ср/	2	1		Л1.1 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.3	Чтение и перевод монографии или сборника статей по специальности аспиранта /Ср/	2	8		Л1.1 Л1.3Л2.1 Л2.4 Л2.5 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.4	Составление и систематизация вокабуляра в ходе чтения литературы по специальности /Ср/	2	1		Л1.1Л2.1 Л2.4 Л2.5 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.5	Письменный перевод отрывков из текста по специальности /Ср/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.1 Л2.4 Л2.5 Э7 Э8 Э10 Э11			
3.6	Подготовка к пересказу глав из прочитанной монографии /Ср/	2	1		Л1.1 Л1.3Л2.4 Л2.5 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.7	Подготовка вопросов к преподавателю в случаях затруднения с переводом текста /Ср/	2	1		Л1.1 Л1.3Л2.5 Л2.4 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.8	Индивидуальные занятия с преподавателем с предоставлением отчетов по прочитанной литературе по специальности /Ср/	2	1		Л1.1 Л1.3Л2.4 Л2.5 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.9	Подготовка и оформление реферата по прочитанной литературе по специальности /Ср/	2	1		Л1.1 Л1.3Л2.4 Л2.5 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
3.10	Тема 2. Разбор наиболее типичных ошибок в переводах оригинального текста по специальности, выполненных аспирантами /Пр/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.4			
3.11	ЗЕ 3. Предоставление окончательного текста реферата по прочитанной монографии по специальности в объеме 16 стр. компьютерного текста /Пр/	2	4		Л1.1			
	Раздел 4. Раздел 4 «Обработка научной информации в академических целях»							

4.1	Тема 1. «Обработка научной информации в академических целях» Аннотирование, реферирование и написание резюме. Письмо в академических целях. /Пр/	2	6		Л1.1			
4.2	Изучение основ аннотирования научного текста на иностранном языке /Ср/	2	2		Л1.1Л2.1 Э12 Э13 Э14 Э15 Э16			
4.3	Ознакомление с основами реферирования литературы по специальности на иностранном языке /Ср/	2	2		Л1.1Л2.1 Э12 Э13 Э14 Э15 Э16			
4.4	Изучение видов и жанров делового письма на иностранном языке /Ср/	2	2		Л1.1Л2.1 Э11 Э12 Э13 Э14 Э15 Э16			
4.5	Подготовка и написание резюме на иностранном языке /Ср/	2	2		Л1.1Л2.1 Э10 Э11 Э12 Э13 Э14 Э15 Э16			
4.6	ЗЕ 4. Написание делового письма на иностранном языке с последующим анализом ошибок /Пр/	2	4		Л1.1Л2.1			
4.7	Работа над замечаниями и ошибками в тексте делового письма /Ср/	2	2		Л1.1Л2.1 Э10 Э11 Э14 Э15 Э16			
	Раздел 5. Раздел 5 «Анализ, обобщение и интерпретация информации по своей специальности на иностранном языке»							
5.1	Тема 1. Совершенствование навыков анализа, обобщения и интерпретации информации по своей специальности на иностранном языке /Пр/	2	4		Л1.1Л2.1			
5.2	Поиск и систематизация иноязычной информации в электронных библиотеках и иных Интернет-ресурсах для подготовки научного доклада по научной работе аспиранта /Ср/	2	2		Л1.1 Э5 Э7 Э8 Э9 Э10 Э11			
5.3	Составление глоссария по избранной для доклада теме. Подготовка списка и перевода незнакомых слов и выражений, встречающихся в докладе с использованием современных технологий. /Ср/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.5 Л2.4 Э5 Э8 Э9 Э10 Э11 Э12			
5.4	Реферирование найденных иностранных источников по научной работе аспиранта /Ср/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.5 Л2.4 Э5 Э8 Э9 Э10 Э11			
5.5	Составление плана и тезисов доклада /Ср/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.4 Л2.5 Э3 Э9 Э10 Э11			

5.6	Написание текста доклада для участия в круглом столе /Ср/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.5 Л2.4 Э10 Э11 Э12 Э13			
5.7	Оформление доклада с использованием современных технических средств научной коммуникации (рисунки, графики, диаграммы...) /Ср/	2	2		Л1.1 Л1.3Л2.4 Л2.5 Э3 Э5 Э7 Э9			
5.8	Подготовка к обсуждению доклада /Ср/	2	2		Л1.1 Э3 Э6 Э8 Э9 Э10 Э11 Э13			
5.9	Реферт /КрТО/	2	2					
5.10	ЗЕ 5. Презентация доклада на иностранном языке на темы, связанные с научной работой аспиранта с использованием современных технологий. /Пр/	2	4		Л1.1			
5.11	/КрЭж/	2	0,3					
5.12	/Экзамен/	2	35,7					

5. ФОНД ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ

5.1. Контрольные вопросы и задания

Знать:

Структуру английского предложения.

Части речи.

Повествовательные, вопросительные и отрицательные предложения.

Порядок слов в предложениях.

Имя существительное

Глагол

Страдательный залог

Модальные глаголы и их эквиваленты : can, may, must, should, would, will, ought to.

Сослагательное наклонение.

Предложения с придаточными реального, малореального и нереального условия. Бессоюзные условные предложения.

Полифункциональность глаголов should и would.

Неличные формы глагола.

Инфинитив.

Формы инфинитива.

Инфинитивные конструкции: оборот «дополнение с инфинитивом» (объектный падеж с инфинитивом); оборот «подлежащее с инфинитивом» (именительный падеж с инфинитивом).

Инфинитив в функции вводного члена; модальные инфинитивные конструкции (have, be + инф.).

Герундий.

Герундиальные обороты и способы его перевода.

Причастие I и II

Формы причастия I.

Функции причастий: определение и обстоятельство.

Причастные обороты: абсолютный (независимый) и объектный причастные обороты

Сложное предложение

Сложносочиненное и сложноподчиненное предложения.

Союзы и относительные местоимения.

Эллиптические предложения.

Бессоюзные придаточные.

Коммуникативную структуру высказывания

Средства коммуникативного выделения: интонация, пассивный залог, инверсия, лексические средства (частицы), использование артиклей.

Полифункциональные строевые слова: местоимения, слова-заместители (that, those, this, these, do, one, ones).

Эмфатические конструкции.

Слова и словосочетания, служащие для связи отдельных частей высказывания (indeed, without doubt, It is quite certain that etc.)

Словообразование.

Основные словообразовательные модели существительных, прилагательных, глаголов. Способы образования терминологической лексики.

Терминологию по своей специальности на иностранном языке;

Специфику и приёмы перевода различных грамматических конструкций;

Основные особенности научного функционального стиля;
 Особенности ведения научной деятельности;
 Коммуникативные правила поведения в ситуациях межкультурного научного общения;
 Требования, предъявляемые к оформлению научных трудов, принятые в международной практике.
 Основы обмена научной информацией и научного общения по темам специальности
 Основы индивидуального чтения литературы по специальности
 Основы обработки научной информации в академических целях
 Основы аннотирования, реферирования и написание резюме.
 Специфику письма в академических целях.
 Основы анализа, обобщения и интерпретации информации по своей специальности на иностранном языке
 Основы и правила подготовки сообщений и докладов на иностранном языке на темы, связанные с научной работой аспиранта.
 Стилистические особенности представления результатов научной деятельности в устной и письменной форме на иностранном языке
 Основные современные компьютерные технологии, используемые для сбора, анализа и обработки данных на иностранном языке

Уметь:

Выявлять структуру английского предложения.
 Распознавать части речи.
 Строить повествовательные, вопросительные и отрицательные предложения.
 Соблюдать порядок слов в предложениях.
 Выявлять функции имен существительных в предложении
 Определять и использовать правильные видо-временные формы глагола
 Определять и использовать правильные видо-временные формы страдательного залога
 Использовать модальные глаголы и их эквиваленты : can, may, must, should, would, will, ought to.
 Определять и использовать сослагательное наклонение.
 Распознавать и использовать предложения с придаточными реального, малореального и нереального условия. Бессоюзные условные предложения.
 Определять функции глаголов should и would и использовать их в своей речи
 Использовать неличные формы глагола.
 Распознавать и использовать инфинитив, формы инфинитива, инфинитивные конструкции: оборот «дополнение с инфинитивом» (объектный падеж с инфинитивом); оборот «подлежащее с инфинитивом» (именительный падеж с инфинитивом), инфинитив в функции вводного члена; модальные инфинитивные конструкции (have, be + инф.).
 Распознавать герундий, герундиальные обороты и уметь переводить их.
 Определять и использовать причастия I и II, формы причастия I, функции причастий: определение и обстоятельство, причастные обороты: абсолютный (независимый) и объектный причастные обороты, правильно переводить их.
 Находить в тексте сложные предложения, определять их вид (сложносочиненное и сложноподчиненное предложения), переводить на русский и государственный языки.
 Правильно переводить и использовать союзы и относительные местоимения.
 Переводить и строить эллиптические предложения.
 Переводить и выстраивать бессоюзные придаточные предложения.
 Соблюдать коммуникативную структуру высказывания
 Использовать средства коммуникативного выделения: интонация, пассивный залог, инверсия, лексические средства (частицы), использование артиклей.
 Переводить и использовать полифункциональные строевые слова: местоимения, слова-заместители (that, those, this, these, do, one, ones).
 Распознавать и выстраивать эмфатические конструкции.
 Переводить и использовать слова и словосочетания, служащие для связи отдельных частей высказывания (indeed, without doubt, It is quite certain that etc.)
 Выстраивать новые слова на основе словообразования .
 Переводить и использовать основные словообразовательные модели существительных, прилагательных, глаголов.
 Применять способы образования терминологической лексики.
 Переводить и использовать терминологию по своей специальности на иностранном языке.
 Переводить различные грамматические конструкции.
 Распознавать и использовать основные особенности научного функционального стиля
 Применять основные особенности ведения научной деятельности.
 Использовать коммуникативные правила поведения в ситуациях межкультурного научного общения.
 Соблюдать требования, предъявляемые к оформлению научных трудов, принятые в международной практике.
 Соблюдать основы обмена научной информацией и научного общения по темам специальности
 Использовать основы индивидуального чтения литературы по специальности, основы обработки научной информации в академических целях
 Следовать основам аннотирования, реферирования и написание резюме.
 Соблюдать специфику письма в академических целях.
 Использовать основы анализа, обобщения и интерпретации информации по своей специальности на иностранном языке
 Употреблять основы и правила подготовки сообщений и докладов на иностранном языке на темы, связанные с научной работой аспиранта.

Соблюдать стилистические особенности представления результатов научной деятельности в устной и письменной форме на иностранном языке

Применять основные современные компьютерные технологии, используемые для сбора, анализа и обработки данных на иностранном языке

Осуществлять устную коммуникацию в монологической и диалогической форме научной направленности (доклад, сообщение, презентация, дебаты, круглый стол).

Писать научные статьи, тезисы, рефераты.

Читать оригинальную литературу на иностранном языке в соответствующей отрасли знаний.

Правильно выбирать адекватные языковые средства перевода научно-технической литературы.

Анализировать, обобщать и интерпретировать информацию по своей специальности на иностранном языке.

Оформлять извлеченную из иностранных источников информацию в виде перевода, реферата, аннотации.

Извлекать информацию из текстов, прослушиваемых в ситуациях межкультурного научного общения и профессионального (доклад, лекция, интервью, дебаты, и др.).

Использовать этикетные формы научно - профессионального общения;

Четко и ясно излагать свою точку зрения по научной проблеме на иностранном языке;

Производить различные логические операции (анализ, синтез, установление причинно-следственных связей, аргументирование, обобщение и вывод, комментирование);

Понимать и оценивать чужую точку зрения, стремиться к сотрудничеству, достижению согласия, выработке общей позиции в условиях различия взглядов и убеждений.

Следовать основным нормам, принятым в научном общении на государственном и иностранном языках.

Применять новые информационные технологии для решения поставленных задач в своей профессиональной деятельности.

Обмениваться научной информацией и вести научное общение по темам специальности.

Применять основы аннотирования научных статей, монографий

Применять основы реферирования и написания резюме.

Готовить сообщения и доклады на иностранном языке на темы, связанные с научной работой аспиранта.

Владеть:

Терминологическим аппаратом на иностранном языке по своей специальности.

Навыками и умениями устной и письменной речи на иностранном языке, позволяющими достаточно свободно общаться с носителями языка.

Различными методами, технологиями и типами коммуникаций при осуществлении профессиональной деятельности на государственном и иностранном языках.

Навыками анализа научных текстов на государственном и иностранном языках.

Навыками критической оценки эффективности различных методов и технологий научной коммуникации на государственном и иностранном языках.

Навыками работы с операционной системой, с текстовыми и табличными процессорами на иностранном языке.

Навыками работы с современными пакетами прикладных программ статистической обработки и анализа данных на уровне квалифицированного пользователя.

Навыками обмена научной информацией и научное общение по темам специальности»

Навыками индивидуального чтения по специальности

Навыками аннотирования, реферирования и написания резюме на иностранном языке.

Навыками написания деловых писем.

Навыками анализа, обработки, обобщения и интерпретации информации по своей специальности на иностранном языке.

Навыками подготовки сообщений и докладов на иностранном языке на темы, связанных с научной работой аспиранта.

Иметь опыт обработки большого объема иноязычной информации с целью подготовки реферата и в иных академических целях.

Иметь опыт оформления заявок на участие в международной конференции;

Иметь опыт написания работ на иностранном языке для публикации в зарубежных журналах.

Перечень примерных вопросов для устной беседы:

1. Опишите Ваше направление подготовки.
2. Представьте область своего научного исследования.
3. Дайте характеристику основных актуальных вопросов в исследуемой научной области.
4. Прокомментируйте степень изученности актуальных вопросов в исследуемой научной области.
5. Опишите перспективные направления/методы в исследуемой научной области.
6. Назовите современных ученых, сделавших значительный вклад в развитие исследуемой научной области, кратко охарактеризуйте их достижения.
7. Перечислите наиболее значимые/крупные исследовательские центры/научные школы в исследуемой научной области, охарактеризуйте их достижения.
8. Назовите наиболее значимые отечественные и зарубежные научные мероприятия (форумы, конференции и т.д.) в исследуемой научной области.

5.2. Темы курсовых работ (проектов)

5.3. Фонд оценочных средств

Лексико-грамматический тест по пройденному материалу

Круглый стол по актуальным проблемам специальности аспирантов с последующим анализом и обменом мнениями

Реферат по прочитанной монографии по специальности
 Деловое письмо на иностранном языке
 Презентация доклада на иностранном языке на темы, связанные с научные работой аспиранта с использованием современных технологий

5.4. Перечень видов оценочных средств

Лексико-грамматический тест
 Круглый стол
 Реферат
 Деловое письмо
 Презентация

6. УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

6.1. Рекомендуемая литература

6.1.1. Основная литература

	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л1.1	Астахова Л.И. Гудкова И.А., Миронова В.А.	Учимся читать оригинальную литературу: Учебное пособие по английскому языку для аспирантов, соискателей, студентов-переводчиков	Магнитогорск: ГОУ ВПО «МГТУ» 2008
Л1.2	Демина А. А., Олейник А. Н.	Английский язык: Пособие для аспирантов	Томск: Изд-во ТПУ 2004
Л1.3	В. В. Агафонов, Е. Е. Дебердеева, В. В. Корецкая, Т. А. Нечаева	Англо-русский русско-английский словарь : 40000 слов и выражений : Словарь	- М. : АСТ-ПРЕСС 2004

6.1.2. Дополнительная литература

	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л2.1	Костыгина С.И.	Английский для студентов университетов: чтение, письменная практика и практика устной речи: Учебник	М.: Академия 2006
Л2.2	Дерина Н. В.	Грамматика английского языка: Учебное пособие	МГТУ, каф. ин. яз. - Магнитогорск 2007
Л2.3	Evans, V.	New Round - Up. Грамматика английского языка 4 : Students' Book	Pearson Education Limited 2010
Л2.4	В. К. Мюллер, С. К. Боянус	Мюллер В.К. Словарь англо-русский: 40000 слов: Словарь	- М. : Локид-Пресс; Минск : Современное слово, 2004
Л2.5	Рябцева Н. К.	Научная речь на английском языке. Руководство по научному изложению. Словарь оборотов и сочетаемости общенаучной лексики : Словарь справочник	- М. : Флинта : Наука 2006

6.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети "Интернет"

Э1	Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	http://edition.cnn.com/specials
Э2	Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	www.learnoutloud.com
Э3	Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	www.macmillandictionary.com
Э4	Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	www.physics.about.com
Э5	Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	www.reuters.com
Э6	Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	www.sciencedaily.com
Э7	Индивидуальное чтение по специальности	www.the-scientist.com
Э8	Индивидуальное чтение по специальности	www.petsu.ru/Structute/Ssim/7.9-95.rtf
Э9	Индивидуальное чтение по специальности	http://www.targetdiscovery.com/article.php?story
Э10	Индивидуальное чтение по специальности	www.iprbookshop.ru
Э11	Индивидуальное чтение по специальности	http://portal.masu.ru/aspiranti/DocLib6/29%
Э12	Обработка научной информации в академических целях	http://www.bbc.co.uk/science
Э13	Обработка научной информации в академических целях	http://www.uefap.com

Э14	Обработка научной информации в академических целях	http://www.scientificamerica
Э15	Обработка научной информации в академических целях	http://www.ted.com
Э16	Обработка научной информации в академических целях	http://www.britannica.com
6.3. Перечень информационных и образовательных технологий		
6.3.1 Компетентностно-ориентированные образовательные технологии		
6.3.1.1	Традиционные образовательные технологии:практическое занятие	
6.3.1.2	Инновационные образовательные технологии: дискуссии, круглый стол.	
6.3.1.3	Информационные образоательные технологии: компьютерный перевод, презентация.	
6.3.2 Перечень информационных справочных систем и программного обеспечения		
6.3.2.1	1.	http://edition.cnn.com/specials
6.3.2.2	2.	www.learnoutloud.com
6.3.2.3	3.	www.macmillandictionary.com
6.3.2.4	4.	www.physics.about.com
6.3.2.5	5.	www.reuters.com
6.3.2.6	6.	www.sciencedaily.com
6.3.2.7	7.	www.the-scientist.com
6.3.2.8	8.	www.petsu.ru/Structute/Ssim/7.9-95.rtf
6.3.2.9	9.	http://www.targetdiscovery.com/article.php?story=2006032216441825
6.3.2.10	10.	Электронно-Библиотечная система IPRbooks/ www.iprbookshop.ru
6.3.2.11	11.	Пособие по аудированию к практическому курсу английского языка [Текст] / МаГУ; [сост.: Н. С. Соловьева, М. В. Артамонова]. - Магнитогорск : Изд-во МаГУ, 2010. - 30 с. - На тит. л. авт.: Соловьева Н. С., Артамонова М. В. - На обл.: Listening and comprehension. - Текст англ. http://portal.masu.ru/aspiranti/DocLib6/29%20Соловьева%20Артамонова.pdf
6.3.2.12	12.	http://www.bbc.co.uk.science
6.3.2.13	13.	http://www.uefap.com
6.3.2.14	14.	http://www.scientificamerica
6.3.2.15	15.	http://www.ted.com
6.3.2.16	16.	http://www.britannica.com

7. МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)	
7.1	Для проведения практических занятий используются:
7.2	- лингафонный кабинет, мультимедийный класс для просмотра и прослушивания аудио- и видеоматериалов, аудио- и видеотехника, видеопроектор;
7.3	- электронные словари, компьютерные тесты и обучающие программы;
7.4	- комплекс тестовых заданий для проведения промежуточных и рубежных контролей;
7.5	- журналы и монографии по специальности;
7.6	- Интернет ресурсы.

8. МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ОСВОЕНИЮ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)
Для внеаудиторного чтения подбирайте оригинальные англоязычные источники по своему направлению обучения, которые в дальнейшем можно будет включить в библиографию вашей диссертационной работы: монографии, научные и обзорные статьи, патенты и др. Согласуйте список литературы для внеаудиторного чтения со своим научным руководителем и коллегами из лаборатории. При выборе текстов руководствуйтесь авторитетностью и новизной источников. В список литературы обязательно включите статьи, написанные в том же формате, в котором пишут статьи ваши коллеги в лаборатории. Проконсультируйтесь с преподавателем, какие словари (монологические, билингвальный, специальный) использовать в процессе работы с текстом. При подготовке устного перевода подчеркните в тексте все изученные грамматические конструкции, отдельно выпишите незнакомые слова и переведите их.

Заведите терминологический словарь, который регулярно пополняйте. Наиболее важные слова транскрибируйте и уточняйте их произношение у преподавателя.

При подготовке самостоятельного письменного перевода каждый раз отмечайте, сколько времени потребовалось для перевода 2 тыс. знаков.

Используйте машинный перевод с последующей правкой текста.

Для более эффективного усвоения лексического материала используйте широкий диапазон техник запоминания:

ассоциативный ряд, прописывание слов, и др. Желательно запоминать не отдельные слова, а словосочетания.

При изучении лексики старайтесь обращать внимание на те слова, которые вследствие своей многозначности, неправильной аналогии с другими словами, словами одного с ними корня или ошибочного графического восприятия, часто переводятся неправильно и приводят к искажению мысли оригинала.

Старайтесь посещать все занятия. В случае пропуска самостоятельно изучите пропущенную тему и уточните неясные моменты у преподавателя;

Составьте график сдачи внеаудиторного чтения и строго его придерживайтесь;

Переводите тексты не механически и интуитивно, применяя «языковую догадку», а с выявлением всех особенностей, присущих специальной литературе. Только сознательный лексико-грамматический анализ гарантирует правильный перевод смысла текста и мысли автора.

КРУГЛЫЙ СТОЛ

(Раздел 2. «Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности»)

В ходе подготовки к участию в Круглом столе желательно:

- изучить информационные материалы (бумажные, интернет ресурсы) зарубежных фондов и организаций, предоставляющих гранты и/или стипендии для аспирантов, молодых ученых, позволяющие участвовать в международных программах мобильности, реализовать проекты, провести исследования или опубликовать результаты исследований;
- подготовить на иностранном языке краткое сообщение по двум-трем международным фондам, которое должно отражать цели и задачи того или иного фонда, предлагаемые программы, требования к участникам, возможности, предлагаемые программы;
- выбрать из предложенных программ наиболее интересную или возможную для участия, аргументировать свой выбор.

РЕФЕРАТ (НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ)

(Раздел №3 «Индивидуальное чтение по направлению»)

Требования для подготовки реферата научной статьи (главы из монографии, диссертации)

Аспирант должен самостоятельно подобрать оригинальный текст на иностранном языке по теме диссертационного исследования (ранее не переводившийся на русский язык), и подготовить на русском языке в письменной форме реферат по прочитанному, отражающий основное содержание научной работы: название книги (научного издания), издательские данные, сведения об авторе, структура книги, постановка проблемы, способы и методы ее решения, основное содержание, описание эксперимента (статистических данных), дополнительные сведения, выводы о роли прочитанной научной работы для аспиранта (соискателя).

Объем реферата на русском языке – 16-20 страниц.

Текст реферата должен содержать следующие разделы:

Титульный лист

Аннотация (см.далее)

Введение

Основной раздел

Заключение (анализ результатов, выводы)

Библиографический список.

Примечание:

Срок публикации статьи (монографии, доклада) не должен превышать пять лет.

Критерии оценки реферата:

Соответствие содержания теме;

Соответствие терминов и синтаксических конструкций аутентичному тексту;

Глубина проработки материала;

Значимость выводов для дальнейшей практической деятельности;

Соответствие оформления реферата стандарту.

Реферат и аннотация оцениваются по системе «зачет»/«незачет»

Оценка «Зачтено» выставляется при соответствии реферата и аннотации 60% требуемых критериев.

Оценка «Не зачтено» выставляется, если качество выполнения реферата и аннотации не достигает 60% требуемых критериев.

АННОТАЦИЯ (НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ)

(Раздел 4 «Поиск, обработка и компрессия научной информации в академических целях»)

Структура аннотации:

1. Автор, название, место и время издания.
2. Основная тема статьи, книги.
3. Перечисление основных положений статьи, книги.
4. Краткая характеристика и оценка, назначение аннотируемой работы (кому адресуется данная публикация).

Критерии оценки аннотации:

Соответствие содержания теме;
 Соответствие терминов и синтаксических конструкций аутентичному тексту;
 Глубина проработки материала;
 Значимость выводов для дальнейшей практической деятельности;

МУЛЬТИМЕДИЙНАЯ ПРЕЗЕНТАЦИЯ

(Раздел 5 «Анализ, обобщение и интерпретация информации по своей специальности на иностранном языке»)

В конце изучения курса следует подготовить мультимедийную презентацию по сфере научных интересов аспиранта (соискателя) или по теме своего диссертационного исследования.

Критерии оценки:

Оценка «отлично» выставляется аспиранту, если задание выполнено в полном объеме (90-100%), продемонстрировано владение материалом, привлекается свой профессиональный опыт, используется дополнительный материал. Речь аспиранта в основном соответствует орфографическим, лексическим, грамматическим и стилистическим нормам изучаемого языка. Аспирант реагирует на дополнительные вопросы и выражает личное отношение к поставленным проблемам;

Оценка «хорошо» выставляется, если задание выполнено в достаточном объеме (70-89%), продемонстрировано хорошее владение материалом, частично привлекается свой профессиональный опыт. Речь аспиранта в основном соответствует нормам изучаемого языка, но могут допускаться неточности в аргументировании и грамматические ошибки;

Оценка «удовлетворительно» выставляется, если задание выполнено не в полном объеме (50-69%), продемонстрировано недостаточно уверенное владение материалом, слабо привлекается свой профессиональный опыт;

Оценка «неудовлетворительно» выставляется, если задание выполнено в неполном объеме (менее 50%), продемонстрировано неуверенное владение материалом, не привлекается свой профессиональный опыт, речь аспиранта не соответствует нормам изучаемого языка, аспирант не способен ответить на дополнительные вопросы преподавателя.

Перечень примерных вопросов для устной беседы:

1. What is your position at which laboratory or research centre?
2. Which institution did you graduate from? When did you achieve your Master's or specialist degree?
3. What was the subject of your Master's dissertation? Are you still working on the same research topic?
4. Why did you choose a career in academia?
5. What field of science / humanities / social studies are you currently working or studying in?
6. What do you enjoy most about working in your research field?
7. Do you balance your PhD research with other related employment activities?
8. What is the subject matter of your current research?
9. How long have you been working on this particular problem?
10. What is the relevance of your research, i.e. why is your topic worth researching?
11. What is the aim of your research?
12. What are the objectives (expected outcomes) of your research?
13. What characterisation methods do you apply in your study?
14. Which library services do you use? What sources of information do you consider to be the most reliable?
15. What equipment do you use in your laboratory?
16. What results have you achieved so far?
17. Have you already started writing your PhD thesis?
18. When do you plan to defend your PhD thesis?
19. Who is your scientific supervisor? Is he or she supportive?
20. Have you had any research papers published?
21. Have you taken part in any international conferences or other scientific events?
22. Are you currently involved in any joint research projects? Do you work within a research group or are you researching your project individually?
23. To what extent do you use English as part of your research activity?
24. What are you planning to do after you have completed your PhD degree?
25. What are the differences between the Russian and European systems of PhD-level study? Are there any inconsistencies between the Russian and English language terms used to discuss relevant science issues?
26. What human qualities are necessary to be a successful researcher?

27. Where did you spend your internship or secondment?

Допуск к кандидатскому экзамену

Написание реферата на родном языке, по выбранной аспирантом (соискателем) теме или проблеме научно - профессиональной направленности объемом 10-15 страниц и с использованием 10 -15 аутентичных источников на иностранном языке (книги, пособия, Internet, сборники статей, научные журналы)

Структура реферата:

- титульный лист;
- аннотация к реферату на английском языке;
- непосредственно реферат на родном языке (с указанием ссылок в тексте на используемые источники);
- библиография на английском языке;
- глоссарий (45-50 единиц, перевод к ним, определение на английском языке).

Внеаудиторное чтение текстов по специальности объемом 400 000 печатных знаков с использованием сформированного аспирантом (соискателем) словаря-глоссария (тексты по специальности должны быть англо-говорящих авторов или из источников, опубликованных в издательствах англо-говорящих стран). Отбор материала для внеаудиторного чтения и перевода осуществляется аспирантом и его научным руководителем по специальности с учетом значимости материала для научной работы.

Письменный перевод специального оригинального текста с английского языка на русский объемом 15 000 печатных знаков

Кандидатский экзамен

1. Изучающее чтение оригинального текста по узкой специальности объемом 2500 -3000 печатных знаков с использованием сформированного аспирантом (соискателем) словаря-глоссария. Время подготовки 45-60 мин. Если сдающий экзамен выполнил менее 65% перевода, он получает неуд. оценку.
2. Просмотровое чтение текста без словаря объемом 1000-1500 печатных знаков по специальности и пересказ его содержания на иностранном языке. Время подготовки 2-3 мин.
3. Беседа на иностранном языке по вопросам, связанным со специальностью и научной работой экзаменуемого: тема исследования; используемое оборудование, материалы; методы, актуальность, практическая значимость; проблемы, степень разработки данного исследования за рубежом; перспективы дальнейшего исследования и др.

Критерии оценки:

Оценка «отлично» выставляется аспиранту, если задание выполнено в полном объеме (90-100%), продемонстрировано владение материалом, привлекается свой профессиональный опыт, используется дополнительный материал. Речь аспиранта в основном соответствует орфографическим, лексическим, грамматическим и стилистическим нормам изучаемого языка. Аспирант реагирует на дополнительные вопросы и выражает личное отношение к поставленным проблемам;

Оценка «хорошо» выставляется, если задание выполнено в достаточном объеме (70-89%), продемонстрировано хорошее владение материалом, частично привлекается свой профессиональный опыт. Речь аспиранта в основном соответствует нормам изучаемого языка, но могут допускаться неточности в аргументировании и грамматические ошибки;

Оценка «удовлетворительно» выставляется, если задание выполнено не в полном объеме (50-69%), продемонстрировано недостаточно уверенное владение материалом, слабо привлекается свой профессиональный опыт;

Оценка «неудовлетворительно» выставляется, если задание выполнено в неполном объеме (менее 50%), продемонстрировано неуверенное владение материалом, не привлекается свой профессиональный опыт, речь аспиранта не соответствует нормам изучаемого языка, аспирант не способен ответить на дополнительные вопросы преподавателя.

Лексико-грамматический тест для аспирантов КРСУ
Вариант 1

I. Recast the following situations into dialogues using modal verbs.

1. I would like to go to the theatre tonight. An interesting show is on. Your friend supposed that the house is already sold out. You don't think it's very likely. The show has already had a long run. You hope that a couple of tickets will be available.

2. Peter is laid up with the flu again. Nina has a feeling that she caught a cold. You think it's hardly possible since he was very warmly dressed. You are almost sure that he feels ill again because he went out too early.

II. Translate into English.

1. Эдуард Хад Бартон был купцом и приехал в Кобу, чтобы заняться торговлей. Я знал его очень мало, но он заинтересовал меня однажды. Если бы я не слышал этой истории из его собственных уст, я никогда бы не поверил, что он мог сделать такое.

2. "Вы действительно хотели бы, чтобы Пайла (Pyle) оставили, мистер Фаулер? (Fowler)" - "Если бы вы видели его, Хэнг (Hang). Он стоял там и говорил, что все это печальная ошибка. Должен был состояться парад. Он сказал, что ему придется начистить ботинки, прежде чем он пойдет к министру". - "Конечно, вы могли бы рассказать о том, что вы знаете, полиции". "Боюсь, что они сами заинтересовались в генерале. Они, может, и сделали бы что-нибудь, если бы Пайл не был американцем".

3. Конечно, я сказал себе, его могли задержать в американском посольстве, но, наверняка, в этом случае он бы позвонил по телефону в ресторан. Боюсь, он, должно быть, попал в неприятность.

4. "Он скоро придет", - сказала она, как будто я нуждался в утешении из-за его отсутствия. Фоунг (Phuong) была удивительно невежественна: если бы разговор вдруг зашел о Гитлере, она бы, наверняка, прервала разговор, чтобы спросить, кто он такой. Объяснение было бы тем труднее, что она никогда не встречала ни немца, ни поляка и имела очень смутное представление о европейской географии. Но если бы ее спросили о принцессе Маргарет, она бы рассказала все с такими деталями, как будто бы была ее ближайшей подружкой всю жизнь".

III. Complete the following sentences using "may" ("might") to express supposition or reproach.

1. Nick is always pressed for time, but this time he ...
2. It's raining cats and dogs now, but ...
3. She doesn't often write to her mother. She ...
4. It's bad of you to have laughed at his mistakes. You ...

IV. Insert "may" or "might" according to the sense.

1. I'm so glad the child is safely back what with your careless driving he -- have easily been injured.
2. You oughtn't to have driven that car so fast. You -- have had a serious accident.
3. Sorry you didn't tell him about our meeting in time. He -- have come.
4. You -- write more carefully. I can make neither head or tail of it.
5. Mary -- be doing her home work now, but I'm not sure.
6. She -- yet arrive tomorrow.

V. Translate into English.

1. Мне кажется, ты мог бы уступить место пожилой женщине, которая больше десяти минут стояла перед тобой в троллейбусе. Я сказала "мог бы", но думала "должен был". - "Ну откуда мне было знать, что она пожилая? Она стояла ко мне боком, так что я не мог определить ее возраст. - Как досадно, что старушки в троллейбусах вечно становятся к тебе спиной или боком".

2. Ты мог бы предупредить меня, что передумал идти в кино. - А тебе не следовало бы упрекать меня, не узнав причины.

3. Не беспокойся. Может быть, она оделась так из-за дождя.

4. Я уже давно не получала от них известий. Может быть, они забыли мой новый адрес.

5. Я не знаю эту работу хорошо, но вы, может быть, найдете ее интересной.

Лексико-грамматический тест для аспирантов КРСУ

Вариант 2

I. In the following sentences use a Complex Subject:

1. She was apparently enjoying her stay here.
2. It appeared that he had been approached on the subject.
3. It seemed that there was no risk in asking the question.
4. Do you, by any chance, know where they might go?
5. It so happened that they picked the wrong person for the vacancy.
6. It so happened that I was not at home at the time.
7. It was unlikely that such dreadful thing could happen to him.
8. Surely a washing machine will save a lot of time.
9. It's certain that they have made use of this information.
10. They didn't expect him to take any risk.
11. They told us to follow the instructions carefully.
12. Teachers don't allow the students to smoke in the classrooms.

II. Translate into English the following sentences, using a Complex Subject:

1. Вряд ли он станет делать это на свой страх и риск.
2. Они заставили его подписать все документы.
3. Я считаю, что греческие и римские мифы являются частью нашего культурного наследия.
4. Многие считают, что жизнь начинается после сорока.
5. Ожидается, что в связи с большим наплывом заказов, в отдел наймут еще несколько сотрудников.
6. Предполагается, что здание на углу улицы было построено известным архитектором в X веке.
7. Говорят, что вкусы с годами меняются.
8. Он, казалось, был удивлен нашим неожиданным приездом.
9. Дело, казалось, было закрыто, но оно оказалось не таким простым.
10. Родители возражали против этого брака, но жених оказался прекрасным мужем для дочери.
11. Вряд ли вы застанете кого-нибудь в такой час в офисе.
12. Вы непременно найдете там себе применение.

III. Use For-Complexes in the following sentences.

1. The route was very dangerous for the expedition. We could not risk their lives.
2. A young lady should always be fashionable. It's very important.
3. He held the window open to let her listen to everything.
4. We stopped the bus so that the old lady could get on.

IV. Translate into English, using For-Complexes.

1. Тебе хорошо говорить, что я справлюсь с этим заданием, но я не уверен.
2. Нет необходимости тебе работать так много и рисковать своим здоровьем.
3. Статья достаточно проста для вас и вы сможете перевести ее без словаря.
4. Советую тебе держаться подальше от этих людей.

V. Use Participle I or II in the following sentences:

1. She stopped, as she didn't know which way to follow.
2. The experiment they are making now in our laboratory, will be very important.
3. He got off the bus-stop and walked away.
4. The machine has broken down and you must ask somebody to repair it.
5. We are leaving tomorrow and we should pack our things.
6. He entered the hotel and came up to the desk with the mark "Reserved".
7. She didn't want to see him for the reason that had been already known to everybody.
8. When I entered the station I saw a hurrying man who was followed by a porter.
9. The people who worked there got to know about it at once.
10. He saw his mistake and stopped arguing.

VI. Translate into English; using Participle I or II, or a Complex Object with Participle II.

1. Ей хочется сшить новый наряд к Рождеству.
2. Мне бы хотелось, чтобы мои распоряжения выполнялись.
3. У нее был очень оскорбленный вид.

4. Покрытая желтой листвою земля напоминала огромный цветной ковер.
5. Так как он сам был очень ответственным работником, то он и других заставлял выполнять все задания вовремя.
6. Будучи расстроенным, он направился в противоположную сторону.
7. Вам необходимо постричься.
8. Вам нужно показать руку врачу.
9. С испуганными лицами мальчики смотрели на разбитое окно.
10. Написанное карандашом письмо трудно читается.

Лексико-грамматический тест Вариант 3

A. Vocabulary

I. Give the English equivalents:

Приносить извинения; внедрить новый метод в работу; вдаваться в подробности; отговорить кого-нибудь сделать что-то; разбираться в чем-либо; из страха быть наказанным; быть вне подозрений; ни в коем случае; потесниться, подвинуться; не иметь практики, потерять навык; подать жалобу на кого-либо; с целью расследования дела; удовлетворять спрос на данный товар; потерять из виду; быть погруженным в размышления.

II. Give the Russian equivalents:

A letter of introduction; get hold of sth/sb; to take up music; to talk sense; to fit sb into some place; a highbrow person; with all the good will in the world; to live like hermits; they make a pound to my shilling; presence of mind; to be on good terms with sb; to pass sb without sign of recognition; to take one's degree; to keep beds; to develop dangerous symptoms.

B. Grammar

I. Open the brackets using the correct form of the Subjunctive Mood. Translate the sentences into Russian:

1. I (help) you. Why didn't you ask?
2. But for your mistake we (get) what we wanted already!
3. If nobody had paid attention to it, it (lead) to no end of troubles.
4. You could be happy now, if (not to marry) him ten years ago. Your marriage was a mistake.
5. His manner was cheerful as ever as if nothing (happen).
6. I wish you (behave) more reasonably in future.
7. I wish he (come) to our yesterday's performance! He (enjoy) it a lot!
8. It's high time the new secretary (understand) that she must come in time.
9. It's necessary that inquiries (make) before raising the question at the meeting.
10. It is requested that all the library books (return) before the summer vacation.
11. It's desirable that we (see) this method in practice first before introducing it into our work.
12. She looked as if she (hurt) by his remark
13. I'll buy you your favourite ice-cream on the way home so that you (feel) more happy.
14. It was demanded that the goods (deliver) to the port by the end of the month.
15. The house looked as though it (not see) paint for a long time.
16. They met him as if they (expect) him.
17. I wish you (tell) me everything at once.
18. If he (love) her he wouldn't have said those awful things.
19. The request was that all the staff (take part) in the preparations.
20. If you only (know) what I've suffered! You (laugh) at all!

II. Fill in the blanks with prepositions and adverbs:

1. I have to do my best to talk him _ taking _ this job; it's obvious that he's unfit _ it.
2. She decided to keep me _ going there _ all means.
3. I'll get touch _ you as soon as I make _ my mind.
4. I do not want you to go _ details _ the accident, try to leave them _.
5. The article the bottom the page may be _ interest _ everyone who works _ in our company: there are some interesting facts _ our management.
6. He wanted to have a word _ you. I guess it's somehow connected _ the last changes.
7. I am not good _ mathematics; you should turn _ your aunt.
8. I guess you are not quite fair _ your attitude _ our new agent; he is just a beginner _ last.

9. He did not want to live fear _ being caught or killed, so he decided to leave _ the country where no one could find or recognize him.
10. It's very much ___ you how well the work will be done.
11. As I do not know the nature the illness, I cannot suggest any cure _ it.
12. He seized me _ the arm and pulled me _ just _ time. But for him, I could have die!
13. He had complained _ a sharp pain _ the left knee _ rather long.
14. She insisted _ our hiring two people more _ order to help us _ the summer rush _ orders.
15. he was sitting the desk _ the window _ a pen _ his hand thinking _ a possible solution _ the problem.

III. Fill in the blanks with the proper articles where necessary:

1. I love _ silence of this garden. I come here, sit down on rough bench near huge oak tree and relax.
2. Entering _ office I noticed - young man, very tall and handsome. Later I found out that he was person I needed.
3. I advise you to read article on _ foreign trade, in yesterday's newspaper.
4. In many of his novels Dickens, _ famous English writer, described _ life of _ poor people.
5. She was sitting on the sofa, reading " _ Times".
6. At first it seemed that nothing would break _ silence, not _ word was spoken, not ___ sound was heard. Suddenly there was _ cry.
7. When I went into _ hotel, _ man at _ reception desk asked me what he could do for me.
8. _ success of _ operation meant _ life to _ sick man.
9. She took _ 7 o'clock train to _ Cheswick that night.
10. I've just had _ trip by _ air. It was most unpleasant one I've ever had.

IV. Render in the Indirect Speech, refer the narrative to the past:

Caroline: What's happening today? I've got a meeting this afternoon...

Secretary: Yes, that's right. With Henry and Ted.

Caroline: And the meeting's here.

Secretary: No, it's in Ted's office at 3.

Caroline: Oh, am I having lunch with anyone?

Secretary: No, you are free all morning.

Caroline: Good. I'll start on this report. Have I signed all my letters?

Secretary: Actually, you haven't. They're on your desk, waiting for you.

Caroline: Ah, right! I'm going to Scotland tomorrow.

Secretary: Yes, you're right.

Caroline: Oh, where would I be without you?!

C. Test translation

1. В тот день было холодно и дождливо, а я ужасно не люблю такую погоду. «Как жаль, что идет дождь», - думала я. - «Вот если бы сейчас светило солнце, я бы могла прогуляться, например, пойти в музей». Для того, чтобы развлечься, я взяла альбом с фотографиями экспонатов Лувра. Через минуту я почувствовала себя гораздо лучше, как будто я на самом деле оказалась в этом замечательном музее.
2. У вас не болела бы так часто голова, если бы вы больше времени проводили на свежем воздухе. Кроме того, вам давно пора бросить курить. Необходимо, чтобы вы пили как можно больше овощных и фруктовых соков. Наконец, было бы хорошо, если бы вы занялись спортом. Если вы будете следовать всем советам вашего врача, вы поправитесь гораздо быстрее.
3. Как вы знаете, было распоряжение не проводить собраний в субботу. И если бы не необходимость срочного решения проблемы, мы бы не потревожили вас в выходной. Мы подготовили небольшой письменный отчет, для того чтобы вы могли ознакомиться с некоторыми цифрами. Желательно, чтобы все приняло участие в обсуждении. Мы просим вас высказать все, что вы думаете о нынешней ситуации в фирме.

C. Test translation

4. В тот день было холодно и дождливо, а я ужасно не люблю такую погоду. «Как жаль, что идет дождь», - думала я. - «Вот если бы сейчас светило солнце, я бы могла прогуляться, например, пойти в музей». Для того, чтобы развлечься, я взяла альбом с фотографиями экспонатов Лувра. Через минуту я почувствовала себя гораздо лучше, как будто я на самом деле оказалась в этом замечательном музее.
5. У вас не болела бы так часто голова, если бы вы больше времени проводили на свежем воздухе. Кроме того, вам давно пора бросить курить. Необходимо, чтобы вы пили как можно больше овощных и фруктовых соков. Наконец, было бы хорошо, если бы вы занялись спортом. Если вы будете следовать всем советам вашего врача, вы поправитесь гораздо быстрее.
6. Как вы знаете, было распоряжение не проводить собраний в субботу. И если бы не необходимость срочного решения проблемы, мы бы не потревожили вас в выходной. Мы подготовили небольшой письменный отчет, для того чтобы вы могли ознакомиться с некоторыми цифрами. Желательно, чтобы все приняли участие в обсуждении. Мы просим вас высказать все, что вы думаете о нынешней ситуации в фирме.

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

КЫРГЫЗСКО-РОССИЙСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Реферат для сдачи экзамена кандидатского минимума по иностранному
языку

(ТЕМА РЕФЕРАТА - на русском языке)

**по книге (автор, название и выходные данные источника на
иностранном языке)**

Научный руководитель:

Выполнил: аспирант очной/заочной
формы обучения аспирантуры КРСУ
соискатель на 2 или 3 года ФИО

Проверил:

«Допустить к сдаче экзамена»

Зав.кафедрой Иностранных языков

_____Юрченко М.Г.

«___»_____20__ г.

Бишкек – 20__ г.

«УТВЕРЖДАЮ»

Зав. кафедрой Иностранных языков

_____ **ЮРЧЕНКО М.Г.**

«_____» _____ **20__ г.**

**СТРУКТУРА ЭКЗАМЕНА ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ
ДЛЯ ПОСТУПАЮЩИХ В АСПИРАНТУРУ К-РСУ**

Вступительный экзамен по иностранному языку в аспирантуру К-РСУ проводится устно и включает в себя четыре задания:

1. Чтение и перевод оригинального текста по специальности со словарем. Объем 2 000 – 3 000 печатных знаков. Время выполнения работы – 45-60 минут. Форма проверки – письменная передача извлеченной информации на языке обучения.
2. Беглое чтение оригинального текста по специальности без словаря. Объем – 1 000 – 1 500 печатных знаков. Время выполнения – 1-2 минуты. Форма проверки – передача извлеченной информации на иностранном языке (гуманитарные специальности) и на языке обучения (естественные специальности).
3. Чтение и перевод общественно-политического текста.
4. Беседа с экзаменаторами на иностранном языке по вопросам общественно-политической тематики и по специальности.

Результаты экзамена оцениваются по пятибалльной системе.

«УТВЕРЖДАЮ»

Зав. кафедрой Иностранных языков

_____ ЮРЧЕНКО М.Г.

« _____ » _____ 20__ г.

СТРУКТУРА КАНДИДАТСКОГО ЭКЗАМЕНА ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Кандидатский экзамен по иностранному языку проводится в два этапа: *на первом этапе* аспирант (соискатель) выполняет письменный перевод научного текста по специальности на языке обучения. Объем текста – 15 000 печатных знаков.

Успешное выполнение письменного перевода является условием допуска ко второму этапу экзамена. Качество перевода оценивается по зачетной системе. *Второй этап* экзамена проводится устно и включает в себя три задания:

1. Изучающее чтение оригинального текста по специальности. Объем 2 000 – 3 000 печатных знаков. Время выполнения работы – 45-60 минут. Форма проверки – передача извлеченной информации на иностранном языке в форме резюме.
2. Беглое чтение оригинального текста по специальности. Объем – 1 000 – 1 500 печатных знаков. Время выполнения – 1-2 минуты. Форма проверки – передача извлеченной информации на иностранном языке (гуманитарные специальности) и на языке обучения (естественные специальности).
3. Беседа с экзаменаторами на иностранном языке по вопросам, связанным со специальностью и научной работой аспиранта (соискателя).

Результаты экзамена оцениваются по пятибалльной системе.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА ДИСЦИПЛИН

Аспирантура

Дисциплина: Иностранный язык

Курс: 1, семестр 1, практические занятия – 28 ч., кредитов 2, зачет

Кафедра: Иностранных языков

В процессе освоения дисциплины студенты должны пройти пять контрольных точек.

Виды контроля/ формы контроля		Набираемые баллы		График контроля (недели)
		Зачетный минимум	Зачетный максимум	
Модуль 1 Лексико-грамматические и особенности перевода научной литературы	Выполнение лексико-грамматических упражнений по темам определенным программой	11	20	
	Лексико-грамматический тест	9	15	
Модуль 2 Обмен научной информацией и научное общение по темам специальности	Составление глоссария по избранной для доклада теме; составление доклада для участия в круглом столе	11	20	
	Проведение круглого стола по актуальным проблемам специальности аспирантов с последующим анализом и обменом мнениями	9	15	
Всего за семестр		40	70	
Промежуточный контроль (зачет)		20	30	
Итоговый балл за семестр:		60	100	

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА ДИСЦИПЛИН

Аспирантура

Дисциплина: **Иностранный язык**

Курс: **1, семестр 2, практические занятия – 28 ч., кредитов 3, экзамен**

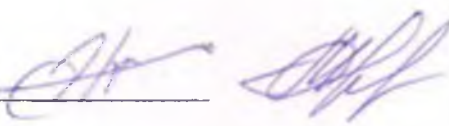
Кафедра: **Иностранных языков**

В процессе освоения дисциплины студенты должны пройти пять контрольных точек.

Виды контроля/ формы контроля		Набираемые баллы		График контроля (недели)
		Зачетный минимум	Зачетный максимум	
Модуль 3 Индивидуальное чтение по специальности. Проверка качества перевода прочитанной литературы во время индивидуальных занятий	Утвердить монографию или сборник статей по специальности аспиранта в объеме (200 -250 страниц); составление и систематизация вокабуляра в ходе чтения литературы по специальности; письменный перевод отрывков из текста по специальности; чтение и перевод монографии или сборника статей по специальности аспиранта	9	15	
	Предоставление окончательного текста реферата по прочитанной монографии по специальности в объеме 16 стр. компьютерного текста	6	10	
Модуль 4 Обработка научной информации в академических целях	Написание резюме на иностранном языке	8	15	
	Написание делового письма на иностранном языке с последующим анализом ошибок	6	10	
Модуль 5 Анализ, обобщение и интерпретация информации по своей специальности на иностранном языке	Составление глоссария по избранной для доклада теме; реферирование найденных иностранных источников по научной работе аспиранта; Составление плана и тезисов доклада	8	15	
	Презентация доклада на иностранном языке на темы, связанные с научной работой аспиранта с использованием современных технологий	3	5	
Всего за семестр		40	70	
Промежуточный контроль (экзамен)		20	30	
Итоговый балл за семестр:		60	100	

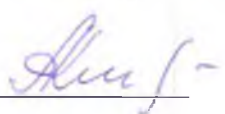
Программу составил(и):

зав. УМК, ст. преп., Ким Н.В.; к.п.н., доцент, Юрченко М.Г.

Рецензент(ы):

к.ф.н., доцент, Комиссарова Л.Я.

Рабочая программа дисциплины

Иностранный язык

разработана в соответствии с ФГОС 3++

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

утвержденного учёным советом вуза от 28.06.2022 протокол № 11.

Рабочая программа одобрена на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 29.06.2022 г. № 10

Срок действия программы: 2022-2028 уч.г.

Зав. кафедрой к.п.н., доц. Юрченко М.Г.

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ,
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ГОУ ВПО Кыргызско-Российский Славянский университет

УТВЕРЖДАЮ

2022г.

Государственный (кыргызский) язык

рабочая программа дисциплины (модуля)

Закреплена за кафедрой
Учебный план

Аспирантура
Для всех направлений и специальностей аспирантуры КРСУ

Форма обучения **очная**

Общая трудоемкость **5 ЗЕТ**

Часов по учебному плану 180
в том числе:
аудиторные занятия 60
самостоятельная работа 82
экзамены 35,7

Виды контроля в семестрах:
экзамены 2
рефераты 2

Распределение часов дисциплины по семестрам

Семестр (<Курс>,<Семестр на курсе>)	2 (1.2)		Итого	
Неделя	18			
Вид занятий	уп	рпд	уп	рпд
Практические	30	30	60	60
Контактная	2	2	2	2
Контактная	0,3	0,3	0,3	0,3
Итого ауд.	30	30	60	60
Контактная	62.3	62.3	62.3	62.3
Сам. работа	40	40	82	82
Часы на контроль	35.7	35.7	35.7	35.7
Итого	72	108	180	180

Программу составил(и):

к.п.н., и.о.доцент Аманалиева Г.Э.;ст.преподаватель Даакыбаева А.Б.

Рецензент(ы):

д.ф.н., профессор,Ибрагимов С.И.

Рабочая программа дисциплины

Государственный (кыргызский язык)

Разработана в соответствии с ФГТ

составлена на основании учебного плана:

Для всех направлений КРСУ

утвержденного ученым советом от 28.06.2022 протокол №11

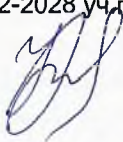
Рабочая программа одобрено на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 28.06.2022 г. №10

Срок действия программы :2022-2028 уч.год

Зав.кафедрой Биялиев К.А.

1. ЦЕЛИ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ

1.1	Совершенствование знаний, умений, навыков во всех видах речевой деятельности на государственном языке.
-----	--

2. МЕСТО ДИСЦИПЛИНЫ В СТРУКТУРЕ ООП

Цикл (раздел) ООП:		ФТД.В
2.1	Требования к предварительной подготовке обучающегося:	
2.1.1	Знания, умения, навыки по всем видам речевой деятельности, приобретенные в процессе обучения в вузе по дисциплине "Кыргызский язык".	
2.2	Дисциплины и практики, для которых освоение данной дисциплины (модуля) необходимо как предшествующее:	
2.2.1	В процессе перехода на государственный язык данная дисциплина станет основой для научно-исследовательской и практической деятельности.	

3. КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ, ФОРМИРУЕМЫЕ В РЕЗУЛЬТАТЕ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

В результате освоения дисциплины обучающийся должен

3.1	Знать:
3.1.1	Лексику актуальных речевых тем, в том числе по специальности; основные нормы современного кыргызского языка (орфоэпические, орфографические, пунктуационные, грамматические); систему функциональных стилей кыргызского языка.
3.2	Уметь:
3.2.1	использовать различные формы, виды устной и письменной коммуникации в учебной, научной и профессиональной деятельности, включая особенности ведения делопроизводства; самостоятельно пополнять знания по данному курсу.
3.3	Владеть:
3.3.1	в использовании различных форм, видов устной и письменной коммуникации в учебной, научной и профессиональной деятельности, включая особенности ведения делопроизводства; самостоятельно пополнять знания по данному курсу.

4. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Код занятия	Наименование разделов и тем /вид занятия/	Семестр / Курс	Часов	Компетенции	Литература	Инте ракт.	Примечание
	Раздел 1. Общие сведения о Кыргызстане						
1.1	История Кыргызстана /Пр/	7	6			0	
1.2	Фонетика /Ср/	7	2			0	
1.3	Общественно-политическое устройство Кыргызстана /Пр/	7	4			0	
1.4	Закон сингармонизма /Ср/	7	2			0	
1.5	География Кыргызстана /Пр/	7	2			0	
1.6	Категория принадлежности /Ср/	7	2			0	
1.7	Экономика Кыргызстана /Пр/	7	2			0	
1.8	Категория падежа имен существительных /Ср/	7	4			0	
1.9	Система образования в Кыргызстане /Пр/	7	2			0	
1.10	Глагол. Категория времени /Ср/	7	8			0	
1.11	Здравоохранение в Кыргызстане /Пр/	7	2			0	
1.12	Местоимение /Ср/	7	4			0	
	Раздел 2. Материальная и духовная культура Кыргызстана						
2.1	Обычаи и традиции кыргызов /Пр/	7	4			0	
2.2	Имя прилагательное /Ср/	7	2			0	
2.3	Кыргызские национальные игры /Пр/	7	2			0	
2.4	Наречие /Ср/	7	2			0	
2.5	Кыргызская национальная кухня /Пр/	7	2			0	

2.6	Синтаксис. Словосочетание /Ср/	7	2			0	
2.7	Кыргызская национальная одежда /Пр/	7	2			0	
2.8	Простое предложение /Ср/	7	2			0	
2.9	Литература Кыргызстана /Пр/	7	6			0	
2.10	Главные члены предложения /Ср/	7	2			0	
2.11	Обычаи и традиции народов Кыргызстана /Пр/	7	6			0	
2.12	Второстепенные члены предложения /Ср/	7	2			0	
2.13	/КрТО/	7	2			0	
	Раздел 3. Раздел 3. Научно-исследовательская деятельность на государственном языке						
3.1	Актуальность темы исследования /Пр/	7	4			0	
3.2	Сложное предложение /Ср/	7	2			0	
3.3	Степень изученности проблемы /Пр/	7	4			0	
3.4	Сложносочиненное предложение /Ср/	7	4			0	
3.5	Цель исследования /Пр/	7	4			0	
3.6	Сложноподчиненное предложение /Ср/	7	6			0	
3.7	Задачи исследования /Пр/	7	4			0	
3.8	Практическая значимость результатов /Пр/	7	4			0	
3.9	/КрЭк/	7	0,3			0	
3.10	/Экзамен/	7	35,7			0	

5. ФОНД ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ

5.1. Контрольные вопросы и задания

Контрольные вопросы и задания для проведения текущего контроля и промежуточной аттестации даны в приложении №1, №2, №3

5.2. Темы курсовых работ (проектов)

Курсовые работы не предусмотрены учебным планом.

5.3. Фонд оценочных средств

Электронный тест на сервере КРСУ; каталог тестов на бумажных носителях; тематика коллоквиумов, ролевых игр, сообщений, эссе.

5.4. Перечень видов оценочных средств

Диктант, электронный тест и тест на бумажных носителях, коллоквиум, ролевая игра, сообщение, эссе.

6. УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

6.1. Рекомендуемая литература

6.3. Перечень информационных и образовательных технологий

6.3.1 Компетентностно-ориентированные образовательные технологии

6.3.1.1	а) традиционные образовательные технологии - практические занятия с использованием традиционных учебных пособий на бумажных носителях (учебники, учебные пособия, двуязычные словари);
6.3.1.2	б) инновационные образовательные технологии – занятия в интерактивной форме, которые формируют системное мышление и способность генерировать идеи при решении различных творческих задач. К ним относятся занятия с использованием электронных учебников, компьютерных презентаций, тестирующих программ, проблемно-развивающих, ролевых технологий, ролевых игр, кейс-методов, методов «мозговой атаки», работа с аудио, видео материалами, работа в малых группах, дискуссия;
6.3.1.3	в) информационные образовательные технологии – самостоятельное использование студентом компьютерной техники и интернет-ресурсов для выполнения практических заданий и самостоятельной работы, создание компьютерных презентаций, использование аудио-, видео- технических средств для показа лингвострановедческих фильмов.

6.3.2 Перечень информационных справочных систем и программного обеспечения

6.3.2.1	http://tili.kg Все для изучения кыргызского языка!
6.3.2.2	http://www.languages-studv.com/kyrgyz.html Изучение кыргызского языка в Интернете!

6.3.2.3	www.ky.wikipedia.org — Популярный во всем мире интернет ресурс — Википедия на кыргызском языке. На март, 2014 в Википедии имеется 27118 статей на кыргызском языке, с каждым днем появляются новые и редактируются уже имеющиеся статьи.
6.3.2.4	www.kvrgyzstanvsl.oru/ — Кыргызская Виртуальная научная библиотека (ВНБ) обеспечивает доступ к научным ресурсам для преподавателей, студентов, научных работников, лаборантов, научно-технологических новаторов, которые работают в научных институтах и университетах.
6.3.2.5	www.kyrgyzinfo.ru/ — Содержит справочники кыргызского языка, учебники, художественную литературу, тексты по различным школьным предметам, сказки, пословицы, эпосы и обычаи на кыргызском языке для школьников и студентов ВУЗов Кыргызстана в процессе учебы.
6.3.2.6	www.bizdin.kg/ — Содержит множество книг, аудио и видео материалов на кыргызском языке. Портал также содержит многоязычный интерактивный онлайн словарь, с возможностью добавлять новые слова или свою версию перевода уже имеющихся в словаре слов.
6.3.2.7	www.bilimkeni.kg — На сайте размещены образовательные ресурсы и 700+ видео уроков на кыргызском языке по таким предметам как алгебра, химия, биология, астрономия, история и геометрия. Сайт служит Образовательным порталом и коммуникативной площадкой для школьников и учителей Кыргызстана
6.3.2.8	www.codecademy.com/kv-KG/ — Веб портал для бесплатного интерактивного изучения различных языков программирования в сфере веб-технологий. Пользователи портала могут пройти онлайн курсы на кыргызском языке, а также сами участвовать в разработке и переводе данных курсов.
6.3.2.9	www.literatura.kg — Данный сайт содержит множество произведений как на русском так и на кыргызском языках по таким направлениям как поэзия, драматургия, киносценарии, публицистика, философия и т.д. Имеется достаточно большой набор художественной литературы в электронном формате.
6.3.2.10	www.sozduk.kg — Многоязычный онлайн словарь. Направления перевода включают английский, русский, турецкий и кыргызский языки.
6.3.2.11	students.com.kg Студенческий портал, содержащий статьи, рефераты и книги в электронном формате на кыргызском языке.

7. МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)	
7.1	Совместно с кафедрой иностранных языков используется лаборатория аудиовизуальных средств обучения.
7.2	Наглядные пособия
7.3	Перечень видеокассет:
7.4	№11 1. Народные обряды 2. «Долина предков» художественный фильм
7.5	№41 1. Народные обряды (оюндар, боз үй тигуу, чечүү). 2. «Долина предков»- художественный фильм на русском языке.
7.6	№44 «Заговор» - художественный фильм.
7.7	№45 1. «Золотая осень» художественный фильм - на кыргызском языке. 2. «Арсланбоб» документальный фильм. 3. «Снежный барс» документальный фильм.
7.8	№47 1. «Уркуя Салиева» художественный фильм 2. «Ранние журавли» художественный фильм
7.9	№48 1. «Джамиля» художественный фильм 2. «Соколиная охота» художественный фильм
7.10	№49 Кыргызские мотивы на кыргызском языке. 1. «Кумарлануу» 2. «Чебер» 3. «Ээр» 4. «Көркөм дүйнө», боз үй жасалгалары, элдик аспаптардын жасалышы 5. «Город Ош» - русским языке. 6. «Высокий берег» 7. Айтматов Ч. - Рассказ о себе. 8. «Пути»
7.11	№60 1. Эпос «Манас» - төрөлүшү, ат коюу - на кыргызском языке. 2. «Манас Великодушный» 3. «Манас ордо» 4. Празднование тысячелетия «Манас». 5. «Миң тамчы көз жаш» - кошок на кыргызском языке. 6. «Жетим кыяк»- документальный фильм на русском языке. 7. Саякбай Каралаев - отрывки из эпоса.
7.12	№80 1. Путешествие в Нооруз - на русском языке. 2. Великодушный Манас. 3. Манас Ордо. - Күмбөз Манас - Скульптура по «Манасу» - Х удожники о «Манасе» - Исследование эпоса 1. Добро пожаловать в Кыргызстан! 2. Кошок - на кыргызском языке.
7.13	№81 1. Оюуга түшкөн обондор - на кыргызском языке. 2. «Манас» 1000 - документальный фильм на кыргызском языке. 3. Кумыс - документальный фильм на русском языке. 4. Музыкальный аил - на русском языке.
7.14	№84 1. «А.Токомбаев» документальный фильм. 2. «Ак Мөөр» художественный фильм - на кыргызском языке. 3. «С. Чокморов» документальный фильм.
7.15	№93 Балет «Саманчы жолу» - А.Токомбаева, Ч. Базарбаев. «Чолпон»- Р.Чокоева, У.Сабагышев. Опера С.Кийизбаева «Манас» - К.Чодронов. «Чолпон» балет - Б.Бейшеналиева, Р.Чокоева. А.Токомбаева - рассказ о деятелях культуры.
7.16	№94 «Биринчи мугалим» - художественный фильм на русском языке «Выстрел на перевале Караш» - х/ф на русском языке «Алые маки Иссык-Куля» - х/ф «Под небом горного Кыргызстана» - д /ф на русском языке
7.17	№111 1. «Манкурт» - художественный фильм на русском языке.
7.18	№130 «Ак-Баранын көз жашы» - художественный фильм на русском языке.

7.19	№137 Ж. Садыков. «Шабдан баатыр» - спектакль на кыргызском языке
7.20	№136 Ж. Садыков «Адам жана Азезил» - спектакль на кыргызском языке.

8. МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ОСВОЕНИЮ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Основной целью обучения аспирантов кыргызскому языку является формирование общей культуры речи средствами языка, путем достижения ими практического владения языком, позволяющим извлекать из прочитанных аутентичных текстов необходимую для дальнейшего развития своих профессиональных навыков и умений информацию, а также выражать свое коммуникативное намерение в рамках профессиональной и научно-исследовательской сфер. Приоритетным видом работы является чтение.

Общее количество времени, отводимого на изучение данного учебного предмета, составляет 288 часов, которые включают в себя:

- 1) аудиторную работу (лабораторные занятия);
- 2) внеаудиторную работу (самостоятельная работа).

Работа над чтением. Для того чтобы научиться хорошо читать по-кыргызски, нужно научиться правильно произносить и читать слова и предложения. Это невозможно без знания правил произношения букв, буквосочетаний, ударения в слове и в целом предложении.

Работа с текстом. Поскольку целевой установкой обучения кыргызскому языку является получение информации из письменных источников, особое

внимание следует уделять чтению текстов. Понимание текстов достигается при осуществлении следующих видов чтения: 1) изучающее чтение, 2) чтение с общим охватом содержания, 3) чтение с точным пониманием.

Изучающее чтение предполагает умение самостоятельно проводить лексико-грамматический анализ текста, в итоге - адекватный перевод текста с помощью

словаря. Чтение с общим охватом содержания направлено на охват основного смысла прочитанного, без помощи словаря. Чтение с точным пониманием

предполагает письменный перевод текста со словарем.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

Особенностью изучения кыргызского языка является то, что большая часть языкового материала должна прорабатываться самостоятельно.

Самостоятельная работа является неотъемлемой частью обучения кыргызскому языку. На этот вид работы отводится до 50% от общего объема часов.

На самостоятельное изучение выносятся задания, направленные на:

- закрепление фонетических, грамматических и лексических языковых средств, необходимых для формирования коммуникативной компетенции;
- понимание устной и письменной речи в различных несложных коммуникативных ситуациях;
- работу с электронными специальными словарями и энциклопедиями, с электронными образовательными ресурсами;
- овладение и закрепление основной терминологии по направлению;
- основные приемы составления аннотаций и написания рефератов.

Самостоятельная работа может быть аудиторной (выполнение отдельных заданий на занятиях) и внеаудиторной.

Для выполнения самостоятельной работы используются:

1. Учебники и учебные пособия.

РАЗДЕЛ 1. ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ О КЫРГЫЗСТАНЕ

Контрольные вопросы и задания по категории «ЗНАТЬ»:

1. Төмөндөгү тексттерди которуп, жаңы сөздөрдү сөздүккө жазып, жаттаңыз.
2. Төмөндөгү тексттерди пайдаланып, өз алдынча иштөөдө көрсөтүлгөн грамматикалык эрежелерди бышыктаңыз.
3. Ар бир тексттин аягындагы тапшырмаларды аткарыңыз.

КЫРГЫЗСТАН ТУУРАЛУУ ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ

Кыргызстан 1991-ж. 31-августта өз алдынча эгемендүү мамлекет болуп жарыяланган. Көз карандысыз Республиканын Конституциясы 1993-ж. 5-майда кабыл алынды. Кыргызстан Борбордук Азиянын ортоңку бөлүгүнөн орун алып, негизинен Теңир-Тоонун аймагында жайгашкан. Жеринин бети катар-катар созулган бийик тоо кыркаларынан жана аларды бөлүп турган тоо аралык өрөөндөрдөн түзүлгөн. Түндүгүндө жана түндүк-чыгышында Казакстан, чыгышында жана түштүк-чыгышында Кытай, түштүгүндө жана түштүк-батышында Тажикстан, батышында Өзбекстан менен чектешет. Аймагы батыштан чыгышка 900 кмге, түндүктөн түштүккө 415 кмге созулат; чек арасынын жалпы узундугу 4508 км; болжол менен 39° жана 43° түндүк кеңдиктердин аралыгында жатат. Кыргызстан бийик тоолуу өлкө. Республиканын 90%ке жакын аймагы деңиз деңгээлинен 1500 мден бийик жатат; орточо бийиктиги 2750 м, эң бийик жери 7439 м (Жеңиш чокусу), эң жапызы 401 м (Лейлек районунда). Климаты континенттик. Дарыялары көбүнчө Сыр-Дарыянын системасына кирип, суу энергиясына бай, сугатка кеңири пайдаланылат. Көлү көп, эң чоңу

— Ысык-Көл (аянты 6236 км²). Кыргызстандын аянты 198,5 миң км². Калкы 4822, 9 миң адам (1999-жылкы эл каттоонун маалыматы боюнча), анын ичинде түпкү калкы — кыргыздар 3128 миң адам (1999-ж.). Кыргызстандын бардык калкынын ичинен шаардык тургундар 35%ти, элет калкы 65%ти түзөт (1999-ж.).

Кыргызстан көп улуттуу унитардык мамлекет. Администрациялык жактан аймагы Баткен, Жалал-Абад, Нарын, Ош, Талас, Чүй, Ысык-Көл облустарына бөлүнөт. Ар бир облус өз ичинен райондорго ажырап, жалпысынан республикада 40 айылдык администрациялык район, 22 шаар бар. Ал эми райондор өз кезегинде 429 айыл кеңешине бөлүнөт.

Республиканын борбору — Бишкек шаары. Ал Кыргыз Ала-Тоосунун түндүк этегинде, Чүй өрөөнүнүн борбордук бөлүгүндө деңиз деңгээлинен 700—900 м бийиктикте жайгашкан. Бишкек — Борбор Азиядагы ири шаарлардын бири жана Кыргызстандын эң чоң шаары. Аянты 15,7 миң га. Калкы 762,3 миң адам (1999-ж.). Шаар 4 администрациялык-аймактык бирдикке (райондорго) бөлүнөт. Бишкек 1825-ж. чеп катары негизделип, 1878-ж. Бишкек уездинин борбор шаары укугун алган. 1924-ж. Кыргыз автономиялуу облусунун саясий-администрациялык борборуна айланган. 1926-жылдан Фрунзе шаары аталып, 1991-ж. ага тарыхый өз аты кайтарылып берилген.

М. Кошоев боюнча.

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТИНИН ТҮЗҮЛҮШҮ

Кыргыз эли тарыхый жолунда калыптанган өздүк аң-сезимге, улуттук тили менен маданиятына, башка элдер тааныган өз жергесине эгедер болуп келсе дагы, борборлоштурулган мамлекеттик бийлиги дайыма эле боло берген эмес. Айрыкча соңку бир нече кылым бою уруулар дээрлик өз алдынча жашашып, жалпы элдик күнкорсуздукка коркунуч туулган улуу капсалаңдарда гана алар биригише чогуу күрөшүшкөн. Калган мезгилдерде ар бир уруу өз-өз аймактарында жекече башкаруу астында болуп келген. Орусия империясы 19-кылымдын 2-жарымында кыргыздарды өз курамына бириктиргенден кийин ал империя жергиликтүү элдин кызыкчылыгын, жалпылыгын, биримдигин эсепке албастан Кыргызстанды администрациялык жактан үчкө бөлүп, кошуна эки чоң элдин — өзбектер менен казактардын администрациялык бөлүктөрүнө кошуп койгон. Атап айтканда, Ысык-Көл, Нарын жана Чүй өрөөндөрү борбору Верный (Алматы) болгон Жети-Суу облусуна, Талас өрөөнү Сыр-Дарыя облусунун Олуя-Ата уездине, ал эми туштүктөгү кыргыздар Фергана облусуна каратылган. Ал администрациялык бирдиктердин башында орусиялык оторчулдар туруп башкарышса да, баары бир кыргыздар кошуна элдерге жуурулушуп, аларга сиңип кетүү коркунучу пайда болгон. Орусияда болуп өткөн Февраль жана Октябрь революциясынан кийин деле кыйлага мындай абал сакталып кала берген.

Октябрь революциясынан кийин кыргыз элинин алдыңкы өкүлдөрү улуттун бир бүтүндүгүн сактоону көздөп, Москвадагы борбордук бийликке кыргыз элинин өз алдынча администрациялык тутумга бириктирүү маселесин талбай коё башташкан. Бактыга жараша, мындай өтүнүч эске алынып, Орто Азиянын улуттук-мамлекеттик бөлүнүшү учурунда, 1924-ж. 14-октябрда РСФСРдин карамагында Кара-Кыргыз автономия облусу (1925-жылдан Кыргыз АО) түзүлгөн. Ал 1926-ж. 1-февралдан Кыргыз АССРине, 1936-ж. 5-декабрдан Кыргыз ССРине айланган. Бирок да Совет бийлигинин жылдарында социалисттик мамлекеттик түзүлүш бийликтин бүтүндөй системасын чектен аша борборлоштуруп, натыйжада «улуттардын өз алдынчалыгы», «өз укугун өзү аныкташы», «союздун курамынан чыгып кетүү укугу» ж. б. идеялар курулай декларация бойдон калган. Тагыраак айтканда, республика борборлоштурулган экономиканын, бюджеттин, саясаттын жана идеологиянын алкагынан чыга албай, ички-тышкы саясатта, чет өлкөлөр менен байланыштардын бардык түрлөрүндө өз элинин кызыкчылыктарын көздөгөн багытта аракеттене албаган. Чет өлкөлөр менен өкүлчүлүк алмашуу, эл аралыкук субъектиси болуу, саясий-экономикалык мамилеге кирүү же башка олуттуу проблемалар түгүл, кандайдыр бир чарба үчүн маанилүү объектини куруу демилгесин да борборсуз, Москванын макулдугусуз чече алган эмес. Иш жүзүндө конституцияда жазылган эгемендүүлүк, өз алдынчалык, көз карандысыздык укугунан ажыратылган. Бийлик пирамидасынын туу чокусу эсептелген КПСС БК, анын Саясий бюросунун жолдомосу болмоюн бир да бийлик органы өз алдынча иш кыла албаган.

СССР ыдырай баштаганда, 1991-ж. 31-августта Кыргыз Республикасы өзүнүн эгемендүүлүгүн жана көз карандысыздыгын атайын Декларацияда билдирип: «Кыргыз Республикасынын бүткүл аймагында мамлекеттик бийликтин улуктугун жана тышкы мамилелердеги көз карандысыздыкты туюндурган Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эгемендүүлүгүн салтанаттуу түрдө жарыялайт.» — деген чечим кабыл алынган. Көз карандысыз Кыргызстандын көздөгөн максаты мыйзамга, укукка негизделген демократиялуу коомду куруу экени айтылган. Кыргызстандын көз карандысыздыгынын ички-тышкы чөйрөдөгү негизги эгемендүү укуктарына: Конституция менен мыйзамдардын бардыгы Республиканын бүткүл аймагында улуктугу; аймактык кол тийбестиги жана бүтүндүгү, администрациялык-аймактык түзүлүшүнүн аныкталгандыгы; граждандыкка кабыл алуу жана андан чыгаруу; баш калкалоого жай берүү; жазадан куткаруу; мамлекеттик тилдин бардыгы; жер, сууларды, жер астындагы кендерди, аба мейкиндигин, токойлорду, өсүмдүктөр менен жаныбарлар дүйнөсүн, бүткүл жаратылыш байлыктарын менчиктеп, ээлик кылуу, пайдалануу; мыйзам чыгаруучу, аткаруучу жана сот бийлигинен турган үчилтикке негизделген көз карандысыз мамлекеттик бийликтин бардыгы; мамлекеттик бюджетти өз алдынча түзүү; акча системасын аныктоо; аскерге чакыруу жана коргонууга жетишерлик куралдуу күчтөрдү күтүү; аскердик наамдарды, дипломатиялык рангдарды, класстык чиндерди, мамлекеттик сыйлыктар жана ардак наамдарды белгилөө; өзүнүн мамлекеттик символдору — туусу, герби, гимни жана борборунун бардыгы жана акча бирдиги —

сом кирет. Мамлекеттик бийликтин өлкө ичиндеги өз алдынчалыгынын жана бөлөк мамлекеттерден көз карандысыздыгынын ушул белгилери Кыргыз Республикасынын Конституциясында мыйзам түрүндө бекемделген.

Э. Бейшембиев боюнча.

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

МАМЛЕКЕТТИК БИЙЛИКТИН

ЖОГОРКУ ОРГАНДАРЫ

ПРЕЗИДЕНТ

Президент — мамлекеттин башчысы, Кыргыз Республикасынын эң жогорку кызмат адамы. Ал эл биримдигинин жана мамлекеттик бийликтин символу, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, адам жана граждандардын укуктары менен эркиндиктеринин гаранты болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Президенти мамлекеттин ички жана тышкы саясатынын негизги багыттарын аныктайт, өлкөнүн ичинде жана эл аралык мамилелерде Кыргыз Республикасынын атынан аракеттенет. Республиканын эгемендүүлүгүн жана аймактык бүтүндүгүн коргоо боюнча чара көрөт; мамлекеттик бийликтин биримдигин жана жол жолдоочулукту, мамлекеттик органдардын макулдашып иштешин жана өз ара аракеттенишин, алардын эл алдындагы жоопкерчилигин камсыз кылат.

Президент 5 жылдык мөөнөткө шайланат. Бир эле адам республиканын Президенти болуп катары менен эки мөөнөттөн ашык шайланбайт.

Президенттикке талапкер катары көрсөтүлгөнгө чейин республикада эң кеминде 15 жыл жашаган, мамлекеттик тилди билген, 35тен 65 жашка чейинки Кыргызстандын гражданы Президент болуп шайлана алат. Президент Жогорку Кеңештин депутаты боло албайт, кандайдыр бир кошумча кызмат аткарабайт, жеке ишкерчилик жүргүзбөйт. Президент өзүнүн бийлик укуктарын аткарып жаткан учурда саясий партиялар менен уюмдардагы ишин кийинки Президентти шайлоо башталганга чейин токтото турууга тийиш.

Кыргыз Республикасынын Президенттигине 50 минден кем эмес шайлоочулардын колун топтой алган адам кандидат болуп каттала алат. Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоо Кыргызстандын граждандарынын жалпы, жашыруун, тең укуктуу жана түз добуш бериши аркылуу бардык шайлоочулардын 50%тен көбү катышса, Президентти шайлоо өткөрүлдү деп эсептелет. Добуштун жарымынан көбүн алган талапкер гана шайланды деп табылат.

Өз милдеттерин аткара алдында Кыргыз Республикасынын Президенти Жогорку Кеңештин палаталарынын биргелешкен жыйынында Кыргызстандын элине ант берет: «Мен ..., Кыргыз Республикасынын Президенттик кызматына киришип жатып Кыргыз Республикасынын Конституциясын жана мыйзамдарын ыйык тутууга жана сактоого, Кыргыз мамлекетинин эгемендүүлүгүн жана көз карандысыздыгын коргоого, Кыргыз Республикасынын бардык граждандарынын укуктары менен эркиндиктерин урматтоого жана камсыз кылууга, эл ишенип мага жүктөгөн Кыргыз Республикасынын Президентинин бийик милдетин талыкпастан ар-намыстуулук менен аткарууга өз элимдин, ыйык

ата-журтум — Ала-Тоонун алдында ант берем!». Ант бергенден баштап президенттик мандаттын мөөнөтү башталат.

Кыргыз Республикасынын Президенти Республиканын Өкмөтүнүн структурасын аныктайт; Эл өкүлдөр жыйынынын макулдугу менен Кыргыз Республикасынын Премьер-министрин дайындайт; Премьер-министр менен акылдашып, Кыргыз Республикасынын Өкмөт мүчөлөрүн, ошондой эле администрациялык мекемелердин жетекчилерин дайындайт, аларды кызматтан бошотот; Премьер-министрдин, Өкмөттүн же анын айрым бир мүчөлөрүнүн отставкага кетүү жөнүндөгү өтүнүчүн кабыл алат; өз демилгеси менен Премьер-министрди же Өкмөттү отставкага кетирүү жөнүндө чечим чыгарат; тиешелүү жергиликтүү кеңештердин макулдугу менен облустардын, райондордун, шаарлардын мамлекеттик администрацияларынын башчыларын дайындайт; аларды кызматтан бошотот; Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик катчысын кызматка дайындайт, анын статусун жана бийлик укуктарын аныктайт; Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясын түзөт. Өкмөт курамына кирбеген аткаруу органдарын түзөт жана жоёт; Кыргыз Республикасынын Коопсуздук кеңешин ж.б. координациялык органдарды уюштурат жана аларга башчылык кылат, өзүнө баш ийген мамлекеттик күзөт кызматын жана Улуттук гвардияны түзөт.

Президент өз бийлик укуктарынын алкагында өлкөнүн бардык жерлеринде милдеттүү күчкө эгедер указдарды, айрым маселелер боюнча буйруктарды чыгарат, токтомдорду кабыл алат. Кыргыз Республикасынын Президенти кол тийгис укукка ээ. Анын бийлик укугу өзү арыз жазып кызматтан баш тартканда, каза болгондо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Конституциясындагы 50—52-беренелердин негизинде гана токтотулушу мүмкүн. Президент өз милдетин аткарууга мүмкүн болбогон учурда жаңы Президент шайланганга чейин анын милдетин Премьер-министр аткарат. Президент бийлик укуктарын токтоткон учурдан баштап, жаңы Президентти шайлоо үч айлык мөөнөттө өткөрүлүүгө тийиш.

Э. Бейшембиев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭКОНОМИКАСЫ

Кыргыз Республикасы 1991-жылдан тартып комплекстүү экономикалык кайра куруу программасын ишке ашырууга киришти. Республикада экономикалык системанын жаңы принциптери турмушка ашырылууда. 1992-жылдан тартып көпчүлүк баа эркин коё берилди. 1993-жылдын май айынан тартып Кыргызстан улуттук жаңы акчаны — сомду пайдаланат. Республикада менчиктештирүү иштери жүргүзүлдү. Жеке менчикти көбөйтүү айрыкча 1992—93-жылдарда күчөтүлүп, 1998-жылдын аягында өнөр жайында 87%ти, соода тармагында 97%ти, курулуш жана транспорт тармактарында — 57 жана 55%ти түзгөн.

Айыл чарбасында менчиктештирүү негизинен аяктап, андагы жерге болгон менчик укуктары да толугу менен ишке киргизилди. 2000-жылдан баштап энергетика, телекоммуникация сыяктуу стратегиялык тармактарды менчиктештирүү боюнча иш-чаралар жүргүзүлүүдө.

Республикадагы менчиктештирүү мындай деңгээлде көрүнөт: өнөр жайда 88,6%, курулушта 58,7%, транспортто 56,9%, соода жана коомдук тамактанууда 97%, турмуш-тиричилик жактан тейлөөдө 99,85% (2000-ж.). Натыйжада өнөр жай ишканаларынын көп бөлүгү мамлекеттик эмес секторго тийиштүү болуп, алардын иш-аракеттери базар мамилесине ылайык жөнгө салынат. Ошентип, эркин экономикалык же

эркин ишкерчилик системасы республиканын мурдагы экономикасынан зор айырмаланат. Эми жаңы экономикалык системанын негизин жеке менчик, эркин баа түзүлүшү, эркин атаандаштык жана мамлекеттик тейлөө түзөт. Бүгүнкү күндө эркин ишмердик өнүккөн өлкөлөрдүн көпчүлүгүндө маселелердин экономикалык жактан чечилиши базар мамилесине байланыштуу экендигине карабастан, анда мамлекеттин ролу да улам жогорулоодо. Базардык күчтөр менен мамлекеттик тейлөөнүн мындай өз ара айкалыша кызматташуусу азыркы учурда Кыргызстанда аралаш (же конвергенттик) экономика системасын калыптандырууда. Жаңы экономикалык системага өтүү, мурунку өндүрүштүк байланыштын үзүлүшү алгачкы жылдарда, КМШнын башка өлкөлөрүндөгүдөй эле, Кыргызстандын экономикасын да терең кризиске учуратты. 1990-жылдан кийинки мезгилде өндүрүш көлөмү улам төмөндөп, 1995-жылы эң төмөнкү чегине жеткен.

Макроэкономикалык деңгээлде, накта акчанын массасын жана анын айлануу ылдамдыгын эске алуу менен жүргүзүлгөн эсептер, биргелешкен суроо-талаптын ички дүң продукциясына (ИДП) болгон катнашы каалаган багытта өзгөрүлбөй жаткандыгын көрсөттү. Акчалай сунуштун көлөмү жетишсиз болгондуктан ишкер адамдар кредит (карыз) алуу менен өндүрүштү өркүндөтүү мүмкүнчүлүгүнөн чектелүүдө. Азырынча республикадагы банктардын көпчүлүгү кыска мөөнөттөгү карыздарды соода жана алып сатарлыкка гана берүүдө. Узак мөөнөттөгү кредиттер жокко эсе десек болот.

Улуттук валюта — сомдун алмашуу курсу туруктуу боло албай, 1995-жылдын ичинде 10,8 сом 1 долларга барабар болсо, 2000-жылы 47,7 сомго чейин көтөрүлүп кеткен. Баалуу кагаздардын рыногу республикада жаңыдан гана калыптанып келе жатат, акционердик ишканаларга капиталдык салымдарды активдүү багыттоодо анын таасири али сезиле элек.

Өнөр жайынын өнүгүшү негизинен электр энергиясынын, түстүү металл жана тамак-аш

өнөр жайынын гана эсебинен камсыз болгон. Машина куруу тармагы азырынча төмөндөөнүн ичинде. Өнөр жайынын ар бир бешинчи ишканасы токтоп турат. Чыгымын жаба албаган ишканалардын саны көбөйүп, жалпы өнөр жайынын рентабелдүүлүгү төмөндөп, өндүрүлгөн продукциянын 20—30% сатылбай калууда. Өз убактысында төлөй албоо кризиси кошумча кыйынчылыкты түзүүдө. Айыл чарбасынын жетишкендиктери негизинен дыйканчылыктын эсебинен болууда, эгиндин дүң жыйымы жакшы болуп, жалпы өсүш камсыз кылды. Ошону менен катар мал жана канаттуулардын саны төмөндөп кеткен эле, кийинки жылдары мал чарбасы кайра өнүгүү жолуна түшө баштады. Жүк ташуу жана пассажирлик транспорттун иш көлөмү көбөйгөнү менен, тармактагы техниканын эскилиги, анын дагы жакшырышына тоскоол болууда. Инвестициялык саясатта жетишилген ийгилик негизинен «Кум-Төр» алтын кенин өздөштүрүүгө жумшалган чет элдик салымдарга байланыштуу болду. Демек, экономиканын ички түзүлүшүн жакшыртууга, аны жандандырууга керектүү капиталдык салымдардын ички жана сырткы булактарын көбөйтүү экономиканын актуалдуу маселеси болуп кала берүүдө.

Республика экономиканы көтөрүүдө биринчи кезекте айыл чарбасын, айыл чарба азык-түлүктөрүн кайра иштетип чыгуучу тармактарды, тамак-аш жана жеңил өнөр жайын, туризмди өнүктүрүүгө, республиканын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө багыт алды.

Жыйынтыктап айтканда, экономикалык реформаларды жүргүзүүнүн биринчи этабында товар-базар мамилелерин өнүктүрүү үчүн жалпы шарт түзүү милдети чечилди: жеке менчик жана ишмердик эркиндиги киргизилди, мамлекеттик жана колхоздук ишканалардын монополиясы жоюлду, өзүнчө жеке, жеке акционердик, биргелешкен жана чет өлкөлүк ишканалар, дыйкан жана фермер чарбалары, айыл чарба кооперативдери, дыйкан ассоциациялары жана башка чарбалык формалар түрүндө кеңири атаандаштык чөйрөсүн түзүү боюнча зор иштер жасалды, эки деңгээлдеги кредиттик-банк системасы ишке киргизилди, баалар бош коё берилди. Эми республика экономикалык реформалардын экинчи этабын жүзөгө ашырууну белгилеп жатат. Мында, ар бир өзүнчө ишкана же чарба, ар бир акционердик коом же мамлекеттик акционердик коом же мамлекеттик акционердик корпорация структуралык кайра куруу маселелерин, б. а. эмне чыгаруу, кандайча чыгаруу жана ким үчүн чыгарууну микродеңгээлде чечүүсү

абзел. Башкача айтканда, негизги милдет базарда суроо-талап менен пайдаланыла турган продукцияны, анын баасы жана сапаты боюнча атаандашууга жарактуу болгудай тандап алууда, аны пайда менен сатып өткөрүүгө мүмкүн боло турган базарды табууда турат.

III. Мусакожоев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН КЛИМАТЫ

Кыргызстандын климаттык шарты анын географиялык абалына байланыштуу. Республиканын аймагынын көп бөлүгүнүн климаты мелүүн, түштүк райондору субтропик климат алкагында жатат. Кыргызстандын Жердин эң зор континенти — Евразиянын ортосунан орун алышы, океан менен деңиздерден алыстыгы, чөлдөргө чектеш жатышы анын климатынын кескин континенттик жана кургак болушуна, жыл мезгилдеринин даана байкалышына шарт түзөт. Кыргызстандын жанаша жаткан түздүктөргө салыштырганда бийик гипсометриялык абалы тоолордо булуттун жана жаан-чачындын көп болушуна алып келип, температуранын жылдык жана суткалык өзгөрүүсүн азайтып турат. Республиканын климатынын өтө ар түрдүү болушуна (кескин континенттиктен деңиздикке окшош климатка чейин) рельефтин жана Ысык-Көлдүн таасири зор.

Климат күн радиациясынын (нурунун), жер бетинин жана атмосферанын жалпы циркуляциясынын өз ара аракеттенүүсүнөн түзүлөт. Жер бетине тийген күн нуру — климат пайда кылуучу негизги факторлордун бири. Анын жер бетине тийиши күндүн бийиктигине жана узактыгына байланыштуу. Кыргызстанда күндүн түш маалындагы бийиктиги 23—25°тан (декабрда) 71—73°ка чейин (июнда) өзгөрүп турат. Күндүн узактыгы декабрда 9, июнда 15 саат. Чындыгында булут тоскондон улам, күндүн ачык тийишинин суткалык максимуму декабрда 5—6, июнда 10—12 сааттан ашпайт, ал эми кууш өрөөндөрдө, капчыгайларда көлөкөлүү капталдарда декабрда суткасына орто эсеп менен 3—4 саат күн тийет. Булуттун пайда болуу шарттарынын ар түрдүүлүгүнө жана горизонттун аны менен жабылышына байланыштуу күн тийген мезгилдин узактыгы жыл ичинде 1700 сааттан (Чоң-Кызыл-Суунун кууш өрөөнү) 2965 саатка (Нарын дарыясынын жогорку бөлүгүндөгү сырт аймагында, Каракол станциясы) чейин өзгөрөт. Ысык-Көлдүн курорттук зонасында 2670—2880 саатка жетет. Күн тийген мезгилдин узактыгы боюнча Кыргызстандын түздүктөрү Ташкен жана Байрам-Али менен бир катарда, Орто Азиянын эң түштүк райондорунан гана кийин турат.

Радиациянын бийиктеген сайын жогорулашы жылдын суук мезгилинде гана болот; ал эми июндан сентябрга чейин анын өлчөмүнүн айлык айырмасы анча чоң эмес. Мунун себеби, булуттун жапыз тоолуу зонада (1000 метрден төмөн) көбүнчө жылдын суук мезгилинде, ал эми бийик тоолуу аймакта (3000 метрден жогору) жайында пайда болушуна байланыштуу. Жапыз тоолуу жерлерде жайында жана күзүндө тик, кышында чачырап тийген нур басымдуулук кылат; бийик тоолуу зонада күндүн тик радиациясы жыл бою үстөмдүк кылып турат. Тоолордогу радиациялык режимге бийиктиктен сырткары тоо капталдарынын тиктиги жана экспозициясы да чоң таасир тийгизет: түндүк капталдары, айрыкча тиктери жылдын бардык мезгилинде түздүктөргө жана түштүк жак капталдарына караганда жылуулукту аз алат. Көптөгөн табигый процесстердин өрчүшүнө күн нурунун бардыгы эмес, анын жер бети сиңирип алган бөлүгү гана таасир кылат. Тянь-Шань жана Памир-Алай тоо системалары климатты түзүүдө зор роль ойнойт: тоолор негизинен төмөнкү температуранын пайда болушуна, чектеш жаткан түздүктөргө караганда жаан-чачындын көбүрөөк жаашына, булуттун бирдей таралбашына, кардын ар кандай түшүшүнө,

мөңгүнүн топтолушуна шарт түзүп, атмосферанын жалпы циркуляциясынын жүрүшүнө таасирин тийгизет. Рельефтин татаалдыгы жана бийиктик айырмасынын чоңдугу климаттын жергиликтүү өзгөчө типтерин пайда кылат. Өзгөчө, Ысык-Көлдүн өзүнүн айланасынын жана жалпы эле өрөөндүн (айрыкча борбордук бөлүктөрүнүн) температурасын жумшартып турушун баса белгилөөгө болот: жайкысын бул жерде кайнаган ысык болбойт, ал эми кышында көл жээгинин температурасы Кыргызстандын ушул эле бийиктеги калган райондорунан 3—5°Сге жылуулук кылат.

Г.Х. Яр-Мухамедов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ФЛОРА ЖАНА ФАУНАСЫ

Кыргызстандын көп түркүн флорасы татаал түзүлүштүү өсүмдүктөрдүн 4 миңдей түрүн камтыйт. Өсүмдүктүүлүктүн калыптанышы рельеф, кыртыш, климат ж. б. факторлорго байланыштуу. Кыргызстан тоолуу Республика болгондуктан, абсолюттук бийиктик жогорулаган сайын климат ж. б. факторлордун өзгөрүүсүнө байланыштуу өсүмдүктөрдүн таралышы бийиктик алкактуулук законуна баш ийет. Тоо этектеринен чокусуна чейинки улам алмашып туруучу алкактарга өсүмдүктөрдүн ар башка типтери мүнөздүү. Түздүктөр менен тоо этектеринде шыбактуу талаа, суу жээктеринде чычырканактуу, талдуу, ит мурундуу ж. б. токойлор басымдуулук кылат. Анча бийик эмес тоолордо жаан-чачындын жаашына байланыштуу түрдүү талаалар, шалбаалар, токойлор жана бадалдар, бийик тоолордо алып шалбаалары, криофилдик жаздык сымал өсүмдүктөр жана тоо тундралары, сырттарда бийик тоолуу талаа, кала берсе шыбактуу чөлдөр да кезигет. Кыргызстандын аймагындагы өсүмдүктөрдү төмөнкү типтерге бөлүштүрүүгө болот: чөл өсүмдүктөрү, тикенектүү жаздык сымал өсүмдүктөр, талаа өсүмдүктөрү, шалбаалар, токойлор, жалбырактуу бадалдар, саздар, криофилдик жаздык сымал өсүмдүктөр жана тоо тундралары.

Чөл өсүмдүктөрү өрөөндөрдөн жана тоо этектеринен (деңиз деңгээлинен 1200—1300 м бийиктикке чейин), ошондой эле сырттагы жайлоолордон (деңиз деңгээлинен 3400 м бийиктикке чейин) орун алган. Чөл өсүмдүктөрүнүн негизгилери болуп ксерофиттик (куркакчыл), галофиттик (шор топуракта өсүүчү) бадал сымактар эсептелет. Өрөөндөр менен тоо этектериндеги өсүмдүктөрдүн көпчүлүгүн эфемерлер жана эфемероиддер, ал эми шагыл жерлерде тикендүү чөптөр, суккуленттер түзөт.

Талаалар. Чөлдөргө салыштырганда талаалардын аянты басымдуулук кылат. Флоралык составы, структурасы, өсүү ритми боюнча алар түрдүүчө болот. Бул жерде дүңгөлүү, саванна жана субтропик талаалар жолугат. Дүңгөлүү талаа Борбордук жана Ички Тянь-Шанда, Ысык-Көл ойдуңунда, Кыргыз Ала-Тоосунда, Кичи жана Чоң-Кеминде, Талас Ала-Тоосунда, Алай жана Чаткал кырка тоолорунда кездешет. Дүңгөлүү талаалардын арасында бетегелүү талаалар көп кезигип, анда негизинен валезия бетегеси өсүп, абсолюттук бийиктик жогорулаган сайын Крылов жана бийиктиктеги бетегелерге алмашат.

Саванна же субтропик талаалары. Алар негизинен Кыргызстандын түшпүк-батыш бөлүгүндө — Чаткал, Фергана жана Алай өрөөндөрүнөн орун алып, айрым жерлерде тропик саваннага окшогон өзгөчө ландшафтты түзөт. Мындай талаалар жаз жана жай айларынын биринчи жарымында жаан-чачын арбын түшкөн жерлерде калыптанат. Анда кан токтоткуч кызыл от, буудайык, сарындыз, эремурус, тоют аюу чачы, пияз түптүү арпа, феруланын ар кандай түрлөрү ж. б. өсүмдүктөр өсүп, алар өздөрүнүн басымдуулугуна карата кызыл оттуу, буудайыктуу, сарындыздуу, эремурустуу, аюу чачтуу, пияз түп арпалуу жана ферулалуу талааны түзөт. Бул талаанын флоралык составы өтө бай жана ар түрдүү. Алардын чөптүүлүгү лилиялар,

чатыр гүлдүүлөр, кайчы гүлдүүлөр ж. б. тукумга кирген эфемерлер менен эфемероиддерден турат. Бийик чатыр гүлдүүлөр жана жалгыздап өскөн арчалар жапыз чөптөрдөн озуп турат да, саванналык өсүмдүктүүлүктү элестетет. Жазында жана жай айларынын баш ченинде (жаан-чачындуу мезгилде) өсүмдүктөр дүркүрөп тез өсөт. Бирок июль айынын аяк ченинде чөптөрдүн көпчүлүгү саргарып, куурай баштайт. Айрым кургакчылыкка чыдамдуу өсүмдүктөр гана күзгү суукка чейин турат. Саванналык талаалар чыгышка жана түндүк-чыгышка карай ичкерип жок болот да, алардын ордун дүңгөлүү талаалар ээлейт.

Шалбаалар талааларга салыштырганда азыраак кездешет. Республиканын кургак кескин континенттик климаты шалбаа өсүмдүктөрүнүн өсүшүнө тоскоолдук кылгандыгына карабастан, айрым жерлерде тоо-өрөөндүү бийик чөптүү, субальпылык орто өскөлөң чөптүү жана альпылык жапыз чөптүү шалбааларды жолуктурууга болот. Суулардын жээктериндеги өрөөндөрдө, жапыз жана орто бийик тоолуу нымдуу жерлерде кургакчы сүйсөң, жунгар ыраңы, кыска кылкандуу арпа, жунгар түлкү куйругу ж. б. бийик чөптүү шалбаалар жолугат. Шалбаалар анча чоң эмес аянтты ээлеп, алар өрөөн жайылмаларындагы токойлор жана бадалдар, саз өсүмдүктөрү (камыш, жекен, саз ыраңдарынан турган) менен улам алмашылып турат.

Жаныбарлары. Кыргызстандын аймагы бийик тоолуу жана табигый чөйрө шарттары ар түрдүү болгондуктан, мындагы жаныбарлар дүйнөсү дагы өтө ар түрдүүлүгү менен айырмаланат. Географиялык чөйрөнүн татаалдыгы жана зоогеографиялык региондордун кошулган жерлеринде жайгашкан абалы Кыргызстандын фаунасынын калыптанышына негизги фактор болгон. Республиканын фаунасына омурткалуулардын 500дөн ашуун түрү кирет. Анын ичинде балыктын 40, жерде-сууда жашоочулардын 3, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 28, канаттуулардын 35, сүт эмүүчүлөрдүн 78 түрү бар. Омурткасыз жаныбарлардын фаунасы азырынча жетиштүү деңгээлде изилдене элек; акыркы маалыматтар боюнча республикада курт-кумурска менен кенелердин гана 4 миңдей түрү кезигет.

Кыргызстанда сейрек учуроочу жаныбарларга марал, аркар, сүлөөсүн, илбирс жана күрөң аюу кирет. Алар Теңир-Тоонун карагайлуу токойлорун жана бийик тоолуу Арпа, Ак-Сай, Суусамыр өрөөндөрүн мекендейт. Бул жаныбарлар ыксыз аңчылык кылуунун негизинде көп аймактарда жоголуп кеткен, ошондуктан алар Кызыл китепке катталган.

А. Г. Головкова жана А. Токтосунов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

ТУРИЗМ

Туристтик-рекреациялык кыйла потенциалга эгедер болгон Кыргызстандын туризмди жана эс алууну эл аралык деңгээлде өнүктүрүү үчүн мүмкүнчүлүктөрү чоң. Республикага мүнөздөмө берүүдө чет өлкөлүк эксперттер мындай дейт: «...табигый жана маданий белгилери кереметтүү айкалышкан Кыргызстан сыяктуу өлкөлөр жер жүзүндө саналуу. Мындан дүйнөдөгү тоолуу жерлердин ичинен эң ажайып кооздукту көрүүгө болот».

Республиканын аймагынын 90%тен ашууну деңиз деңгээлинен 1000 м жогору келет. Гималай менен Памирден кийинки дүйнөдөгү эң бийик тоо чокулары Кыргызстанда жайгашкан, бул деңиз деңгээлинен 7439 м бийик — Жеңиш тоо чокусу жана деңиз деңгээлинен 7134 м бийик — Ленин тоо чокусу. Эң узун мөңгүлөрдүн бири болгон «Эңилчек» дүйнөлүк деңгээлдеги кооз жер болуп эсептелет. Рельефтин кыйла

өйдө-төмөндүгү, тоо суулары менен көлдөр Кыргызстандын климатын кескин континенттиктен деңиз климатына чейин жакындатат.

Кыргызстандын табияты ары бай, ары ар кыл: ак карлуу асман тиреген залкар тоо, гүлдөгөн бак, жүзүмзарлар, көк карагай, аңкыган арча, бой тиреген карагай токойлору, шаркыратмалар, шагы ийилген чычырканак жана бөрү карагат ашы. Өлкөнүн түштүгүндө дүйнөдөгү бирден бир Арстанбап жаңгак-жемиш токою жайгашкан. Суусамыр өрөөнүнүн көрүнүшү да бай: боз үйлөр тигилген көк шибер жайлоо, кымыз жыттуу үйүр-үйүр жылкы, балыкка бай тоо көлдөрү, асыл тукум кой жайылган жайыт. Кыргыз жергесинде эки миңден ашуун тоо көлү, а.и. жайда салкын, кышта жылуу айтылуу Ысык-Көл бар. Ал эч качан тоңбойт, сууга түшүү маалы кээде ноябрь айына чейин созулат, суунун температурасы жайында 24°C, кышында болсо 4°C чейин жылуу. Алтын кумдуу пляждары бар, минералдуу булактар кошулган суусутунук, тоо-деңиз климаты айкалышкан Ысык-Көл дары баткактуу, термоминералдык дарылыгы бар эң сонун курорттук чөлкөм. Ысык-Көл регионунда бүгүнкү күндө 7075 орундуу 121 санаторий жана эс алуу мекемелери (курорттор, пансионаттар, туристтик базалар ж.б.) иштейт. Кыргызстандын ажайып жерлери Ысык-Көлдүн, аны курчаган кырка тоолордун кооздугу менен эле чектелбейт.

Кыргызстан ажайып жаратылыштан тышкары Улуу жибек жолунда жайгашкан тарыхый архитектуралык эстеликтерге да бай: «Сулайман-Тоо» археологиялык музейи, «Бурана» мунарасы, Өзгөн архитектуралык комплекси, Шах-Фазил күмбөзү. Өткөн мезгил ичинде туристтик тармакты өнүктүрүүдө Кыргызстан кыйла чоң жолду басып өттү. Эгерде 1981-жылга чейин туризм ишин жүргүзгөн үч структура («Четтурист», «Рестуркеңеш», «Спутник» ЖЭТБ) гана болсо, бүгүнкү күндө экономикалык реформа саясатынын аркасы менен туризмдеги жекече сектордун үлүшү басымдуу көпчүлүктү түзүп, Кыргызстанда туристтик кызмат рыногу калыптанып калды. Азыркы учурда республиканын туризмдеги эң чоң үлүштү тоо (альпинизм, клайминг, хайкинг, тренкинг ж.б.) жана рекреациялык туризмдер ээлейт. Дээрлик 70 жыл бою «темир көшөгө» артында калып келген Кыргызстан чындыгында дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнүн туристтерине белгисиз эле. Ал эми көз каранды эместикке ээ болгондон кийин республика ченемдик-укуктук базаны өзгөрттү. Ошондуктан Кыргыз Республикасында келип-кетүүнүн кыйла либералдуу тартиби өкүм сүрөт: чет өлкөлүк жарандарга келүү визасы чектөөсүз берилет. Республиканын аймагында чет өлкөлүктөр эл аралык мыйзамдарда, макулдашууларда, келишимдерде каралган бардык укуктарын жана эркиндиктерин пайдаланышат. Бул багыттагы эң башкы милдеттердин бири — Кыргыз Республикасынын «Туризм жөнүндө» мыйзамына негизделүүгө тийиш болгон мыйзамдык базаны өркүндөтүү. Бул маанилүү документ укуктук мейкиндиктин чегин аныктоого мүмкүндүк берет, туристтик ишканалардын көпчүлүгү өз ишин ошол чектерде жүргүзүшөт. Республика 1993-жылдан тартып Дүйнөлүк туристтик уюмдун мүчөсү болуп эсептелет. Бир нече жылдардан бери Кыргызстан Дүйнөлүк Берлин туристтик бирикмесинин, Лондон туристтик жармаңкесинин, Ташкен туристтик бирикмесинин иш-чараларына жигердүү катышып келүүдө.

Республикадагы азыркы инфраструктура да эле болсо эл аралык стандарттарга ылайык келбейт, анткени бир нече ондогон жылдар мурда түзүлгөн туризм негизинен советтик туристтердин керектөөлөрүн канааттандырууга эсептелген эле.

Туризм акырындап өсүп-өнүгүүдө, «Ак-Кеме» отели буга айкын мисал боло алат. Туризм тармагына инвесторлорду тартуу боюнча жигердүү иш жүргүзүлүүдө. Италиялык «Каитал» фирмасы «Кыргызстан» мейманканасын реконструкциялап, 5 жылдыздуу «Хаятт» отелине айландырды. «ИНПРО-технологиялык жабдуу» немис фирмасы «Ала-Тоо» мейманканасын реконструкциялоону жүргүзүүдө.

Азыркы учурда республикада 8 жогорку жана орто окуу жайы туризм тармагы үчүн кадрларды даярдоодо. Кыргызстандын 100дөн ашуун болочок адистери чет өлкөлөрдө окушууда, 1000дөн ашуун кыргыз студенттери жыл сайын Түркияда, Италияда, Германияда, Индияда, Сан-Маринодо ж.б. иштеп келишүүдө. Кыргызстандын туристтик ресурстарын, туризм менен эс алуунун колдо турган инфраструктурасын жана объекттерин эске алуу менен туризмдин төмөндөгүдөй түрлөрүн: Улуу жибек жолунун негизги багыттары боюнча өтүүчү рекреациялык, эл аралык, Дүйнөлүк Туристтик Уюмдун жана ЮНЕСКОнун «Жибек жолу» биргелешкен долбоорунун чегинде тобокелдүү (альпинизм, тоо туризми, рафтинг, спелеология, тоо

лыжасы, аңчылык, экотуризм ж.б.), анын ичинде аңчылык туризмдин өнүктүрүүгө басым жасоо болжолдонууда. «Таш-Рабат» кербен сарайы, Саймалуу-Таш капчыгайындагы аскадагы сүрөттөр, Манас күмбөзү ж.б. эстеликтер өзгөчө мааниге ээ.

Ө. М. Алмакүчүков боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН КУРОРТ, САНАТОРИЙ ЖАНА ЭС АЛУУ ЖАЙЛАРЫ

Кыргыз Республикасы табигый жаратылыш ресурстарына бай. Табиятынын кооздугу, дары баткак жана минералдуу сууларга байлыгы, суусунун тазалыгы жана дарылуулугу, кооз пляждары, туризм жана альпинизмге ылайыктуу факторлордун көптүгү республикада рекреациянын кеңири кулач жайып өнүгүшүнө шарт түзөт. Ыңгайлуу температуралык шарттын узактыгы, рельефи, токой, көлү жана суу сактагычтар, ошондой эле транспорттук магистралдын ыңгайлуулугу курорт, санаторий, эс алуу жайларынын курулушун шарттайт. Түркүн формадагы тоо рельефи, кууш капчыгайлар менен шар аккан, босоголуу тоо суулары, көз жоосун алган кооз капчыгай-өрөөндөр, парк тибиндеги токойлор, күлгүн гүлдүү шибер (шалбаа) тилкеси, андан жогору жаткан кар мөңгү эс алуучулардын рухий жана эстетикалык талаптарын канагаттандыруучу ажайып көрүнүштү түзөт.

Курортторду уюштуруу негизинен Улуу Октябрь социалисттик революциясынан кийин башталганы менен Кыргызстандын минерал булактары жана дарылоочу баткактары 18-к-дын аяганда эле белгилүү болгон. Кыргыз Республикасында курорттук ресурстарды чоң масштабдарда өнүктүрүү үчүн оңтойлуу шарттар бар. Белгилүү курорттолог В.А. Александров (1931-ж.) Кыргызстанды «Азия Швейцариясы» деп атаган.

Түндүк Кыргызстандын жапыз тоолуу зоналарында аба ырайы жайында өтө ысык эмес жана анча кургак болбойт, ал эми Түштүк Кыргызстанда болсо аба ырайы өтө ысык жана кургак келет, кышында болсо абанын температурасынын 0° болушу басымдуу. Орто бийиктиктеги тоолуу жерлерде күн жакшы тийип, ысык жана аба ырайы кургак келип, 1500—2000 м бийиктикте нымдуулук арбын, бүркөк күндөр көбүрөөк болот. Ошентип жапыз жана орто бийиктиктеги тоолуу аймактардын климаттык өзгөчөлүктөрү күндүн нуру, аба, сууга түшүү ж.б. терапиялар менен дарылоого мүмкүндүк берет. Өзгөчө Ысык-Көл жана Фергана өрөөнүнүн тоо этектеринде жылдын бардык мезгилинде аба ырайынын бөтөнчө ыңгайлуу шарттары бар. Фергана өрөөнү Испания, Түштүк Италия, Болгария жана Закавказье республикалары менен бир кеңдикте турат, мунун өзү күндүн тийишинин, жылуулугунун мол болушун шарттайт.

Кыргызстандын түштүк-батыш тарабы Түркмөнстандагы белгилүү климаттык курорт Байрам-Али менен бир катарда турат, күндүн ачык болушунун орточо узактыгы жылына 2900 саатка жетет. Күндүн нурунун активдүүлүк мезгили марттан сентябрга чейин созулат. Фергана өрөөнүн курчаган тоолор түндүктөн соккон муздак аба массасын тосуп тургандыктан, Ош жана Жалал-Абад аймактарында аба ырайынын кескин өзгөрүүлөрү сейрек болот. Фергана кырка тоосунун этектериндеги, деңиз деңгээлинен 2000 м бийиктикке чейинки бөксө тоолор курорттук климаттык жактан өтө ылайыктуу келет. Чаткал жана Фергана кырка тоолорунун каптал беттеринде жазы жалбырактуу токой (жаңгак-жемиш), бадалдар кеңири таралган. Аларда Арстанбап, Жазы, Сары-Челек, Кара-Алма ж.б. өрөөндөр кеңири белгилүү. Ошентип, Түштүк-Батыш Кыргызстандын климаттык шарты жыл бою климат менен дарылоону жана уюшкандык менен эс алууну өткөрүүгө мүмкүндүк берет. Токойлорунда жемиш, жаңгак (Арстанбап, Кара-Алма ж.б.)

өскөн райондордун аба ырайы, ландшафттык бөтөнчөлүктөрү, мындай жерлерде саламаттыкты ондоочу жайларды курууга, өзгөчө Түштүк Кыргызстандын калкынын эс алышына шарт түзөт.

Чүй өрөөнү жана Кыргыз Ала-Тоосунун түндүк жак бети ландшафтынын ар түрдүүлүгү, кооздугу жана ыңгайлуу климаты менен өзгөчөлөнөт. Буларга Жыламыш, Сокулук, Ала-Арча, Аламүдүн, Ысык-Ата, Кегети, Шамшы ж.б. суулардын өрөөндөрү кирет. Мисалы: Бишкек шаарынан түштүктө орун алган Ала-Арча климаттык-курорттук жайы шаарлыктардын эс алуу зонасы болуп саналат. Ала-Арча климаттык-курорттук өрөөнүндө 15тен ашык дарылоо-саламаттыкты сактоочу (Кыргызстан кардиологиялык санаторийи, Кыргызстан курортология жана калыбына келтире дарылоо илим изилдөө институту, «Ала-Тоо» балдардын учук оорусун дарылоочу санаторий, «Чоң-Таш» лыжа базасы, «Ала-Арча» альпинисттик лагери ж.б.) жайлар жайгашкан. Ысык-Көл Евразия материгинин борборунда жайгашып, океандардан алыс болсо да, курчап турган бийик тоолор аны кышкысын түндүктөн келген муздак аба массасынан, жайкысын Борбордук Азиянын чөл аптабынан сактап турат. Ошондуктан Ысык-Көл өрөөнү өтө жагымдуу табигый-климаттык шарты, ыңгайлуу географиялык орду, керемет кооздугу менен адамды өзүнө ынтызарланта тартып келген. Ысык-Көл өрөөнүнүн тоо-деңиз климаты, таза абасы, күндүн мол нуру, тунук жана дарылык касиети бар минералдашкан көл суусу, ар кыл ооруларга даба болууга жарамдуу туркүн типтеги минералдуу ысык булактарга жана дары баткакка байлыгы ж.б, табият шарттары ден соолуктун чыңдалышына, оорунун тез айыгышына көмөк берет. Ошону менен бирге көл кылаасы туризм менен эс алууиндустриясын өнүктүрүүдө, спорт жана табиятты таанып-билүүдө, анын кооздугунан улам эстетикалык талапты канааттандырууда зор потенциалы бар аймак. Күн жылына орточо эсеп менен 2670—2880 саат ачыкболот, Кавказдагы Кара деңиз жээгиндеги Сочиде —2253 саатты, Крымдын Ялтасында 2250 саатты, Евпаторияда —2440 саатты, Балтика боюндагы Ригада 1812 саатты түзөт. Мындан Ысык-Көл аймагында күндүн жылдык орточо ачык болушу бир кыйла жогору экени көрүнүп турат. Курорттордун дарылоо фактору катары абанын жогорку иондошуусу да кирет. Ысык-Көл курорт аймагында оң жана терс иондордун суммардык топтолушу Кара деңиз, Балтика боюндагы курорттордон бир кыйла арбын. Өрөөндүн климаты деңиз климатына окшоп кетет. Көлдүн суусунун дарылык касиети бар, ошондой эле анын суусу тоо арасында деңиз деңгээлинен мындай бийик жаткан көлдөрдүкүнө караганда алда канча жылуу. Өрөөндү курчаган тоолор бальнеологиялык жана климаттык ресурстарга бай келип, рекреациялык жагдайдан алганда өтө келечектүү болуп эсептелет. Көл кылаасы жылдын бардык мезгилинде рекреациялык иштер үчүн жарамдуу. Жыл ичинде ачык, же болбосо, анча бүркөк эмес 185 күн болот. Бул убакта ультракызгылт-көк нурлар көбөйөт да, күн ваннасын алуу убактысын узартат. Айрыкча жай мезгилинде күндүн узак тийип турушу эс алуунун комфорттуулугун арттырып, гелиотерапияга жакшы шарт түзөт. Абанын нымдуулугу тоңбогон көлдүн таасиринен жыл бою негизинен комфорттук мааниде болот. Көл жээктеринде абанын салыштырма нымдуулугу орточо 65%ти түзүп, жыл бою 8—10%ке гана өзгөрөт. Жылдын жылуу мезгилинде климаттык, гигиеналык (абанын тазалыгы ж.б.), эстетикалык факторлордун бири-бири менен айкалышы адам организмнин бардык нормативдик физиологиялык функцияларын стимулдаштырып, зат алмашууну жогорулатат, кандын составын жакшыртат, териге жагымдуу таасирин тийгизет. Жылдын жылуу мезгилинде күндүз көлдөн кургактыкты, түнүчүндө кургактыктан көлдү карай леп-леп соккон бриз жели болот. Мындай процесс күндүзгү ысыкты басаңдатып, табигый желдеткичтин ролун аткарат. Жаз мезгилинде өрөөндүн жээк зоналары метеорологиялык жактан анча ыңгайсыз болгондуктан көлгө түшүү али эртелик кылат. Ошондуктан бул убакта салкын жана серүүндөтүүчү аба ваннасын гана алууга болот.

Жай мезгилиндеги метеорологиялык шарттар көл жээгиндеги эс алуунун жана климат менен дарылоонун бардык түрлөрүн уюштурууга өтө ыңгайлуу. Мелүүн жел бриздер жайкы аптапты бир кыйла салкындатып турат. Майдан сентябрга чейинки мезгил ультра-кызгылт көк нурдун көп болушу менен айырмаланып, гелиотерапияны жүргүзүүгө ылайыктуу келет. Жайында жээкте суунун температурасы орточо 18—20°Сге жылып, сууга түшүүгө абдан ыңгайлуу.

Күз, айрыкча анын 1-жарымы, эс алууга жана туризмге эң жакшы мезгил. Жылуу күндөр 80%ке жетип, суу 18—20° болгондуктан, көлгө түшүү сезону салыштырмалуу узак. Экинчи жарымында болсо жаан-чачын

көбөйүп, аба салкындап, ачык абада эс алуунун убактысы кыскарат. Ноябрьдын аягында циклон күчөп, аба ырайы бузулат, муздак мезгилге мүнөздүү режим пайда болот. Кышында өрөөн жогорку аба басымынын таасиринде болуп, анча суук эмес, жумшак аба ырайынын болушуна шарт түзөт. Кыш мезгилинде аба ырайы бир топ туруктуу, анча өзгөрбөгөнүнөн улам адамдын организимине жагымдуу келет.

1923-ж. Ташкен шаарында Түркстан Республикасынын курорт башкармасы уюштурулуп,

ошондон баштап Борбордук Азия өлкөлөрүндө курорттук иштерди уюштуруу ургаалдуу өнүгө баштайт. 1931-ж. Кыргыз АССР саламаттык сактоо эл комиссариаты өзүнүн Курорт башкармасын уюштуруп, анын карамагына республикадагы бардык курорт жана санаторийлер кирген. 1924-ж. «Жалал-Абад», 1927-ж. «Ысык-Ата», «Жети-Өгүз», 1931-ж. «Кыргызстан» кардиологиялык санаторийи, 1960-ж. «Жыргалаң» курорту, 1965-ж. «Көгүлтүр Ысык-Көл», 1962-ж. «Чолпон-Ата», 1973-ж. «Ала-Тоо» эс алуу үйлөрү, 1978-жылдан «Арстанбап» пансионаты иштей баштаган. Көптөгөн курорттор Ысык-Көл рекреациялык зонасында жайгашкан. Республиканын аймагындагы минерал булактары, дары баткактары, тоо-деңиз климаты, реликтүү жазы жалбырактуу жаңгак-жемиш токою региондук жана эл аралык маанидеги эс алуучу жана дарылануучу жайларды курууга мүмкүндүк берет.

2001-ж. Республиканын аймагында санаторий-курорт, эс алуу жайлары 142 болуп, а.и. чоң кишилердики 81, балдардыкы 61, 10 санаторий-профилакторий, 32 пансионат, 12 эс алуу үйү, 7 туристтик база, 3 альпинисттик лагерь, 61 балдардын эс алуучу жайы (пионер лагери) болгон.

Курорт ресурстары. Республика эң ыңгайлуу курорт-климаттык ресурстарга бай. Температурасы, минералдануусу, химиялык жана газ составы ар түрдүү болгон минералдуу суулардын табигый жана жасалма (бургулоо көзөнөгү менен чыгарылган) 250 булагы бар. Курортологияда колдонулган 40 типтеги минералдуу суулардын 30 тиби Кыргызстандын аймагында пайдаланылат.

И. Т. Асанкожоева боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АРХИТЕКТУРА ЖАНА ШААР КУРУУНУН ӨНҮГҮШҮ

Кыргызстандын көп кылымдык тарыхын жана азыркы маданиятын анын архитектурасыз жана шаар куруусуз толук аңдоого мүмкүн эмес. Азыркы Кыргызстандын аймагында үч миң жыл илгери эле курулуш иштери жүргөн. Бирок байыркы жана орто кылымдагы чеберлердин колунан жасалган курулуштар түрдүү жагдайларга байланыштуу талкаланып жок болгон.

Кыргызстандын аймагын өздөштүрүү таш доорунда башталгандыгы археологдордун

көптөгөн изилдөөлөрүнөн көрүнүп турат. Алсак, «Сел-Үңкүр» үңкүрүнөн (Ош обл.), «Эчки

башы» айылынын жанынан (Нарын обл.) таш куралдар табылган. Коло доорунан баштап байыркы уруулар Кыргызстандын бардык аймагында жашагандыгын 50-жылдардагы изилдөөлөр тастыктаган. Адамдар дарыялардын боюна, ыктоо, күнөстүү жерлерге отурукташып, турак жайларды, чарбалык курулуштарды курушкан. Көчмөн калктар көчүп жүрүүгө ылайыкташкан чатырларды, боз үйлөрдү колдонушкан. Бизге жеткен боз үйлөрдүн тарыхы эки миң жылдан кем эмес. Ал эми отурукташкан элдер көчмөндөрдүн маданияты менен катарлаш өнүккөн. 5—10-кылымдарда көптөгөн чептер менен сепилдер курулуп, шаарлар өскөн. Курулушу кыштан курулуп, үстү жыгач менен жалпак жабылган.

Орто кылымдагы Кыргызстан аймагындагы шаарлар жөнүндө араб окумуштуу-географтарынын кызыктуу маалыматтары берилген. Араб аристократы Ибн Хордадбехтин (820—890-ж) «Китаб ал месалик ва-л-мамалик» (Жолдор жана өлкөлөр китеби) китебинде Кыргызстандын түндүк жана түштүк региондорундагы шаарлар тууралуу да айтылган. Китепте 8—кылымда Тараз—Чүй—Ысык-Көл маршруту боюнча 17 чоң жана кичине шаар болгондугу берилген.

Түндүк региондогу шаарлардын эң ириси Ак-Бешим болгон. Шаар эң чоң аймакты ээлеп, бийик дубалдар менен курчалган, соода жана дыйканчылыкты кесип кылган, саны жагынан Орто Азия өлкөлөрүнүн шаарларындагы калктан азыраак болгон.

10—12-кылымдарда Азия мусулмандарынын архитектурасынын үлгүлөрү: мечиттер, медреселер, имараттар, дворецтер, шаар ансамблдери, кербен сарайлар, базарлар курула баштаган.

11-кылымда шаар аймагы кеңейип, алар экономикалык жана соода гана эмес, маданий-саясий мааниге ээ болгон. Ошондой эле согуштук чептер да көп курулган. Ага мисал, Ала-Букадагы шаар урандысы, Ат-Башыдагы Кошой-Коргон шаар урандысы, Чаткал өрөөнүндө Чу-Булак, Чакчорхан, Күлбөсхан, Ысык-Көлдө Барсхан шаарлары болгон. Ошол мезгилде Баласагын, Ош, Өзгөн, Кара-Булак, Исфана, Садыр-Коргон шаарлары гүлдөп өскөн. Бул шаарлар жалпысынан Фергана-түрк архитектурасы принцибинде курулган. Тарыхчылар болжолдогондой Карахан мамлекетинин борбору болгон Ак-Бешим шаарындагы Бурана мунарасы шаар көркү болгон. Анын тегерегинде мечиттер менен медреселер курулган. Көптөгөн мунаралардын ичинен бизге жеткени Бурана жана Өзгөн мунаралары болду.

Карахан бийлигинин мезгилинде түштүк регионундагы саясий окуялардын борбору болгон Өзгөн шаары Фергананын борбору деп эсептелген. Анын борбордук бөлүгү тар көчөлөрдөн, ири мечиттерден, базарлардан турган. Ушул мезгилге чейин сакталып калган Өзгөн мунарасынын мааниси чоң. 11-12-кылымдагы Орто Азиялык зодчийликтин мыкты үлгүлөрүнүн катарына Өзгөндө түрдүү мезгилдерде курулуп, бири-бирине туташ салынган үч күмбөз кирет. Күмбөздөрдүн кыштары оймо-чиймеленип, көркөм кыналып, оюу түшүрүлгөн кызгылт сары чопо менен кооздолгон. Жалал-Абадга жакын Сафед-Баланд кыштагындагы Шах-Фазил күмбөзү ички жасалгасы менен айырмаланат.

Моңголдордун басып алуу мезгилинде шаар талкаланып, курулуштар токтогон. 14-кылымдагы Манастын күмбөзү (Талас суусунун башында) сакталып калган. Ат-Башыга жакын жерде Таш-Рабат кербен сарайынын урандысы бар. Сарай таш такталардан жөнөкөй кыналып, терезесиз курулган.

Кыргызстандын аймагында шаар куруу процесси 15-кылымдан 19-кылымдын экинчи жарымына чейин токтогон. Уруулук жаатташуу, өз мамлекеттик түздүшүнүн жоктугу, көчмөн турмушка толугу менен өтүү, малчылык менен гана алектенүү, такай өз ара согушуп туруу ж.б. факторлор мурдагы шаар маданиятынын кайра жаралуусуна жана өнүгүүсүнө тоскоол болгон. 13-кылымдан тартып турак үйлөрдү куруу башталган. Ошол мезгилде курулган Алымбектин медресесинин комплекси Фергана өрөөнүндөгү ири курулуштардын бири болгон. Комплекстин курамына мечит, дарсхан, бир нече мавзолей ж.б. кирген. Кыргызстандын Орусияга ыктыярдуу кошулушунан кийин анын шаарлары менен кыштактарынын түрү өзгөрө баштаган. Айыл жерлеринде өзөн суулардын боюна орус жана украин келгиндеринин кыштактары пайда боло баштаган. Кыргызстандын түштүгүндө кен чыккан жерлерде Сүлүктү, Көк-Жаңгак сыяктуу алгачкы жумушчу поселоктору салынган. Пишпек, Каракол, Токмок шаарларын куруу пландары долбоорлонгон. 20-кылымдын башында үйлөр саман аралаштырылган чоподон курулган. Кыргызстандын архитектурасы жана шаар куруунун өнүгүшү революциядан кийинки мезгилде башталып, 30-жылдын аягына чейин созулган. Кыргыз этносунун көчмөндүктөн отурукташууга толук өтүшү жана республиканын бүткүл аймагы боюнча калктуу пункттардын курулушу бул мезгилдеги өтө татаал процесс болгон. Тарыхый шаарлардын (Ош, Өзгөн) өнүгүшү менен катар жаңы өнөр жайлуу шаарлар пайда болот. Анда бир же эки кабаттуу турак үйлөр, мектептер, бала бакчалар, дүкөндөр жана маданият, турмуш-тиричилик, администрациялык объекттер курула баштайт. Атайын билимдүү архитекторлордун, инженер-техникалык адистердин жоктугунан көп шаар-кыштактардын курулуштары бир типте, көрксүз курулган.

Д. Өмүралиев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

Контрольные вопросы и задания по категории «УМЕТЬ»:

1. Биринчи бөлүмдө каралган тексттердин мазмунун кыскача айтып бериңиз.
2. Өз алдынча иштөө боюнча берилген грамматикалык эрежелерди бышыктоо максатында, тексттерден мисал келтириңиз.

Контрольные вопросы и задания по категории «ВЛАДЕТЬ»:

1. Жогорудагы тексттерди пайдаланып (лексикасын, кесиптик терминдерди, сүйлөмдөрдүн түзүлүшүн), алардын жалпы мазмунун чагылдырган кыскача 10-15 сүйлөмдөн турган тексттерди түзүңүз.

РАЗДЕЛ 1. ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ О КЫРГЫЗСТАНЕ

Контрольные вопросы и задания по категории «ЗНАТЬ»:

4. Төмөндөгү тексттерди которуп, жаңы сөздөрдү сөздүккө жазып, жаттаңыз.
5. Төмөндөгү тексттерди пайдаланып, өз алдынча иштөөдө көрсөтүлгөн грамматикалык эрежелерди бышыктаңыз.
6. Ар бир тексттин аягындагы тапшырмаларды аткарыңыз.

КЫРГЫЗСТАН ТУУРАЛУУ ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ

Кыргызстан 1991-ж. 31-августта өз алдынча эгемендүү мамлекет болуп жарыяланган. Көз карандысыз Республиканын Конституциясы 1993-ж. 5-майда кабыл алынды. Кыргызстан Борбордук Азиянын ортоңку бөлүгүнөн орун алып, негизинен Теңир-Тоонун аймагында жайгашкан. Жеринин бети катар-катар созулган бийик тоо кыркаларынан жана аларды бөлүп турган тоо аралык өрөөндөрдөн түзүлгөн. Түндүгүндө жана түндүк-чыгышында Казакстан, чыгышында жана түштүк-чыгышында Кытай, түштүгүндө жана түштүк-батышында Тажикстан, батышында Өзбекстан менен чектешет. Аймагы батыштан чыгышка 900 кмге, түндүктөн түштүккө 415 кмге созулат; чек арасынын жалпы узундугу 4508 км; болжол менен 39° жана 43° түндүк кеңдиктердин аралыгында жатат. Кыргызстан бийик тоолуу өлкө. Республиканын 90%ке жакын аймагы деңиз деңгээлинен 1500 мден бийик жатат; орточо бийиктиги 2750 м, эң бийик жери 7439 м (Жеңиш чокусу), эң жапызы 401 м (Лейлек районунда). Климаты континенттик. Дарыялары көбүнчө Сыр-Дарыянын системасына кирип, суу энергиясына бай, сугатка кеңири пайдаланылат. Көлү көп, эң чоңу

— Ысык-Көл (аянты 6236 км²). Кыргызстандын аянты 198,5 миң км². Калкы 4822, 9 миң адам (1999-жылкы эл каттоонун маалыматы боюнча), анын ичинде түпкү калкы — кыргыздар 3128 миң адам (1999-ж.). Кыргызстандын бардык калкынын ичинен шаардык тургундар 35%ти, элет калкы 65%ти түзөт (1999-ж.).

Кыргызстан көп улуттуу унитардык мамлекет. Администрациялык жактан аймагы Баткен, Жалал-Абад, Нарын, Ош, Талас, Чүй, Ысык-Көл облустарына бөлүнөт. Ар бир облус өз ичинен райондорго ажырап, жалпысынан республикада 40 айылдык администрациялык район, 22 шаар бар. Ал эми райондор өз кезегинде 429 айыл кеңешине бөлүнөт.

Республиканын борбору — Бишкек шаары. Ал Кыргыз Ала-Тоосунун түндүк этегинде, Чүй өрөөнүнүн борбордук бөлүгүндө деңиз деңгээлинен 700—900 м бийиктикте жайгашкан. Бишкек — Борбор Азиядагы ири шаарлардын бири жана Кыргызстандын эң чоң шаары. Аянты 15,7 миң га. Калкы 762,3 миң адам (1999-ж.). Шаар 4 администрациялык-аймактык бирдикке (райондорго) бөлүнөт. Бишкек 1825-ж. чеп катары негизделип, 1878-ж. Бишкек уездинин борбор шаары укугун алган. 1924-ж. Кыргыз автономиялуу облусунун саясий-администрациялык борборуна айланган. 1926-жылдан Фрунзе шаары аталып, 1991-ж. ага тарыхый өз аты кайтарылып берилген.

М. Кошоев боюнча.

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТИНИН ТҮЗҮЛҮШҮ

Кыргыз эли тарыхый жолунда калыптанган өздүк аң-сезимге, улуттук тили менен маданиятына, башка элдер тааныган өз жергесине эгедер болуп келсе дагы, борборлоштурулган мамлекеттик бийлиги дайыма эле боло берген эмес. Айрыкча соңку бир нече кылым бою уруулар дээрлик өз алдынча жашашып, жалпы элдик күнкорсуздукка коркунуч туулган улуу капсалаңдарда гана алар биригише чогуу күрөшүшкөн. Калган мезгилдерде ар бир уруу өз-өз аймактарында жекече башкаруу астында болуп келген. Орусия империясы 19-кылымдын 2-жарымында кыргыздарды өз курамына бириктиргенден кийин ал империя жергиликтүү элдин кызыкчылыгын, жалпылыгын, биримдигин эсепке албастан Кыргызстанды администрациялык жактан үчкө бөлүп, кошуна эки чоң элдин — өзбектер менен казактардын администрациялык бөлүктөрүнө кошуп койгон. Атап айтканда, Ысык-Көл, Нарын жана Чүй өрөөндөрү борбору Верный (Алматы) болгон Жети-Суу облусуна, Талас өрөөнү Сыр-Дарыя облусунун Олуя-Ата уездине, ал эми туштүктөгү кыргыздар Фергана облусуна каратылган. Ал администрациялык бирдиктердин башында орусиялык оторчулдар туруп башкарышса да, баары бир кыргыздар кошуна элдерге жуурулушуп, аларга сиңип кетүү коркунучу пайда болгон. Орусияда болуп өткөн Февраль жана Октябрь революциясынан кийин деле кыйлага мындай абал сакталып кала берген.

Октябрь революциясынан кийин кыргыз элинин алдыңкы өкүлдөрү улуттун бир бүтүндүгүн сактоону көздөп, Москвадагы борбордук бийликке кыргыз элинин өз алдынча администрациялык тутумга бириктирүү маселесин талбай коё башташкан. Бактыга жараша, мындай өтүнүч эске алынып, Орто Азиянын улуттук-мамлекеттик бөлүнүшү учурунда, 1924-ж. 14-октябрда РСФСРдин карамагында Кара-Кыргыз автономия облусу (1925-жылдан Кыргыз АО) түзүлгөн. Ал 1926-ж. 1-февралдан Кыргыз АССРине, 1936-ж. 5-декабрдан Кыргыз ССРине айланган. Бирок да Совет бийлигинин жылдарында социалисттик мамлекеттик түзүлүш бийликтин бүтүндөй системасын чектен аша борборлоштуруп, натыйжада «улуттардын өз алдынчалыгы», «өз укугун өзү аныкташы», «союздун курамынан чыгып кетүү укугу» ж. б. идеялар курулай декларация бойдон калган. Тагыраак айтканда, республика борборлоштурулган экономиканын, бюджеттин, саясаттын жана идеологиянын алкагынан чыга албай, ички-тышкы саясатта, чет өлкөлөр менен байланыштардын бардык түрлөрүндө өз элинин кызыкчылыктарын көздөгөн багытта аракеттене албаган. Чет өлкөлөр менен өкүлчүлүк алмашуу, эл аралыкудук субъектиси болуу, саясий-экономикалык мамилеге кирүү же башка олуттуу проблемалар түгүл, кандайдыр бир чарба үчүн маанилүү объектини куруу демилгесин да борборсуз, Москванын макулдугусуз чече алган эмес. Иш жүзүндө конституцияда жазылган эгемендүүлүк, өз алдынчалык, көз карандысыздык укугунан ажыратылган. Бийлик пирамидасынын туу чокусу эсептелген КПСС БК, анын Саясий бюросунун жолдомосу болмоюн бир да бийлик органы өз алдынча иш кыла албаган.

СССР ыдырай баштаганда, 1991-ж. 31-августта Кыргыз Республикасы өзүнүн эгемендүүлүгүн жана көз карандысыздыгын атайын Декларацияда билдирип: «Кыргыз Республикасынын бүткүл аймагында мамлекеттик бийликтин улуктугун жана тышкы мамилелердеги көз карандысыздыкты туюндурган Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эгемендүүлүгүн салтанаттуу түрдө жарыялайт.» — деген чечим кабыл алынган. Көз карандысыз Кыргызстандын көздөгөн максаты мыйзамга, укукка негизделген демократиялуу коомду куруу экени айтылган. Кыргызстандын көз карандысыздыгынын ички-тышкы чөйрөдөгү негизги эгемендүү укуктарына: Конституция менен мыйзамдардын бардыгы Республиканын бүткүл аймагында улуктугу; аймактык кол тийбестиги жана бүтүндүгү, администрациялык-аймактык түзүлүшүнүн аныкталгандыгы; граждандыкка кабыл алуу жана андан чыгаруу; баш калкалоого жай берүү; жазадан куткаруу; мамлекеттик тилдин бардыгы; жер, сууларды, жер астындагы кендерди, аба мейкиндигин, токойлорду, өсүмдүктөр менен жаныбарлар дүйнөсүн, бүткүл жаратылыш байлыктарын менчиктеп, ээлик кылуу, пайдалануу; мыйзам чыгаруучу, аткаруучу жана сот бийлигинен турган үчилтикке негизделген көз карандысыз мамлекеттик бийликтин бардыгы; мамлекеттик бюджетти өз алдынча түзүү; акча системасын аныктоо; аскерге чакыруу жана коргонууга жетишерлик куралдуу күчтөрдү күтүү; аскердик наамдарды, дипломатиялык рангдарды, класстык чиндерди, мамлекеттик сыйлыктар жана ардак наамдарды белгилөө; өзүнүн мамлекеттик символдору — туусу, герби, гимни жана борборунун бардыгы жана акча бирдиги —

сом кирет. Мамлекеттик бийликтин өлкө ичиндеги өз алдынчалыгынын жана бөлөк мамлекеттерден көз карандысыздыгынын ушул белгилери Кыргыз Республикасынын Конституциясында мыйзам түрүндө бекемделген.

Э. Бейшембиев боюнча.

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

МАМЛЕКЕТТИК БИЙЛИКТИН

ЖОГОРКУ ОРГАНДАРЫ

ПРЕЗИДЕНТ

Президент — мамлекеттин башчысы, Кыргыз Республикасынын эң жогорку кызмат адамы. Ал эл биримдигинин жана мамлекеттик бийликтин символу, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, адам жана граждандардын укуктары менен эркиндиктеринин гаранты болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Президенти мамлекеттин ички жана тышкы саясатынын негизги багыттарын аныктайт, өлкөнүн ичинде жана эл аралык мамилелерде Кыргыз Республикасынын атынан аракеттенет. Республиканын эгемендүүлүгүн жана аймактык бүтүндүгүн коргоо боюнча чара көрөт; мамлекеттик бийликтин биримдигин жана жол жолдоочулукту, мамлекеттик органдардын макулдашып иштешин жана өз ара аракеттенишин, алардын эл алдындагы жоопкерчилигин камсыз кылат.

Президент 5 жылдык мөөнөткө шайланат. Бир эле адам республиканын Президенти болуп катары менен эки мөөнөттөн ашык шайланбайт.

Президенттикке талапкер катары көрсөтүлгөнгө чейин республикада эң кеминде 15 жыл жашаган, мамлекеттик тилди билген, 35тен 65 жашка чейинки Кыргызстандын гражданы Президент болуп шайлана алат. Президент Жогорку Кеңештин депутаты боло албайт, кандайдыр бир кошумча кызмат аткарбайт, жеке ишкерчилик жүргүзбөйт. Президент өзүнүн бийлик укуктарын аткарып жаткан учурда саясий партиялар менен уюмдардагы ишин кийинки Президентти шайлоо башталганга чейин токтото турууга тийиш.

Кыргыз Республикасынын Президенттигине 50 минден кем эмес шайлоочулардын колун топтой алган адам кандидат болуп каттала алат. Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоо Кыргызстандын граждандарынын жалпы, жашыруун, тең укуктуу жана түз добуш бериши аркылуу бардык шайлоочулардын 50%тен көбү катышса, Президентти шайлоо өткөрүлдү деп эсептелет. Добуштун жарымынан көбүн алган талапкер гана шайланды деп табылат.

Өз милдеттерин аткара алдында Кыргыз Республикасынын Президенти Жогорку Кеңештин палаталарынын биргелешкен жыйынында Кыргызстандын элине ант берет: «Мен ..., Кыргыз Республикасынын Президенттик кызматына киришип жатып Кыргыз Республикасынын Конституциясын жана мыйзамдарын ыйык тутууга жана сактоого, Кыргыз мамлекетинин эгемендүүлүгүн жана көз карандысыздыгын коргоого, Кыргыз Республикасынын бардык граждандарынын укуктары менен эркиндиктерин урматтоого жана камсыз кылууга, эл ишенип мага жүктөгөн Кыргыз Республикасынын

Президентинин бийик милдетин талыкпастан ар-намыстуулук менен аткарууга өз элимдин, ыйык ата-журтум — Ала-Тоонун алдында ант берем!». Ант бергенден баштап президенттик мандаттын мөөнөтү башталат.

Кыргыз Республикасынын Президенти Республиканын Өкмөтүнүн структурасын аныктайт; Эл өкүлдөр жыйынынын макулдугу менен Кыргыз Республикасынын Премьер-министрин дайындайт; Премьер-министр менен акылдашып, Кыргыз Республикасынын Өкмөт мүчөлөрүн, ошондой эле администрациялык мекемелердин жетекчилерин дайындайт, аларды кызматтан бошотот; Премьер-министрдин, Өкмөттүн же анын айрым бир мүчөлөрүнүн отставкага кетүү жөнүндөгү өтүнүчүн кабыл алат; өз демилгеси менен Премьер-министрди же Өкмөттү отставкага кетирүү жөнүндө чечим чыгарат; тиешелүү жергиликтүү кеңештердин макулдугу менен облустардын, райондордун, шаарлардын мамлекеттик администрацияларынын башчыларын дайындайт; аларды кызматтан бошотот; Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик катчысын кызматка дайындайт, анын статусун жана бийлик укуктарын аныктайт; Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясын түзөт. Өкмөт курамына кирбеген аткаруу органдарын түзөт жана жоёт; Кыргыз Республикасынын Коопсуздук кеңешин ж.б. координациялык органдарды уюштурат жана аларга башчылык кылат, өзүнө баш ийген мамлекеттик күзөт кызматын жана Улуттук гвардияны түзөт.

Президент өз бийлик укуктарынын алкагында өлкөнүн бардык жерлеринде милдеттүү күчкө эгедер указдарды, айрым маселелер боюнча буйруктарды чыгарат, токтомдорду кабыл алат. Кыргыз Республикасынын Президенти кол тийгис укукка ээ. Анын бийлик укугу өзү арыз жазып кызматтан баш тартканда, каза болгондо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Конституциясындагы 50—52-беренелердин негизинде гана токтотулушу мүмкүн. Президент өз милдетин аткарууга мүмкүн болбогон учурда жаңы Президент шайланганга чейин анын милдетин Премьер-министр аткарат. Президент бийлик укуктарын токтоткон учурдан баштап, жаңы Президентти шайлоо үч айлык мөөнөттө өткөрүлүүгө тийиш.

Э. Бейшембиев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭКОНОМИКАСЫ

Кыргыз Республикасы 1991-жылдан тартып комплекстүү экономикалык кайра куруу программасын ишке ашырууга киришти. Республикада экономикалык системанын жаңы принциптери турмушка ашырылууда. 1992-жылдан тартып көпчүлүк баа эркин коё берилди. 1993-жылдын май айынан тартып Кыргызстан улуттук жаңы акчаны — сомду пайдаланат. Республикада менчиктештирүү иштери жүргүзүлдү. Жеке менчикти көбөйтүү айрыкча 1992—93-жылдарда күчөтүлүп, 1998-жылдын аягында өнөр жайында 87%ти, соода тармагында 97%ти, курулуш жана транспорт тармактарында — 57 жана 55%ти түзгөн.

Айыл чарбасында менчиктештирүү негизинен аяктап, андагы жерге болгон менчик укуктары да толугу менен ишке киргизилди. 2000-жылдан баштап энергетика, телекоммуникация сыяктуу стратегиялык тармактарды менчиктештирүү боюнча иш-чаралар жүргүзүлүүдө.

Республикадагы менчиктештирүү мындай деңгээлде көрүнөт: өнөр жайда 88,6%, курулушта 58,7%, транспортто 56,9%, соода жана коомдук тамактанууда 97%, турмуш-тиричилик жактан тейлөөдө 99,85% (2000-ж.). Натыйжада өнөр жай ишканаларынын көп бөлүгү мамлекеттик эмес секторго тийиштүү болуп,

алардын иш-аракеттери базар мамилесине ылайык жөнгө салынат. Ошентип, эркин экономикалык же эркин ишкерчилик системасы республиканын мурдагы экономикасынан зор айырмаланат. Эми жаңы экономикалык системанын негизин жеке менчик, эркин баа түзүлүшү, эркин атаандаштык жана мамлекеттик тейлөө түзөт. Бүгүнкү күндө эркин ишмердик өнүккөн өлкөлөрдүн көпчүлүгүндө маселелердин экономикалык жактан чечилиши базар мамилесине байланыштуу экендигине карабастан, анда мамлекеттин ролу да улам жогорулоодо. Базардык күчтөр менен мамлекеттик тейлөөнүн мындай өз ара айкалыша кызматташуусу азыркы учурда Кыргызстанда аралаш (же конвергенттик) экономика системасын калыптандырууда. Жаңы экономикалык системага өтүү, мурунку өндүрүштүк байланыштын үзүлүшү алгачкы жылдарда, КМШнын башка өлкөлөрүндөгүдөй эле, Кыргызстандын экономикасын да терең кризиске учуратты. 1990-жылдан кийинки мезгилде өндүрүш көлөмү улам төмөндөп, 1995-жылы эң төмөнкү чегине жеткен.

Макроэкономикалык деңгээлде, накта акчанын массасын жана анын айлануу ылдамдыгын эске алуу менен жүргүзүлгөн эсептер, биргелешкен суроо-талаптын ички дүң продукциясына (ИДП) болгон катнашы каалаган багытта өзгөрүлбөй жаткандыгын көрсөттү. Акчалай сунуштун көлөмү жетишсиз болгондуктан ишкер адамдар кредит (карыз) алуу менен өндүрүштү өркүндөтүү мүмкүнчүлүгүнөн чектелүүдө. Азырынча республикадагы банктардын көпчүлүгү кыска мөөнөттөгү карыздарды соода жана алып сатарлыкка гана берүүдө. Узак мөөнөттөгү кредиттер жокко эсе десек болот.

Улуттук валюта — сомдун алмашуу курсу туруктуу боло албай, 1995-жылдын ичинде 10,8 сом 1 долларга барабар болсо, 2000-жылы 47,7 сомго чейин көтөрүлүп кеткен. Баалуу кагаздардын рыногу республикада жаңыдан гана калыптанып келе жатат, акционердик ишканаларга капиталдык салымдарды активдүү багыттоодо анын таасири али сезиле элек.

Өнөр жайынын өнүгүшү негизинен электр энергиясынын, түстүү металл жана тамак-аш

өнөр жайынын гана эсебинен камсыз болгон. Машина куруу тармагы азырынча төмөндөөнүн ичинде. Өнөр жайынын ар бир бешинчи ишканасы токтоп турат. Чыгымын жаба албаган ишканалардын саны көбөйүп, жалпы өнөр жайынын рентабелдүүлүгү төмөндөп, өндүрүлгөн продукциянын 20—30% сатылбай калууда. Өз убактысында төлөй албоо кризиси кошумча кыйынчылыкты түзүүдө. Айыл чарбасынын жетишкендиктери негизинен дыйканчылыктын эсебинен болууда, эгиндин дүң жыйымы жакшы болуп, жалпы өсүш камсыз кылынды. Ошону менен катар мал жана канаттуулардын саны төмөндөп кеткен эле, кийинки жылдары мал чарбасы кайра өнүгүү жолуна түшө баштады. Жүк ташуу жана пассажирлик транспорттун иш көлөмү көбөйгөнү менен, тармактагы техниканын эскилиги, анын дагы жакшырышына тоскоол болууда. Инвестициялык саясатта жетишилген ийгилик негизинен «Кум-Төр» алтын кенин өздөштүрүүгө жумшалган чет элдик салымдарга байланыштуу болду. Демек, экономиканын ички түзүлүшүн жакшыртууга, аны жандандырууга керектүү капиталдык салымдардын ички жана сырткы булактарын көбөйтүү экономиканын актуалдуу маселеси болуп кала берүүдө.

Республика экономиканы көтөрүүдө биринчи кезекте айыл чарбасын, айыл чарба азык-түлүктөрүн кайра иштетип чыгуучу тармактарды, тамак-аш жана жеңил өнөр жайын, туризмди өнүктүрүүгө, республиканын экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө багыт алды.

Жыйынтыктап айтканда, экономикалык реформаларды жүргүзүүнүн биринчи этабында товар-базар мамилелерин өнүктүрүү үчүн жалпы шарт түзүү милдети чечилди: жеке менчик жана ишмердик эркиндиги киргизилди, мамлекеттик жана колхоздук ишканалардын монополиясы жоюлду, өзүнчө жеке, жеке акционердик, биргелешкен жана чет өлкөлүк ишканалар, дыйкан жана фермер чарбалары, айыл чарба кооперативдери, дыйкан ассоциациялары жана башка чарбалык формалар түрүндө кеңири атаандаштык чөйрөсүн түзүү боюнча зор иштер жасалды, эки деңгээлдеги кредиттик-банк системасы ишке киргизилди, баалар бош коё берилди. Эми республика экономикалык реформалардын экинчи этабын жүзөгө ашырууну белгилеп жатат. Мында, ар бир өзүнчө ишкана же чарба, ар бир акционердик коом же мамлекеттик акционердик коом же мамлекеттик акционердик корпорация структуралык кайра куруу

маселелерин, б. а. эмне чыгаруу, кандайча чыгаруу жана ким үчүн чыгарууну микродеңгээлде чечүүсү абзел. Башкача айтканда, негизги милдет базарда суроо-талап менен пайдаланыла турган продукцияны, анын баасы жана сапаты боюнча атаандашууга жарактуу болгудай тандап алууда, аны пайда менен сатып өткөрүүгө мүмкүн боло турган базарды табууда турат.

III. Мусакожоев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН КЛИМАТЫ

Кыргызстандын климаттык шарты анын географиялык абалына байланыштуу. Республиканын аймагынын көп бөлүгүнүн климаты мелүүн, түштүк райондору субтропик климат алкагында жатат. Кыргызстандын Жердин эң зор континенти — Евразиянын ортосунан орун алышы, океан менен деңиздерден алыстыгы, чөлдөргө чектеш жатышы анын климатынын кескин континенттик жана кургак болушуна, жыл мезгилдеринин даана байкалышына шарт түзөт. Кыргызстандын жанаша жаткан түздүктөргө салыштырганда бийик гипсометриялык абалы тоолордо булуттун жана жаан-чачындын көп болушуна алып келип, температуранын жылдык жана суткалык өзгөрүүсүн азайтып турат. Республиканын климатынын өтө ар түрдүү болушуна (кескин континенттиктен деңиздикке окшош климатка чейин) рельефтин жана Ысык-Көлдүн таасири зор.

Климат күн радиациясынын (нурунун), жер бетинин жана атмосферанын жалпы циркуляциясынын өз ара аракеттенүүсүнөн түзүлөт. Жер бетине тийген күн нуру — климат пайда кылуучу негизги факторлордун бири. Анын жер бетине тийиши күндүн бийиктигине жана узактыгына байланыштуу. Кыргызстанда күндүн түш маалындагы бийиктиги 23—25°тан (декабрда) 71—73°ка чейин (июнда) өзгөрүп турат. Күндүн узактыгы декабрда 9, июнда 15 саат. Чындыгында булут тоскондон улам, күндүн ачык тийишинин суткалык максимуму декабрда 5—6, июнда 10—12 сааттан ашпайт, ал эми кууш өрөөндөрдө, капчыгайларда көлөкөлүү капталдарда декабрда суткасына орто эсеп менен 3—4 саат күн тийет. Булуттун пайда болуу шарттарынын ар түрдүүлүгүнө жана горизонттун аны менен жабылышына байланыштуу күн тийген мезгилдин узактыгы жыл ичинде 1700 сааттан (Чоң-Кызыл-Суунун кууш өрөөнү) 2965 саатка (Нарын дарыясынын жогорку бөлүгүндөгү сырт аймагында, Каракол станциясы) чейин өзгөрөт. Ысык-Көлдүн курорттук зонасында 2670—2880 саатка жетет. Күн тийген мезгилдин узактыгы боюнча Кыргызстандын түздүктөрү Ташкен жана Байрам-Али менен бир катарда, Орто Азиянын эң түштүк райондорунан гана кийин турат.

Радиациянын бийиктеген сайын жогорулашы жылдын суук мезгилинде гана болот; ал эми июндан сентябрга чейин анын өлчөмүнүн айлык айырмасы анча чоң эмес. Мунун себеби, булуттун жапыз тоолуу зонада (1000 метрден төмөн) көбүнчө жылдын суук мезгилинде, ал эми бийик тоолуу аймакта (3000 метрден жогору) жайында пайда болушуна байланыштуу. Жапыз тоолуу жерлерде жайында жана күзүндө тик, кышында чачырап тийген нур басымдуулук кылат; бийик тоолуу зонада күндүн тик радиациясы жыл бою үстөмдүк кылып турат. Тоолордогу радиациялык режимге бийиктиктен сырткары тоо капталдарынын тиктиги жана экспозициясы да чоң таасир тийгизет: түндүк капталдары, айрыкча тиктери жылдын бардык мезгилинде түздүктөргө жана түштүк жак капталдарына караганда жылуулукту аз алат. Көптөгөн табигый процесстердин өрчүшүнө күн нурунун бардыгы эмес, анын жер бети сиңирип алган бөлүгү гана таасир кылат. Тянь-Шань жана Памир-Алай тоо системалары климатты түзүүдө зор роль ойнойт: тоолор негизинен төмөнкү температуранын пайда болушуна, чектеш жаткан түздүктөргө караганда

жаан-чачындын көбүрөөк жаашына, булуттун бирдей таралбашына, кардын ар кандай түшүшүнө, мөңгүнүн топтолушуна шарт түзүп, атмосферанын жалпы циркуляциясынын жүрүшүнө таасирин тийгизет. Рельефтин татаалдыгы жана бийиктик айырмасынын чоңдугу климаттын жергиликтүү өзгөчө типтерин пайда кылат. Өзгөчө, Ысык-Көлдүн өзүнүн айланасынын жана жалпы эле өрөөндүн (айрыкча борбордук бөлүктөрүнүн) температурасын жумшартып турушун баса белгилөөгө болот: жайкысын бул жерде кайнаган ысык болбойт, ал эми кышында көл жээгинин температурасы Кыргызстандын ушул эле бийиктеги калган райондорунан 3—5°Сге жылуулук кылат.

Г.Х. Яр-Мухамедов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ФЛОРА ЖАНА ФАУНАСЫ

Кыргызстандын көп түркүн флорасы татаал түзүлүштүү өсүмдүктөрдүн 4 миңдей түрүн камтыйт. Өсүмдүктүүлүктүн калыптанышы рельеф, кыртыш, климат ж. б. факторлорго байланыштуу. Кыргызстан тоолуу Республика болгондуктан, абсолюттук бийиктик жогорулаган сайын климат ж. б. факторлордун өзгөрүүсүнө байланыштуу өсүмдүктөрдүн таралышы бийиктик алкактуулук законуна баш ийет. Тоо этектеринен чокусуна чейинки улам алмашып туруучу алкактарга өсүмдүктөрдүн ар башка типтери мүнөздүү. Түздүктөр менен тоо этектеринде шыбактуу талаа, суу жээктеринде чычырканактуу, талдуу, ит мурундуу ж. б. токойлор басымдуулук кылат. Анча бийик эмес тоолордо жаан-чачындын жаашына байланыштуу түрдүү талаалар, шалбаалар, токойлор жана бадалдар, бийик тоолордо алып шалбаалары, криофилдик жаздык сымал өсүмдүктөр жана тоо тундралары, сырттарда бийик тоолуу талаа, кала берсе шыбактуу чөлдөр да кезигет. Кыргызстандын аймагындагы өсүмдүктөрдү төмөнкү типтерге бөлүштүрүүгө болот: чөл өсүмдүктөрү, тикенектүү жаздык сымал өсүмдүктөр, талаа өсүмдүктөрү, шалбаалар, токойлор, жалбырактуу бадалдар, саздар, криофилдик жаздык сымал өсүмдүктөр жана тоо тундралары.

Чөл өсүмдүктөрү өрөөндөрдөн жана тоо этектеринен (деңиз деңгээлинен 1200—1300 м бийиктикке чейин), ошондой эле сырттагы жайлоолордон (деңиз деңгээлинен 3400 м бийиктикке чейин) орун алган. Чөл өсүмдүктөрүнүн негизгилери болуп ксерофиттик (кургакчыл), галофиттик (шор топуракта өсүүчү) бадал сымактар эсептелет. Өрөөндөр менен тоо этектериндеги өсүмдүктөрдүн көпчүлүгүн эфемерлер жана эфемероиддер, ал эми шагыл жерлерде тикендүү чөптөр, суккуленттер түзөт.

Талаалар. Чөлдөргө салыштырганда талаалардын аянты басымдуулук кылат. Флоралык составы, структурасы, өсүү ритми боюнча алар түрдүүчө болот. Бул жерде дүңгөлүү, саванна жана субтропик талаалар жолугат. Дүңгөлүү талаа Борбордук жана Ички Тянь-Шанда, Ысык-Көл ойдуңунда, Кыргыз Ала-Тоосунда, Кичи жана Чоң-Кеминде, Талас Ала-Тоосунда, Алай жана Чаткал кырка тоолорунда кездешет. Дүңгөлүү талаалардын арасында бетегелүү талаалар көп кезигип, анда негизинен валезия бетегеси өсүп, абсолюттук бийиктик жогорулаган сайын Крылов жана бийиктиктеги бетегелерге алмашат.

Саванна же субтропик талаалары. Алар негизинен Кыргызстандын түштүк-батыш бөлүгүндө — Чаткал, Фергана жана Алай өрөөндөрүнөн орун алып, айрым жерлерде тропик саваннага окшогон өзгөчө ландшафтты түзөт. Мындай талаалар жаз жана жай айларынын биринчи жарымында жаан-чачын арбын түшкөн жерлерде калыптанат. Анда кан токтоткуч кызыл от, буудайык, сарындыз, эремурус, тоют аюу чачы, пияз түптүү арпа, феруланын ар кандай түрлөрү ж. б. өсүмдүктөр өсүп, алар өздөрүнүн басымдуулугуна карата кызыл оттуу, буудайыктуу, сарындыздуу, эремурустуу, аюу чачтуу, пияз түп арпалуу жана ферулалуу

талааны түзөт. Бул талаанын флоралык составы өтө бай жана ар түрдүү. Алардын чөптүүлүгү лилиялар, чатыр гүлдүүлөр, кайчы гүлдүүлөр ж. б. тукумга кирген эфемерлер менен эфемероиддерден турат. Бийик чатыр гүлдүүлөр жана жалгыздап өскөн арчалар жапыз чөптөрдөн озуп турат да, саванналык өсүмдүктүүлүктү элестетет. Жазында жана жай айларынын баш ченинде (жаан-чачындуу мезгилде) өсүмдүктөр дүркүрөп тез өсөт. Бирок июль айынын аяк ченинде чөптөрдүн көпчүлүгү саргарып, куурай баштайт. Айрым кургакчылыкка чыдамдуу өсүмдүктөр гана күзгү суукка чейин турат. Саванналык талаалар чыгышка жана түндүк-чыгышка карай ичкерип жок болот да, алардын ордун дүңгөлүү талаалар ээлейт.

Шалбаалар талааларга салыштырганда азыраак кездешет. Республиканын кургак кескин континенттик климаты шалбаа өсүмдүктөрүнүн өсүшүнө тоскоолдук кылгандыгына карабастан, айрым жерлерде тоо-өрөөндүү бийик чөптүү, субальпылык орто өскөлөң чөптүү жана альпылык жапыз чөптүү шалбааларды жолуктурууга болот. Суулардын жээктериндеги өрөөндөрдө, жапыз жана орто бийик тоолуу нымдуу жерлерде кургакчыл сүйсөң, жунгар ыраңы, кыска кылкандуу арпа, жунгар түлкү куйруту ж. б. бийик чөптүү шалбаалар жолугат. Шалбаалар анча чоң эмес аянтты ээлеп, алар өрөөн жайылмаларындагы токойлор жана бадалдар, саз өсүмдүктөрү (камыш, жекен, саз ыраңдарынан турган) менен улам алмашылып турат.

Жаныбарлары. Кыргызстандын аймагы бийик тоолуу жана табигый чөйрө шарттары ар түрдүү болгондуктан, мындагы жаныбарлар дүйнөсү дагы өтө ар түрдүүлүгү менен айырмаланат. Географиялык чөйрөнүн татаалдыгы жана зоогеографиялык региондордун кошулган жерлеринде жайгашкан абалы Кыргызстандын фаунасынын калыптанышына негизги фактор болгон. Республиканын фаунасына омурткалуулардын 500дөн ашуун түрү кирет. Анын ичинде балыктын 40, жерде-сууда жашоочулардын 3, сойлоп жүрүүчүлөрдүн 28, канаттуулардын 35, сүт эмүүчүлөрдүн 78 түрү бар. Омурткасыз жаныбарлардын фаунасы азырынча жетиштүү деңгээлде изилдене элек; акыркы маалыматтар боюнча республикада курт-кумурска менен кенелердин гана 4 миңдей түрү кезигет.

Кыргызстанда сейрек учуроочу жаныбарларга марал, аркар, сүлөөсүн, илбирс жана күрөң аюу кирет. Алар Теңир-Тоонун карагайлуу токойлорун жана бийик тоолуу Арпа, Ак-Сай, Суусамыр өрөөндөрүн мекендейт. Бул жаныбарлар ыксыз аңчылык кылуунун негизинде көп аймактарда жоголуп кеткен, ошондуктан алар Кызыл китепке катталган.

А. Г. Головкова жана А. Токтосунов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

ТУРИЗМ

Туристтик-рекреациялык кыйла потенциалга эгедер болгон Кыргызстандын туризмди жана эс алууну эл аралык деңгээлде өнүктүрүү үчүн мүмкүнчүлүктөрү чоң. Республикага мүнөздөмө берүүдө чет өлкөлүк эксперттер мындай дейт: «...табигый жана маданий белгилери кереметтүү айкалышкан Кыргызстан сыяктуу өлкөлөр жер жүзүндө саналуу. Мындан дүйнөдөгү тоолуу жерлердин ичинен эң ажайып кооздукту көрүүгө болот».

Республиканын аймагынын 90%тен ашууну деңиз деңгээлинен 1000 м жогору келет. Гималай менен Памирден кийинки дүйнөдөгү эң бийик тоо чокулары Кыргызстанда жайгашкан, бул деңиз деңгээлинен 7439 м бийик — Жеңиш тоо чокусу жана деңиз деңгээлинен 7134 м бийик — Ленин тоо чокусу. Эң узун мөңгүлөрдүн бири болгон «Эңилчек» дүйнөлүк деңгээлдеги кооз жер болуп эсептелет. Рельефтин кыйла

өйдө-төмөндүгү, тоо суулары менен көлдөр Кыргызстандын климатын кескин континенттиктен деңиз климатына чейин жакындатат.

Кыргызстандын табияты ары бай, ары ар кыл: ак карлуу асман тиреген залкар тоо, гүлдөгөн бак, жүзүмзарлар, көк карагай, аңкыган арча, бой тиреген карагай токойлору, шаркыратмалар, шагы ийилген чычырканак жана бөрү карагат ашы. Өлкөнүн түштүгүндө дүйнөдөгү бирден бир Арстанбап жаңгак-жемиш токою жайгашкан. Суусамыр өрөөнүнүн көрүнүшү да бай: боз үйлөр тигилген көк шибер жайлоо, кымыз жыттуу үйүр-үйүр жылкы, балыкка бай тоо көлдөрү, асыл тукум кой жайылган жайыт. Кыргыз жергесинде эки миңден ашуун тоо көлү, а.и. жайда салкын, кышта жылуу айтылуу Ысык-Көл бар. Ал эч качан тоңбойт, сууга түшүү маалы кээде ноябрь айына чейин созулат, суунун температурасы жайында 24°C, кышында болсо 4°C чейин жылуу. Алтын кумдуу пляждары бар, минералдуу булактар кошулган суусутунук, тоо-деңиз климаты айкалышкан Ысык-Көл дары баткактуу, термоминералдык дарылыгы бар эң сонун курорттук чөлкөм. Ысык-Көл регионунда бүгүнкү күндө 7075 орундуу 121 санаторий жана эс алуу мекемелери (курорттор, пансионаттар, туристтик базалар ж.б.) иштейт. Кыргызстандын ажайып жерлери Ысык-Көлдүн, аны курчаган кырка тоолордун кооздугу менен эле чектелбейт.

Кыргызстан ажайып жаратылыштан тышкары Улуу жибек жолунда жайгашкан тарыхый архитектуралык эстеликтерге да бай: «Сулайман-Тоо» археологиялык музейи, «Бурана» мунарасы, Өзгөн архитектуралык комплекси, Шах-Фазил күмбөзү. Өткөн мезгил ичинде туристтик тармакты өнүктүрүүдө Кыргызстан кыйла чоң жолду басып өттү. Эгерде 1981-жылга чейин туризм ишин жүргүзгөн үч структура («Четтурист», «Рестуркеңеш», «Спутник» ЖЭТБ) гана болсо, бүгүнкү күндө экономикалык реформа саясатынын аркасы менен туризмдеги жекече сектордун үлүшү басымдуу көпчүлүктү түзүп, Кыргызстанда туристтик кызмат рыногу калыптанып калды. Азыркы учурда республиканын туризмдеги эң чоң үлүштү тоо (альпинизм, клайминг, хайкинг, тренкинг ж.б.) жана рекреациялык туризмдер ээлейт. Дээрлик 70 жыл бою «темир көшөгө» артында калып келген Кыргызстан чындыгында дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнүн туристтерине белгисиз эле. Ал эми көз каранды эместикке ээ болгондон кийин республика ченемдик-укуктук базаны өзгөрттү. Ошондуктан Кыргыз Республикасында келип-кетүүнүн кыйла либералдуу тартиби өкүм сүрөт: чет өлкөлүк жарандарга келүү визасы чектөөсүз берилет. Республиканын аймагында чет өлкөлүктөр эл аралык мыйзамдарда, макулдашууларда, келишимдерде каралган бардык укуктарын жана эркиндиктерин пайдаланышат. Бул багыттагы эң башкы милдеттердин бири — Кыргыз Республикасынын «Туризм жөнүндө» мыйзамына негизделүүгө тийиш болгон мыйзамдык базаны өркүндөтүү. Бул маанилүү документ укуктук мейкиндиктин чегин аныктоого мүмкүндүк берет, туристтик ишканалардын көпчүлүгү өз ишин ошол чектерде жүргүзүшөт. Республика 1993-жылдан тартып Дүйнөлүк туристтик уюмдун мүчөсү болуп эсептелет. Бир нече жылдардан бери Кыргызстан Дүйнөлүк Берлин туристтик бирикмесинин, Лондон туристтик жармаңкесинин, Ташкен туристтик бирикмесинин иш-чараларына жигердүү катышып келүүдө.

Республикадагы азыркы инфраструктура да эле болсо эл аралык стандарттарга ылайык келбейт, анткени бир нече ондогон жылдар мурда түзүлгөн туризм негизинен советтик туристтердин керектөөлөрүн канааттандырууга эсептелген эле.

Туризм акырындап өсүп-өнүгүүдө, «Ак-Кеме» отели буга айкын мисал боло алат. Туризм тармагына инвесторлорду тартуу боюнча жигердүү иш жүргүзүлүүдө. Италиялык «Каитал» фирмасы «Кыргызстан» мейманканасын реконструкциялап, 5 жылдыздуу «Хаятт» отелине айландырды. «ИНПРО-технологиялык жабдуу» немис фирмасы «Ала-Тоо» мейманканасын реконструкциялоону жүргүзүүдө.

Азыркы учурда республикада 8 жогорку жана орто окуу жайы туризм тармагы үчүн кадрларды даярдоодо. Кыргызстандын 100дөн ашуун болочок адистери чет өлкөлөрдө окушууда, 1000дөн ашуун кыргыз студенттери жыл сайын Түркияда, Италияда, Германияда, Индияда, Сан-Маринодо ж.б. иштеп келишүүдө. Кыргызстандын туристтик ресурстарын, туризм менен эс алуунун колдо турган инфраструктурасын жана объекттерин эске алуу менен туризмдин төмөндөгүдөй түрлөрүн: Улуу жибек жолунун негизги багыттары боюнча өтүүчү рекреациялык, эл аралык, Дүйнөлүк Туристтик Уюмдун жана ЮНЕСКОнун «Жибек жолу» биргелешкен долбоорунун чегинде тобокелдүү (альпинизм, тоо туризми, рафтинг, спелеология, тоо

лыжасы, аңчылык, экотуризм ж.б.), анын ичинде аңчылык туризмин өнүктүрүүгө басым жасоо болжолдонууда. «Таш-Рабат» кербен сарайы, Саймалуу-Таш капчыгайындагы аскадагы сүрөттөр, Манас күмбөзү ж.б. эстеликтер өзгөчө мааниге ээ.

Ө. М. Алмакүчүков боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДЫН КУРОРТ, САНАТОРИЙ ЖАНА ЭС АЛУУ ЖАЙЛАРЫ

Кыргыз Республикасы табигый жаратылыш ресурстарына бай. Табиятынын кооздугу, дары баткак жана минералдуу сууларга байлыгы, суусунун тазалыгы жана дарылуулугу, кооз пляждары, туризм жана альпинизмге ылайыктуу факторлордун көптүгү республикада рекреациянын кеңири кулач жайып өнүгүшүнө шарт түзөт. Ыңгайлуу температуралык шарттын узактыгы, рельефи, токой, көлү жана суу сактагычтар, ошондой эле транспорттук магистралдын ыңгайлуулугу курорт, санаторий, эс алуу жайларынын курулушун шарттайт. Түркүн формадагы тоо рельефи, кууш капчыгайлар менен шар аккан, босоголуу тоо суулары, көз жоосун алган кооз капчыгай-өрөөндөр, парк тибиндеги токойлор, күлгүн гүлдүү шибер (шалбаа) тилкеси, андан жогору жаткан кар мөңгү эс алуучулардын рухий жана эстетикалык талаптарын канагаттандыруучу ажайып көрүнүштү түзөт.

Курортторду уюштуруу негизинен Улуу Октябрь социалисттик революциясынан кийин башталганы менен Кыргызстандын минерал булактары жана дарылоочу баткактары 18-к-дын аяганда эле белгилүү болгон. Кыргыз Республикасында курорттук ресурстарды чоң масштабдарда өнүктүрүү үчүн оңтойлуу шарттар бар. Белгилүү курорттолог В.А. Александров (1931-ж.) Кыргызстанды «Азия Швейцариясы» деп атаган.

Түндүк Кыргызстандын жапыз тоолуу зоналарында аба ырайы жайында өтө ысык эмес жана анча кургак болбойт, ал эми Түштүк Кыргызстанда болсо аба ырайы өтө ысык жана кургак келет, кышында болсо абанын температурасынын 0° болушу басымдуу. Орто бийиктиктеги тоолуу жерлерде күн жакшы тийип, ысык жана аба ырайы кургак келип, 1500—2000 м бийиктикте нымдуулук арбын, бүркөк күндөр көбүрөөк болот. Ошентип жапыз жана орто бийиктиктеги тоолуу аймактардын климаттык өзгөчөлүктөрү күндүн нуру, аба, сууга түшүү ж.б. терапиялар менен дарылоого мүмкүндүк берет. Өзгөчө Ысык-Көл жана Фергана өрөөнүнүн тоо этектеринде жылдын бардык мезгилинде аба ырайынын бөтөнчө ыңгайлуу шарттары бар. Фергана өрөөнү Испания, Түштүк Италия, Болгария жана Закавказье республикалары менен бир кеңдикте турат, мунун өзү күндүн тийишинин, жылуулугунун мол болушун шарттайт.

Кыргызстандын түштүк-батыш тарабы Түркмөнстандагы белгилүү климаттык курорт Байрам-Али менен бир катарда турат, күндүн ачык болушунун орточо узактыгы жылына 2900 саатка жетет. Күндүн нурунун активдүүлүк мезгили марттан сентябрга чейин созулат. Фергана өрөөнүн курчаган тоолор түндүктөн соккон муздак аба массасын тосуп тургандыктан, Ош жана Жалал-Абад аймактарында аба ырайынын кескин өзгөрүүлөрү сейрек болот. Фергана кырка тоосунун этектериндеги, деңиз деңгээлинен 2000 м бийиктикке чейинки бөксө тоолор курорттук климаттык жактан өтө ылайыктуу келет. Чаткал жана Фергана кырка тоолорунун каптал беттеринде жазы жалбырактуу токой (жаңгак-жемиш), бадалдар кеңири таралган. Аларда Арстанбап, Жазы, Сары-Челек, Кара-Алма ж.б. өрөөндөр кеңири белгилүү. Ошентип, Түштүк-Батыш Кыргызстандын климаттык шарты жыл бою климат менен дарылоону жана уюшкандык менен эс алууну өткөрүүгө мүмкүндүк берет. Токойлорунда жемиш, жаңгак (Арстанбап, Кара-Алма ж.б.)

өскөн райондордун аба ырайы, ландшафттык бөтөнчөлүктөрү, мындай жерлерде саламаттыкты ондоочу жайларды курууга, өзгөчө Түштүк Кыргызстандын калкынын эс алышына шарт түзөт.

Чүй өрөөнү жана Кыргыз Ала-Тоосунун түндүк жак бети ландшафтынын ар түрдүүлүгү, кооздугу жана ыңгайлуу климаты менен өзгөчөлөнөт. Буларга Жыламыш, Сокулук, Ала-Арча, Аламүдүн, Ысык-Ата, Кегети, Шамшы ж.б. суулардын өрөөндөрү кирет. Мисалы: Бишкек шаарынан түштүктө орун алган Ала-Арча климаттык-курорттук жайы шаарлыктардын эс алуу зонасы болуп саналат. Ала-Арча климаттык-курорттук өрөөнүндө 15тен ашык дарылоо-саламаттыкты сактоочу (Кыргызстан кардиологиялык санаторийи, Кыргызстан курортология жана калыбына келтире дарылоо илим изилдөө институту, «Ала-Тоо» балдардын учук оорусун дарылоочу санаторий, «Чоң-Таш» лыжа базасы, «Ала-Арча» альпинисттик лагери ж.б.) жайлар жайгашкан. Ысык-Көл Евразия материгинин борборунда жайгашып, океандардан алыс болсо да, курчап турган бийик тоолор аны кышкысын түндүктөн келген муздак аба массасынан, жайкысын Борбордук Азиянын чөл аптабынан сактап турат. Ошондуктан Ысык-Көл өрөөнү өтө жагымдуу табигый-климаттык шарты, ыңгайлуу географиялык орду, керемет кооздугу менен адамды өзүнө ынтызарланта тартып келген. Ысык-Көл өрөөнүнүн тоо-деңиз климаты, таза абасы, күндүн мол нуру, тунук жана дарылык касиети бар минералдашкан көл суусу, ар кыл ооруларга даба болууга жарамдуу туркүн типтеги минералдуу ысык булактарга жана дары баткакка байлыгы ж.б, табият шарттары ден соолуктун чыңдалышына, оорунун тез айыгышына көмөк берет. Ошону менен бирге көл кылаасы туризм менен эс алуу индустриясын өнүктүрүүдө, спорт жана табиятты таанып-билүүдө, анын кооздугунан улам эстетикалык талапты канааттандырууда зор потенциалы бар аймак. Күн жылына орточо эсеп менен 2670—2880 саат ачыкболот, Кавказдагы Кара деңиз жээгиндеги Сочиде —2253 саатты, Крымдын Ялтасында 2250 саатты, Евпаторияда —2440 саатты, Балтика боюндагы Ригада 1812 саатты түзөт. Мындан Ысык-Көл аймагында күндүн жылдык орточо ачык болушу бир кыйла жогору экени көрүнүп турат. Курорттордун дарылоо фактору катары абанын жогорку иондошуусу да кирет. Ысык-Көл курорт аймагында оң жана терс иондордун суммардык топтолушу Кара деңиз, Балтика боюндагы курорттордон бир кыйла арбын. Өрөөндүн климаты деңиз климатына окшоп кетет. Көлдүн суусунун дарылык касиети бар, ошондой эле анын суусу тоо арасында деңиз деңгээлинен мындай бийик жаткан көлдөрдүкүнө караганда алда канча жылуу. Өрөөндү курчаган тоолор бальнеологиялык жана климаттык ресурстарга бай келип, рекреациялык жагдайдан алганда өтө келечектүү болуп эсептелет. Көл кылаасы жылдын бардык мезгилинде рекреациялык иштер үчүн жарамдуу. Жыл ичинде ачык, же болбосо, анча бүркөк эмес 185 күн болот. Бул убакта ультракызгылт-көк нурлар көбөйөт да, күн ваннасын алуу убактысын узартат. Айрыкча жай мезгилинде күндүн узак тийип турушу эс алуунун комфорттуулугун арттырып, гелиотерапияга жакшы шарт түзөт. Абанын нымдуулугу тоңбогон көлдүн таасиринен жыл бою негизинен комфорттук мааниде болот. Көл жээктеринде абанын салыштырма нымдуулугу орточо 65%ти түзүп, жыл бою 8—10%ке гана өзгөрөт. Жылдын жылуу мезгилинде климаттык, гигиеналык (абанын тазалыгы ж.б.), эстетикалык факторлордун бири-бири менен айкалышы адам организмнин бардык нормативдик физиологиялык функцияларын стимулдаштырып, зат алмашууну жогорулатат, кандын составын жакшыртат, териге жагымдуу таасирин тийгизет. Жылдын жылуу мезгилинде күндүз көлдөн кургактыкты, түнүчүндө кургактыктан көлдү карай леп-леп соккон бриз жели болот. Мындай процесс күндүзгү ысыкты басаңдатып, табигый желдеткичтин ролун аткарат. Жаз мезгилинде өрөөндүн жээк зоналары метеорологиялык жактан анча ыңгайсыз болгондуктан көлгө түшүү али эртелик кылат. Ошондуктан бул убакта салкын жана серүүндөтүүчү аба ваннасын гана алууга болот.

Жай мезгилиндеги метеорологиялык шарттар көл жээгиндеги эс алуунун жана климат менен дарылоонун бардык түрлөрүн уюштурууга өтө ыңгайлуу. Мелүүн жел бриздер жайкы аптапты бир кыйла салкындатып турат. Майдан сентябрга чейинки мезгил ультра-кызгылт көк нурдун көп болушу менен айырмаланып, гелиотерапияны жүргүзүүгө ылайыктуу келет. Жайында жээкте суунун температурасы орточо 18—20°Сге жылып, сууга түшүүгө абдан ыңгайлуу.

Күз, айрыкча анын 1-жарымы, эс алууга жана туризмге эң жакшы мезгил. Жылуу күндөр 80%ке жетип, суу 18—20° болгондуктан, көлгө түшүү сезону салыштырмалуу узак. Экинчи жарымында болсо жаан-чачын

көбөйүп, аба салкындап, ачык абада эс алуунун убактысы кыскарат. Ноябрьдын аягында циклон күчөп, аба ырайы бузулат, муздак мезгилге мүнөздүү режим пайда болот. Кышында өрөөн жогорку аба басымынын таасиринде болуп, анча суук эмес, жумшак аба ырайынын болушуна шарт түзөт. Кыш мезгилинде аба ырайы бир топ туруктуу, анча өзгөрбөгөнүнөн улам адамдын организимине жагымдуу келет.

1923-ж. Ташкен шаарында Түркстан Республикасынын курорт башкармасы уюштурулуп,

ошондон баштап Борбордук Азия өлкөлөрүндө курорттук иштерди уюштуруу ургаалдуу өнүгө баштайт. 1931-ж. Кыргыз АССР саламаттык сактоо эл комиссариаты өзүнүн Курорт башкармасын уюштуруп, анын карамагына республикадагы бардык курорт жана санаторийлер кирген. 1924-ж. «Жалал-Абад», 1927-ж. «Ысык-Ата», «Жети-Өгүз», 1931-ж. «Кыргызстан» кардиологиялык санаторийи, 1960-ж. «Жыргалаң» курорту, 1965-ж. «Көгүлтүр Ысык-Көл», 1962-ж. «Чолпон-Ата», 1973-ж. «Ала-Тоо» эс алуу үйлөрү, 1978-жылдан «Арстанбап» пансионаты иштей баштаган. Көптөгөн курорттор Ысык-Көл рекреациялык зонасында жайгашкан. Республиканын аймагындагы минерал булактары, дары баткактары, тоо-деңиз климаты, реликтүү жазы жалбырактуу жаңгак-жемиш токою региондук жана эл аралык маанидеги эс алуучу жана дарылануучу жайларды курууга мүмкүндүк берет.

2001-ж. Республиканын аймагында санаторий-курорт, эс алуу жайлары 142 болуп, а.и. чоң кишилердики 81, балдардыкы 61, 10 санаторий-профилакторий, 32 пансионат, 12 эс алуу үйү, 7 туристтик база, 3 альпинисттик лагерь, 61 балдардын эс алуучу жайы (пионер лагери) болгон.

Курорт ресурстары. Республика эң ыңгайлуу курорт-климаттык ресурстарга бай. Температурасы, минералдануусу, химиялык жана газ составы ар түрдүү болгон минералдуу суулардын табигый жана жасалма (бургулоо көзөнөгү менен чыгарылган) 250 булагы бар. Курортологияда колдонулган 40 типтеги минералдуу суулардын 30 тиби Кыргызстандын аймагында пайдаланылат.

И. Т. Асанкожоева боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АРХИТЕКТУРА ЖАНА ШААР КУРУУНУН ӨНҮГҮШҮ

Кыргызстандын көп кылымдык тарыхын жана азыркы маданиятын анын архитектурасыз жана шаар куруусуз толук аңдоого мүмкүн эмес. Азыркы Кыргызстандын аймагында үч миң жыл илгери эле курулуш иштери жүргөн. Бирок байыркы жана орто кылымдагы чеберлердин колунан жасалган курулуштар түрдүү жагдайларга байланыштуу талкаланып жок болгон.

Кыргызстандын аймагын өздөштүрүү таш доорунда башталгандыгы археологдордун

көптөгөн изилдөөлөрүнөн көрүнүп турат. Алсак, «Сел-Үңкүр» үңкүрүнөн (Ош обл.), «Эчки

башы» айылынын жанынан (Нарын обл.) таш куралдар табылган. Коло доорунан баштап байыркы уруулар Кыргызстандын бардык аймагында жашагандыгын 50-жылдардагы изилдөөлөр тастыктаган. Адамдар дарыялардын боюна, ыктоо, күнөстүү жерлерге отурукташып, турак жайларды, чарбалык курулуштарды курушкан. Көчмөн калктар көчүп жүрүүгө ылайыкташкан чатырларды, боз үйлөрдү колдонушкан. Бизге жеткен боз үйлөрдүн тарыхы эки миң жылдан кем эмес. Ал эми отурукташкан элдер көчмөндөрдүн маданияты менен катарлаш өнүккөн. 5—10-кылымдарда көптөгөн чептер менен сепилдер курулуп, шаарлар өскөн. Курулушу кыштан курулуп, үстү жыгач менен жалпак жабылган.

Орто кылымдагы Кыргызстан аймагындагы шаарлар жөнүндө араб окумуштуу-географтарынын кызыктуу маалыматтары берилген. Араб аристократы Ибн Хордадбехтин (820—890-ж) «Китаб ал месалик ва-л-мамалик» (Жолдор жана өлкөлөр китеби) китебинде Кыргызстандын түндүк жана түштүк региондорундагы шаарлар тууралуу да айтылган. Китепте 8—кылымда Тараз—Чүй—Ысык-Көл маршруту боюнча 17 чоң жана кичине шаар болгондугу берилген.

Түндүк региондогу шаарлардын эң ириси Ак-Бешим болгон. Шаар эң чоң аймакты ээлеп, бийик дубалдар менен курчалган, соода жана дыйканчылыкты кесип кылган, саны жагынан Орто Азия өлкөлөрүнүн шаарларындагы калктан азыраак болгон.

10—12-кылымдарда Азия мусулмандарынын архитектурасынын үлгүлөрү: мечиттер, медреселер, имараттар, дворецтер, шаар ансамблдери, кербен сарайлар, базарлар курула баштаган.

11-кылымда шаар аймагы кеңейип, алар экономикалык жана соода гана эмес, маданий-саясий мааниге ээ болгон. Ошондой эле согуштук чептер да көп курулган. Ага мисал, Ала-Букадагы шаар урандысы, Ат-Башыдагы Кошой-Коргон шаар урандысы, Чаткал өрөөнүндө Чу-Булак, Чакчорхан, Күлбөсхан, Ысык-Көлдө Барсхан шаарлары болгон. Ошол мезгилде Баласагын, Ош, Өзгөн, Кара-Булак, Исфана, Садыр-Коргон шаарлары гүлдөп өскөн. Бул шаарлар жалпысынан Фергана-түрк архитектурасы принцибинде курулган. Тарыхчылар болжолдогондой Карахан мамлекетинин борбору болгон Ак-Бешим шаарындагы Бурана мунарасы шаар көркү болгон. Анын тегерегинде мечиттер менен медреселер курулган. Көптөгөн мунаралардын ичинен бизге жеткени Бурана жана Өзгөн мунаралары болду.

Карахан бийлигинин мезгилинде түштүк регионундагы саясий окуялардын борбору болгон Өзгөн шаары Фергананын борбору деп эсептелген. Анын борбордук бөлүгү тар көчөлөрдөн, ири мечиттерден, базарлардан турган. Ушул мезгилге чейин сакталып калган Өзгөн мунарасынын мааниси чоң. 11-12-кылымдагы Орто Азиялык зодчийликтин мыкты үлгүлөрүнүн катарына Өзгөндө түрдүү мезгилдерде курулуп, бири-бирине туташ салынган үч күмбөз кирет. Күмбөздөрдүн кыштары оймо-чиймеленип, көркөм кыналып, оюу түшүрүлгөн кызгылт сары чопо менен кооздолгон. Жалал-Абадга жакын Сафед-Баланд кыштагындагы Шах-Фазил күмбөзү ички жасалгасы менен айырмаланат.

Моңголдордун басып алуу мезгилинде шаар талкаланып, курулуштар токтогон. 14-кылымдагы Манастын күмбөзү (Талас суусунун башында) сакталып калган. Ат-Башыга жакын жерде Таш-Рабат кербен сарайынын урандысы бар. Сарай таш такталардан жөнөкөй кыналып, терезесиз курулган.

Кыргызстандын аймагында шаар куруу процесси 15-кылымдан 19-кылымдын экинчи жарымына чейин токтогон. Уруулук жаатташуу, өз мамлекеттик түздүшүнүн жоктугу, көчмөн турмушка толугу менен өтүү, малчылык менен гана алектенүү, такай өз ара согушуп туруу ж.б. факторлор мурдагы шаар маданиятынын кайра жаралуусуна жана өнүгүүсүнө тоскоол болгон. 13-кылымдан тартып турак үйлөрдү куруу башталган. Ошол мезгилде курулган Алымбектин медресесинин комплекси Фергана өрөөнүндөгү ири курулуштардын бири болгон. Комплекстин курамына мечит, дарсхан, бир нече мавзолей ж.б. кирген. Кыргызстандын Орусияга ыктыярдуу кошулушунан кийин анын шаарлары менен кыштактарынын түрү өзгөрө баштаган. Айыл жерлеринде өзөн суулардын боюна орус жана украин келгиндеринин кыштактары пайда боло баштаган. Кыргызстандын түштүгүндө кен чыккан жерлерде Сүлүктү, Көк-Жаңгак сыяктуу алгачкы жумушчу поселоктору салынган. Пишпек, Каракол, Токмок шаарларын куруу пландары долбоорлонгон. 20-кылымдын башында үйлөр саман аралаштырылган чоподон курулган. Кыргызстандын архитектурасы жана шаар куруунун өнүгүшү революциядан кийинки мезгилде башталып, 30-жылдын аягына чейин созулган. Кыргыз этносунун көчмөндүктөн отурукташууга толук өтүшү жана республиканын бүткүл аймагы боюнча калктуу пункттардын курулушу бул мезгилдеги өтө татаал процесс болгон. Тарыхый шаарлардын (Ош, Өзгөн) өнүгүшү менен катар жаңы өнөр жайлуу шаарлар пайда болот. Анда бир же эки кабаттуу турак үйлөр, мектептер, бала бакчалар, дүкөндөр жана маданият, турмуш-тиричилик, администрациялык объекттер курула баштайт. Атайын билимдүү архитекторлордун, инженер-техникалык адистердин жоктугунан көп шаар-кыштактардын курулуштары бир типте, көрксүз курулган.

Д. Өмүралиев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

Контрольные вопросы и задания по категории «УМЕТЬ»:

3. Биринчи бөлүмдө каралган тексттердин мазмунун кыскача айтып бериңиз.
4. Өз алдынча иштөө боюнча берилген грамматикалык эрежелерди бышыктоо максатында, тексттерден мисал келтириңиз.

Контрольные вопросы и задания по категории «ВЛАДЕТЬ»:

2. Жогорудагы тексттерди пайдаланып (лексикасын, кесиптик терминдерди, сүйлөмдөрдүн түзүлүшүн), алардын жалпы мазмунун чагылдырган кыскача 10-15 сүйлөмдөн турган тексттерди түзүңүз.

РАЗДЕЛ 3. НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

Контрольные вопросы и задания по категории «ЗНАТЬ»:

1. Төмөндөгү тексттерди которуп, жаңы сөздөрдү сөздүккө жазып, жаттаңыз.
2. Төмөндөгү тексттерди пайдаланып, өз алдынча иштөөдө көрсөтүлгөн грамматикалык эрежелерди бышыктаңыз.
3. Ар бир тексттин аягындагы тапшырмаларды аткарыңыз.

«Этнография илими» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

ЭТНОГРАФИЯ ИЛИМИ

Советтик чыгыш изилдөөчүлөрдүн эң ирилериин бири — академик В. В. Бартольд кыргыздарды Орто Азиянын эң байыркы элдеринин катарына кошот. Чынында да мындан эки миң жылдан көбүрөөк убакыт мурда эле жазма булактарда азыркы кыргыз элинин илгерки ата-бабаларына түздөн-түз же кыйыр түрдө тиешеси болгон, территориясы жана этникалык жалпылыгы жагынан тигил же бул түрдө жакындыгы болгон этнонимдер жана топонимдер учурай баштайт.

Кыргыздардын пайда болушунун байыркылыгы, алардын кыйын жана татаал тарыхый тагдыры, Борбордук Азия жана Орто Азия цивилизацияларынын жетишкендиктерин камтыган жана дүйнөлүк маанидеги эстеликтин — элдик, баатырдык «Манас» эпосунун жаралышына алып келген маданиятынын өзгөчөлүгү — мына ушунун баары кыргыз тарыхын изилдөө проблемаларына гуманитардык илимдердин, анын ичинде этнографиянын да зор кызыгуусун пайда кылып келген жана пайда кылып келе жатат.

Кыргыздарды этнографиялык жактан изилдеп-үйрөнүү XIX кылымда, айрыкча анын экинчи жары-мында өнүгө баштайт. XIX кылымдын биринчи жарымына жана орто ченине тийиштүү булактардан этнографиялык жактан кыргыздарды изилдөөдө орус аскердик-дипломатиялык миссиясынын катышуучусу дарыгер Зибберштейндин (1825-ж.) жазмалары, ошондой эле Тянь-Шанда биринчи болушкан окумуштуу-саякатчылар П. П. Семенов-Тянь-Шанский жана Чокон Валиханов тарабынан чогултулган кыргыздар жөнүндөгү баалуу маалыматтар кызыктуу болуп эсептелет.

Урууга бөлүнүү, чарбалык турмуш-тиричиликтин айрым жактары, социалдык мамилелер, дин, фольклор башкаларга караганда бир кыйла жакшы баяндалат. Материалдык маданияты, үй-бүлө-нике мамилелери, патриархалдык-жамааттык укладдын калдыктары, колдонмо искусствосу жана эл турмушунун башка жактары боюнча маалыматтар өтө үзүндү-үзүндү мүнөздө. Өтө бир кылка эмес чогултулган материалдар кыргыздардын турмуш-тиричилик укладынын ачык-айкын бейнесин дегеле бере алган эмес жана илимий корутундуларды чыгаруу үчүн бекем пайдубал болуп кызмат кыла да алмак эмес. Кыргыз элинин революцияга чейинки мезгилин этнографиялык жактан изилдеп-үйрөнүүнү негизинен факт түрүндөгү материалдарды чогултуу, дайыма эле толук жана так болбосо да, бирок таанып-билүү жагынан чоң мааниси бар пайдалуу маалыматтарды илимге киргизүү мезгили катарында кароого болот.

Улуу Октябрь социалисттик революциясынан кийин кыргыздарды этнографиялык жактан изилдеп-үйрөнүүнүн жаңы этабы башталат. Этнографиялык материалдарды чогултуу боюнча иштер бир кыйла кеңири кулач жаят, музейлер үчүн коллекцияларды жыйноо иши башталат. Москванын, Ленинграддын, Ташкенттин илимий мекемелеринин жана Кыргызстандын өзүндө пайда боло баштаган илимий ячейкалардын иш-аракеттери бириктирилет. Этнографтар эми байкоо жана фактыларды жөнөкөй эле белгилеп жазып алуу менен гана чектелишпей, аларды корутундулоо жана талдоо жолуна түшүшөт. Алардын изилдөөлөрү изилденүүчү көрүнүштөргө бир кыйла тереңирээк мамиле кылгандыгы менен мүнөздөлөт. Жакын илимий дисциплиналардын өкүлдөрү — тарыхчылар, социологдор, филологдор,

экономисттер, искусство таануучулар да өз изилдөөлөрүндө этнографиялык материалдарды пайдаланышып, иштеп чыгышууда.

Кыргызстандын улуттук-мамлекет болуп жашап турушунун биринчи жылдары Республика музейинин (1927-ж.) жана Кыргыз АССР Эл Комиссарлар Советинин алдында Край таануу илимий-изилдөө институтунун (1928-ж.) ачылышы менен белгиленди. Музейдин ачылышына байланыштуу 1926-жылы эле жергиликтүү окумуштуулардын күчү менен этнографиялык изилдөөлөр башталат. Өз элинин этнографиясына зор кызыгуу менен көңүл бурушкан жана этнографиялык жазып алууларды жүргүзүшкөн биринчи кыргыз изилдөөчүлөрү Белек Солтоноев, С. И. Ильясов, Б. Ж. Жамгырчинов жана Б. М. Юнусалиев болушкан.

1943-жылы СССР Илимдер Академиясынын Кыргыз филиалынын жана анын курамында Тил, адабият жана тарых институтунун ачылышы этнографиялык изилдөөлөрдү кеңейтүүгө түрткү болду. 1946-жылдан баштап, филиал бир нече экспедиция жүргүзөт жана кыргыз этнографиясынын ар түрдүү маселелери боюнча материалдар чогултулат. 1954-жылы филиалдын базасында Кыргыз ССР Илимдер Академиясы түзүлөт. Ушул мезгилден баштап, Академиянын Тарых институтунда археология жана этнографиялык экспедициялар, этнограф кадрларды даярдоо иштери уюштурулат. Жергиликтүү этнографтар (А. Ф. Бурковский, А. Жумагулов, Л. Т. Шинло, К. И. Антипина, К. Мамбеталиева, З. Л. Амитин-Шапиро, Т. Баялиева, М. Айтбаев, Б. Алымбаева) үй турмуш кесиптери, аңчылык, материалдык маданият, прикладдык искусство, диний калдыктар, кыргыздардын — колхозчулар менен дыйкандардын турмуш-тиричилиги жана маданияты боюнча, дунгандардын жана башка айрым этнографиялык топтордун турмуш-тиричилиги жана маданияты боюнча, ошондой эле библиография боюнча бир катар изилдөөлөрдү жарыялашат жана басмага даярдашат.

С. М. Абрамзон боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

МАТЕМАТИКА ИЛИМИ

1940-жылдардан тартып Фрунзеде Г. А. Сухомлиновдун жетекчилиги менен математикалык семинар уюштурулуп, математикалык изилдөөлөр башталган. 1951-ж. КМУ негизделип, физика-математика боюнча изилдөөлөр күчөйт. 1955-ж. Кыргыз ССР ИАнын Президиумунун астында физика жана математика бөлүмү уюшулган, ал 1960-ж. математика тармагындагы изилдөөлөрдү пландуу өнүктүрүү үчүн база болуп калган Физика жана математика институту болуп кайра түзүлгөн. Тармактык илимий изилдөөлөр негизинен төмөндөгү багыттар боюнча жүргүзүлөт:

Алгебра, сандар теориясы, геометрия, топология, математиканы окутуу методикасы. Сызыктуу алгебра жана сандар теориясы тармагында Римандын даражалуу дзета-функциялуу Дирихле катарлары боюнча (Ж.С. Мустафин), алгебралык теңдемелерди чыгаруунун алгоритмдерин түзүү (С. В. Огай) боюнча изилдөөлөр

жүргүзүлгөн. Геометрия жана топология боюнча изилдөөлөрдү Б. Абакиров, В. Д. Фёдоров, Б. В. Опелендер, З. Кутманов, А. Бөрүбаев, Э. Барыктабасов ж. б. жүргүзүшөт. И. Бекбоев, М. Н. Назаров, С. Мусаев ж. б-дын изилдөөлөрү мектептер менен жогорку окуу жайларда математикадан сабак берүүнүн методикасынын ар түрдүү аспектилерине арналган.

Интегро-дифференциал теңдемелери жана аларга жакындоочу теңдемелер.

Интегралдык теңдемелер. Чыгарылыштын туруктуулугу, Вольтерра тибиндеги сызыктуу бир тектүү эмес интегралдык теңдемелер системаларынын чектүү мезгилдүү жана дээрлик-мезгилдүү режимдеринин жана чыгарылыштарынын туруктуулугу белгиленген; сызыктуу жана сызыктуу эмес оператордук теңдемелердин чыгарылыштарынын туруктуулугунун жана туруксуздугунун шарттары алынган; жалпыланган функциялардын мейкиндигинде интегралдык теңдемелердин чыгарыла тургандыгы боюнча изилдөөлөр жүргүзүлгөн; айрым интегралдык барабарсыздыктар изилденген (Я. В. Быков, И. Н. Гурьянов, К. Д. Шамгунов ж. б.).

Коши маселеси жана Интегро-дифференциал теңдемелери үчүн четки маселелер. Сызыктуу жана сызыктуу эмес интегро-дифференциал теңдемелери үчүн Коши маселесинин чыгарылышы белгиленген; кечигүүчү аргументтүү жана нейтралдуу типтеги интегро-дифференциал теңдемелери үчүн баштапкы маселелердин чыгарылыштарынын болуу шарттары алынган; кадимки интегро-дифференциал теңдемелери жана айрым туундулуу интегро-дифференциал теңдемелери үчүн кээ бир маселелер коюлган жана чыгарылган (Я. В. Быков, А. И. Егоров, Л. Е. Кривошеин ж. б.).

Интегро-дифференциал теңдемелеринин мезгилдүү, дээрлик-мезгилдүү жана чектүү чыгарылыштары. Сызыктуу жана кээ бир класстагы сызыктуу эмес интегро-дифференциал теңдемелери системаларынын мезгилдүү, дээрлик-мезгилдүү жана чектүү чыгарылыштарынын болушунун зарыл жана жетиштүү шарттары алынган; резонанс учурунда жөнөкөй дифференциал теңдемелердин жана айрым туундулуу дифференциал теңдемелердин системаларынын мезгилдүү чыгарылыштары түзүлгөн (Я. В. Быков, М. Иманалиев, Г. Ф. Яковлева, А. И. Боташев, Ж. Мамытов, К. Алымкулов ж. б.).

Интегро-дифференциал теңдемелери чыгарылыштарынын асимптоталык кыймылы жана туруктуулугу. Өзгөчө чыгарылыштар. Кечигүүчү аргументтүү дифференциал теңдемелер. Интегро-дифференциал теңдемелеринин чыгарылыштарынан кээ бир функциялардын жана чыгарылыштардын чектүү пределине умтулуулардын жана чектелүүлөрдүн жетиштүү шарттары алынган; түрдүү интегро-дифференциал теңдемелеринин чыгарылыштарында туруктуулугунун жетиштүү шарттары аныкталган; интегро-дифференциал теңдемелеринин кээ бир класстарына асимптоталык баалар чыгарылган; Интегро-дифференциал теңдемелеринин кээ бир класстарынын өзгөчө чыгарылыштарынын бар экендиги аныкталган; кечигүүчү аргументтүү дифференциал теңдемелердин чыгарылыштарынын асимптоталык кыймылы жана мейкиндиктин асимптоталык чектүү өлчөмдүүлүк касиети изилденген (Я. В. Быков, М. Иманалиев, А. И. Егоров, Ю. А. Ве́дь ж. б.). Дифференциал теңдемелердин системаларынын чыгарылыштарынын туруктуулугуна жана туруксуздугуна интегралдык дүүлүгүүнүн таасири көрсөтүлгөн (М. Иманалиев, Ю. А. Ве́дь). Мезгилдүү чыгарылыштарды, дифференциал жана интегро-дифференциал теңдемелеринин чыгарылыштарынын туруктуулугун изилдөөлөрдүн натыйжалары боюнча М. Иманалиев «Сингулярдык дүүлүккөн интегро-дифференциалдык системалардын чыгарылыштарынын өзгөрүүлөрү жана туруксуздугу» (1974) деген монографиясын жазган.

М. Иманалиев, М. Жороев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.

4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

«Кыргызстандагы физика илиминин өнүгүшү» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ФИЗИКА ИЛИМИНИН ӨНҮГҮШҮ

Физика. Акыркы 50 жылда физика илими кыйла өнүгүп, теориялык жана колдонмо чөйрөлөрдө олуттуу ийгиликтерге жетишти.

Анализдин ядро-физикалык методу жана ядролук геофизика. Элементтердин изотоптук курамын прецизиондук нейтронометрдик жана масса-спектрометрдик өлчөө схемасы, сейрек металлдар өндүрүшүнүн технологиялык процессин контролдоонун ядрофизикалык методдору ж.б. иштелип чыккан. Оор радиоэлементтердин изотопторунун табигый бөлүнүүсүнүн механизм жана мыйзам ченемдерин фундаменттик изилдөөсү жүргүзүлгөн, ал «Уран-234 жана Уран-238дин табигый ажыроо кубулушу» ачылышы катары катталган (П. Чалов, В. Черданцев). Анын негизинде ядролук геохронологиянын принциптүү жаңы методдору; табигый системаларда гидрогендик урандын топтолуу процесстерин моделдөө; гидросферадагы процесстерди моделдөө ж.б. иштелип чыккан. Ядролук геохронология методу боюнча Орто Азия жана Казакстандагы ири континенттик көлмөлөрдүн (Ысык-Көл, Чатыр-Көл, Арал деңизи, Балкаш, Ала-Көл) жаралгандан берки абсолюттук жыл эсебинин узактыгы жана алардын тарыхынын айрым этаптары аныкталган. Активдүү суу алмашуу зонасында суулардын пайда болуу жана айлануу процесстерин моделдөөнүн уран изотоптук моделдери практикалык мааниге ээ болгон: суулуу горизонттордун өз ара байланышынын мейкиндиктик картинасы аныкталган, суу бассейндеринде агымдын жана суу ресурстарынын бөлүнүшү, жер кыртышынын жаракаларына туура келген суулардын окшоштуктары изилденген. Жер астындагы суулардагы Уран-243түн аномалдуу ашыктыгы менен рудалуу затты токтотуунун (локализация) ортосундагы мейкиндик корреляциясы аныкталган. Бул методдорду Кыргызстанда, Орусияда, Тажикстанда ж.б. мамлекеттерде колдонуу издөө жана пайдалануу жумуштарына сарптоолорду кыйла азайтууга мүмкүнчүлүк берди. «Уран-234 жана Уран-238дин табигый бөлүнүшүн ачуу, механизм, мыйзам ченемдерин жана тиркемелерин изилдөө» иштеринин цикли (жетекчиси П. Чалов) Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыгына татыган (1994).

Төмөнкү температуралуу плазма жана атом спектроскопиясы физикасы. Мында төмөнкүлөр иштелип чыккан: электр жаасы теориясы; созулган жана кыска жаанын, жогорку жыштыктын, өтө жогорку жыштыктын жана оптикалык разряддардын моделдери жана алгоритмдери; плазмаларды диагностикалоо методдорунун комплекси; бир, эки жана көп агымдуу плазматрондордун принциптүү жаңы конструкциялары, реакторлор жана илим сыйымдуу плазма технологиялары. Булардын ичинен төмөнкүлөр кеңири колдонулууда: кендерди жана өнөр жай продуктуларын плазма-химиялык кайра иштетүүнүн жогорку натыйжалуу технологиясы; курулуш материалдарын плазмалык ысытуу жолу менен кооздоо; металл буюмдарды коргоочу катмар менен каптоо; машиналардын жана механизмдердин тетиктерин калыбына келтирүү, бышыктоо; аба, май, күйүүчү май ж.б. кылдат тазалоого арналган көпшөк чыпкаларды жасоо (жетекчиси Ж. Жээнбаев, В. Энгельшт, В. Гурович, А. Жайнаков, В. Лелевкин, Д. Оторбаев, Г. Десятков, К. Урманбетов, М. Асаналиев, А. Чылымов, М. Самсонов ж.б.). Дүйнөлүк практикада теңдеши жок «Нур» установкасы сериялуу чыгарылууда, ал күкүмдөрдү жана эритмелерди спектрдик анализдөө үчүн эки агымдуу плазматрондун базасында түзүлгөн. Технологиялык процесстерде эки агымдуу

плазматронду түзүү, изилдөө жана колдонуу боюнча иштер Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болгон (жетекчилери Ж. Жээнбаев, В. Энгельшт, 1992). Установкалар жана плазма технологиялары Кыргызстандын, Орусиянын, Украинанын, Швейцариянын ишканаларына ишке киргизилген. Дисперстик материалдарга жагымдуу таасир берүүчү плазманын параметрлери менен айырмалануучу жогорку вольттогу көп фазалуу жаа биринчи түзүлгөн. Анын негизинде чаң түрүндөгү көмүр отунду плазмалык күйгүзгүч иштелип чыккан, ал Бишкек шаарынын ТЭЦинин от казандарында тажрыйба-өнөр жайлык текшерүүдөн өткөн. Жогорку вольттуу тоскоолдук разрядда озонду жана абанын кислородун алуунун натыйжалуу ыкмалары сунуш кылынган; өндүрүштүк жана тиричилик жайларын санациялоо, өнөр жайлык масштабда жана медициналык максаттарда данды дезинфекциялоо жана дезинсекция үчүн озондун сериялуу чыгарылуучу атайын генераторлору түзүлгөн.

Төмөнкү температуралуу плазма физикасы жаатындагы изилдөөлөрдүн ийпиликтери Физика институтуна Кыргыз илимий мектебин түзүүгө көмөк берди, мында 9 илимдин доктору, 40тан ашуун кандидаты даярдалды.

Оптоэлектроника, голография жана маалыматты оптикалык иштетүү. Аналогдуу жана цифралуу маалыматтарды сактоо үчүн ИК-нурланууларды өңүнө чыгарууда фототермопластикалык алып жүрүүчүлөргө микроголограммаларды локалдуу жазуунун оригиналдуу методдору иштелип чыккан.

Маалыматтарды жарыш иштетүүчү жогорку ылдамдыктагы голографиялык дисктин негизинде сүрөттөлүштөрдүн оптикалык коррелятору иштелип чыккан. Оптикалык коррелятордун сунуш кылынган архитектурасы нейтрондук тармактар жана жарыш оптикалык эсептөөлөрдү ишке ашыруу үчүн келечектүү. Голографиялык оптикалык элементтердин негизинде динамикалык оптикалык которуулардын ыкмасы иштелип чыккан.

Колдонмо иштер тармагында микропроцессордук башкаруудагы материалдарды лазердик иштетүү үчүн комплекс ишке ашырылган. Сүрөттөлүштөрдү иштетүү жана анализдөө үчүн аппараттык-программалык комплекс түзүлгөн, ал цифралуу голограммаларды синтездөөнүн оптикалык эсептөө системаларынын иштөө процесстерин моделдөө сыяктуу эле, аэрокосмостук жана башка маалыматтарды иштетүүнүн конкреттүү маселелерин да чечүүгө мүмкүндүк берет (жетекчилери А. Акаев, К. Жумалиев, А. Кутанов). Япониянын (Осака университети), Орусиянын (А.Ф. Иоффе атн. физика-техникалык институт, Санкт-Петербург ш.) жана АКШнын (Пенсильвания университети) илимпоздору менен тыгыз илимий байланыш түзүлгөн жана биргелешкен изилдөөлөр жүргүзүлүүдө. Күн желеси сымал голограмманы — жылчыксыз күн желеси сымал голографияны жазуунун жаңы методу иштелип чыккан. Бул методдун жардамы менен өзүнө Габор, Лейт, Бентон жана Денисюк голограммаларынын касиеттерин бириктирүүчү суперголограмма түзүлгөн. Жаңы голограмма күн желеси сымал голограммаларды жазуу схемасын 100дөн 1000 эсеге чейин олуттуу жөнөкөйлөтөт, аларды экспозициялоо убактысын азайтат (А. Марипов).

Т. Орозобаков боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.

«Экономика илиминин өнүгүшү» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

ЭКОНОМИКА ИЛИМИНИН ӨНҮГҮШҮ

Экономика илими. Кыргызстандагы экономика-географиялык профилдеги биринчи илимий бөлүм СССР ИАнын Кыргыз филиалынын курамында 1946-ж. түзүлгөн. Анын базасында 1947-ж. өз алдынча Экономика бөлүмү уюштурулган. Кийинчерээк республикадагы биринчи Экономикалык илимий борбор — республикалык академиянын экономика институту түзүлгөн (1956). Бул экономикалык илимий мекеменин жаңы тиби болгон. Натыйжада, 60-жылдары Кыргызстанда илимий даражасы бар экономисттердин саны көбөйгөн.

Алардын жардамы менен жаңы экономикалык мекемелер уюштурулган жана экономикалык профилдеги иштеп жаткан илим-изилдөө мекемелери кеңейтилген. Тармактык илим-изилдөө институттарында экономика бөлүмдөрү жана республиканын жогорку окуу жайларында экономикалык сабактар кафедралары түзүлгөн. Изилдөө иштеринин көлөмдөрүнүн өсүшүнө жана маселелердин татаалдашына байланыштуу 70-жылдардын башында Экономика жана пландоонун экономика-математикалык методдору институту, ал эми 1980-ж. Айыл чарба министрлигинин Экономика жана айыл чарба өндүрүшүн уюштуруу институту түзүлгөн. Экономикалык илимий мекемелер тармактарынын өнүгүшүнө байланыштуу илимий кадрлардын сапаттык курамы кыйла жакшырган.

Илимий кадрлардын санынын көбөйүшүнө жана квалификацияларынын өсүшүнө жараша республикадагы илимий изилдөөлөрдүн масштабы кеңейген, методдору өркүндөтүлгөн, илимий изилдөөлөрдүн илимий деңгээли жана практикалык мааниси жогорулаган. Изилдөөлөрдүн тематикасы кыйла кеңири жана ар түрдүү боло баштаган, көбүнчө эл чарбасынын талаптарына жооп берген. Барыдан мурда изилдөөлөрдүн предмети өзгөргөн. Республикада экономикалык илимдердин калыптанышынын алгачкы жылдары илимпоздор экономиканын өнүгүшүнүн өткөн этаптарындагы тажрыйбаларды талдоого жана жалпылоого басым жасашкан. Натыйжада 50-жылдардын аягы жана 60-жылдардын башында эл чарбасынын өнүгүү тарыхын изилдеген эмгектер басымдуулук кылган.

60-жылдардын ортосунан баштап илимпоз-экономисттер республиканын экономикасынын келечектүү өнүгүү проблемаларына, ошондой эле аймактык-өндүрүштүк комплекстердин калыптануу маселелеринин теориялык жана методологиялык маселелерине, экономиканын өсүш темптерин аныктоодо критерийлерди тандоого жана республиканын эл чарбасынын тармактык структураларын, эл чарбасынын өз ара байланышкан тармактарынын өнүгүүсүнүн шайкештигин жана комплекстүүлүгүн баалоого ж.б. көпкөнүл бурушкан. Бул мезгилде Экономика институту 1966—70 жана 1971—75-жылдарга республиканын өндүрүштүк күчтөрүнүн өнүгүү келечегин иштеп чыккан (жетекчиси Ж. Алышбаев), ал эми 70-жылдардын башында ушул сыяктуу изилдөөлөр эл чарбасынын өнүгүшүн 10—15 жылга камтыган (жетекчиси К. Оторбаев).

70-жылдарда башка илимдер: геология, химия, биологиянын өкүлдөрү тартылган комплекстүү экономикалык изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Натыйжада республиканын түрдүү илимий-изилдөө институттарынын жана жогорку окуу жайларынын илимий күчтөрүн координациялоо жакшырган. Изилдөөнүн экономика-математикалык методдору жана электрондук-эсептөө техникасы кеңири колдонулган. Республикада экономикалык илимдердин маанилүү багыттары боюнча илимий мектептер пайда болгон. Алардын бири Кыргызстандын өндүрүштүк күчтөрүн өнүктүрүү жана жайгаштыруу проблемаларын иштеп чыгуу болгон. «15 жылга Кыргыз ССРинин өндүрүштүк күчтөрүн өнүктүрүү жана жайгаштыруу схемасы» иштелип чыккан (жетекчиси К. Оторбаев, А. Термечиков, К. Сооданбеков), аны узак мөөнөттүү келечекке эл чарбасынын планын түзүүдө тиешелүү органдар пайдаланган. Ушуну менен эле катар экономикалык илимий мекемелер табигый жана эмгек ресурстарын божомолдоо,

аймактык-өндүрүштүк комплекстерди түзүү (К. Оторбаев, Е. Чернова, К. Сооданбеков, В. Стародубцев, К. Сыдыков, В. Бушман, А. Термечиков, О. Сейдакматов, С. Дөөлөталиев, М. Иманалиев, К. Алтымышев ж.б.), эмгек ресурстары, аларды пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуу маселелери (Е. Чернов, Н. Есипов, В. Кумсков, А. Иманкалыков, С. Беккожоева, А. Исманов, Л. Фомин, Л. Лебедев ж.б.) боюнча чоң иштерди жүргүзүшүүдө. Коомдук өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча теориялык, методологиялык жана практикалык иштер кеңири өнүктү (Г. Жаманкулова, А. Орузбаев, К. Жунушев, М. Рыскулбеков, Т. Койчуев, М. Литиновская, Р. Сайфулин, З. Зиновьева, А. Молдокулов, Т. Мураталиев, А. Биялинов, А. Орозбаева, Ж. Лайлиев, С. Турсунова, Ш. Мусакожоев, Н. Кумскова, М. Балбаков).

80-жылдары Институт «Ысык-Көл — Чүй аймактык-өндүрүштүк комплексин түзүү боюнча илимий-изилдөө иштеринин комплекси» деген сыяктуу бир катар ири жана маанилүү эл чарба программалары боюнча изилдөөлөрдү ийгиликтүү жүргүзгөн, ошол эле учурда Республикалык баш ийүүдөгү 50дөн ашык илимий мекемелердин, ишканалардын жана уюмдардын, министрликтердин жана ведомстволордун иштерин координациялаган (жетекчилери: В. Бушман, В. Кумсков, Е. Тимонин).

1986—91-ж. Экономика институту 20 жылга Кыргыз ССРинин илимий-техникалык прогрессинин комплекстүү программаларын уюштуруу, координациялоо жана иштеп чыгуу иштерин жүргүзгөн. Кыргыз ССРинин илимий-техникалык прогрессинин эки комплекстүү программасы иштелип чыккан: 1986—2005-жылдарга (1984) жана 1991—2010-жылдарга (1989) (жетекчиси А. Орозбаев). 1991—2010-жылдарга Кыргыз ССРинин илимий-техникалык прогрессинин комплекстүү программасынын кыскача вариантынын жыйнагы иштелип чыккан жана ишке ашырылган (жетекчилери Н. Лавров, Т. Койчуев, Ж. Лайлиев, А. Орозбаев), ал Кыргыз ССРинин Министрлер Советинин Президиумунун заседаниесинде талкууланган жана жактырылган, СССР ИАнын жана Илимий-техникалык прогресс мамлекеттик комитетинин социалдык-экономикалык жана илимий-техникалык божомолдоо илимий кеңешине, СССР ИАнын Президиумуна караштуу КЕПСке, Кыргыз ССР Министрлер Советине жана Мамлекеттик пландоо комитетине берилген. 1991—2010-жылдарга Кыргыз ССРинин илимий-техникалык прогрессинин комплекстүү программасынын (ИТПКП) кыскача варианты 1991—2010-жылдарга СССР ИТПКПсынын курамында (беш жылдыктар боюнча) Москвада басып чыгарылган жана практикалык пайдалануу үчүн өлкөнүн жана союздук республикалардын министрликтерине жана ведомстволоруна, мамлекеттик комитеттерине жана башка таламдаш уюмдарына жиберилген. Институттун кыйла маанилүү эмгеги болуп төмөнкү темалар боюнча алты томдуу басылмасы эсептелет: «Кыргызстан Республикасын экономикалык жана социалдык өнүктүрүүнүн региондук проблемалары» — монографиялар: «Коомдук өндүрүштү интенсификациялоо шарттарында Кыргызстан Республикасынын экономикалык өсүшү» (12 б.т.), «2005-жылга чейинки мезгилге илимий-техникалык прогресс шарттарында Кыргызстан Республикасынын калкын жана эмгек ресурстарын божомолдоо» (9 б.т.), «Кыргызстан

Республикасында өнөр жай комплекстерин түзүү жана өнүктүрүү» (12 б.т.), «Кыргызстан Республикасынын эл чарбасындагы илимий-техникалык прогресстин региондук проблемалары» (11 б.т.), «Кыргызстан Республикасынын агрардык-өнөр жай комплекстери жана Азык-түлүк программасын ишке ашыруу проблемалары» (9 б.т.), «Кыргызстан Республикасынын эл чарбасындагы капиталдык салымдардын жана негизги фонддордун натыйжалуулугу» (11 б.т.).

Экономика институту 90-жылдарда республиканын эл чарбасын турукташтыруунун жана рынок экономикасына өтүүнүн өкмөттүк программасын иштеп чыгууга катышкан. Анда мамлекеттик көз карандысыздык шарттарында рынок мамилелеринин концептуалдык негиздерин иштеп чыгуу менен байланышкан маселелер чагылдырылган (жетекчиси Т. Койчуев).

45 жыл ичинде Институттун кызматкерлери тарабынан миңден ашык аталыштагы илимий эмгектер — монографиялар, брошюралар, макалалар жарыяланган. Экономика илимдеринин 30 доктору жана 300дөн ашык кандидаты даярдалган.

Т.С. Дыйканбаева боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

«Укук илимдери» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

УКУК ИЛИМДЕРИ

Кыргызстанда укук илимдеринин пайда болушу жана өнүгүшү Октябрь революциясынан кийин башталган. Советтик мамлекеттүүлүктүн өнүгүү тажрыйбасын изилдеп үйрөнүү, көп улуттуу мамлекеттин шарттарында мамлекеттик-укуктук курулуштун көп түрдүү жана бай тажрыйбасын изилдөө республикадагы укук илимдеринин эң маанилүү милдети болуп калган. Кыргызстанда мамлекеттик укуктук курулуш союздаш республикалардын активдүү жардамы аркасында ишке ашырылып, ар түрдүү мыйзам актыларын иштеп чыгуу менен коштолгон. Ошентсе да, анын өнүгүшү бир катар кыйынчылыктарга дуушар болгон. Илимий кадрлар жок эле. Ушуга байланыштуу 30-жылдарда кыска мөөнөттүү курстарда, жумушчулар факультеттеринде, Советтик-партиялык мектептерде, о. эле башка союздаш республикалардын окуу жайларында (Москва, Саратов, Харьков, Ташкенде ж. б.) улуттук юрист кадрларды даярдоого өзгөчө көңүл бурулган. 1934-ж. республикада кыска мөөнөттүү укук курстарынын базасында бир жылдык (1937-жылдан тартып — 2 жылдык) укук мектеби уюшулуп, анын алдында 3 жылдык сырттан окуу бөлүмү ачылган. 1943-ж. Фрунзеде Бүткүл союздук сырттан окуу укук институтунун филиалы ачылып, бул республикада укуктук жогорку билим берүүнү өнүктүрүүгө көмөк көрсөткөн. 1953-ж. КМУда тарых (тарых-укук), андан кийин экономика (экономика-укук) факультеттеринде укук таануу бөлүмү ачылган. 1958-ж. Кыргыз ССР ИАнын алдында философия жана укук бөлүмү түзүлүп (1964-ж. ал Философия жана укук институту болуп уюшулган), ал республикада мамлекет жана укук проблемалары боюнча изилдөөлөрдү жүргүзө баштаган. 1964-ж. КМУнун укук факультети түзүлгөн, 1965-ж. Философия жана укук институтунун курамында мамлекет жана укук бөлүмү уюшулган. Жогорку квалификациялуу юрист кадрларды даярдоо СССР ИАнын Мамлекет жана укук институтунун жана анын көрүнүктүү окумуштууларынын түздөн түз жардамы аркасында 60-жылдардан баштап айрыкча колго алынган. Москванын, ошондой эле Орто Азия республикалары менен Казакстандын окумуштуу юристтери Кыргызстан үчүн адистерди даярдоодо зор жардам көрсөтүшкөн. Республикада Советтик мамлекеттүүлүктүн жана айрым укук тармактарынын өнүгүшүнүн тарыхы жана азыркы учурдагы проблемалары республиканын окумуштуу юристтеринин илимий изилдөөлөрүндө маанилүү орунду ээлейт. Бул проблемаларды иштеп чыгууга монографиялык бир катар эмгектер арналган: «Улуу Октябрь социалисттик революциясы жана кыргыз элинин советтик мамлекеттүүлүгүнүн негиздеринин түзүлүшү», «Кыргыздын советтик улуттук мамлекеттүүлүгүнүн пайда болушу», «Кыргыз ССРинин түзүлүшү». «Кыргыз ССРинин мамлекет жана укук тарыхы», «Кыргыз элинин суверендүү мамлекетинин түзүлүшү жана өнүгүшү», «Советтик Кыргызстандын мамлекеттүүлүгү жана Конституциясы» ж. б. Советтик Кыргызстандын конституциялык мыйзамдарын өнүктүрүүгө олуттуу көңүл бурулган.

К. Нурбеков, Р. Тургунбеков боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

«Тил илиминин өнүгүшү» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

ТИЛ ИЛИМИНИН ӨНҮГҮШҮ

Тил илими. Башка түрк тилдерин изилдеген түркологдордун айрым эмгектеринде кыргыз тили жөнүндө маалыматтар берилгени болбосо, ал Октябрь революциясына чейин атайын илимий иликтөөнүн объектиси болгон эмес. Ошентсе да кыргыз тилинин тыбыштык түзүлүшү жөнүндөгү алгачкы маалымат академик В. Радловдун «Түндүк түрк урууларынын тилинин фонетикасы» (Лейпциг, 1882—1883), «Образцы народной литературы северных тюркских племен» (СПб, 1885), «Опыт словаря тюркских наречий» (СПб, 1893) эмгектеринде берилип, тыбыштарды классификациялап, муунда үндүүлөрдүн позициялык колдонулушун, үндөштүк законун, үнсүздөрдүн сөз башында жана сөз аягында келишин факты аркылуу баяндаган. Кыргыз тилин ар тараптан иликтөө Октябрь революциясынан кийин башталган. 1924-ж. 7-ноябрында реформаланган араб алфавити менен кыргыздын тунгуч «Эркин тоо» гезити басылып чыккан. Ошондон баштап кыргыз тилинде мектеп окуучуларына арналган окуу китептерин, программаларды, көркөм чыгармаларды басуу иши жолго коюлган. Бул тарыхый маданий жана илимий башталма негизинен К. Тыныстановдун ысымы менен тыгыз байланышта. Анын «Кыргыз тилинин хрестоматиясы» (1924), «Чоңдор үчүн алиппе» (1927), «Жаңы айыл» (1929), «Эне тилибиз» (1929), «Тил сабагы» (1932) окуу китептери башталгыч мектептин окуучулары үчүн жазылган. Ушул эле автордун «Кыргыз тилинин морфологиясы» (1934), «Кыргыз тилинин синтаксиси» (1936) аталган китептеринде кыргыз тилинин тыбыштык түзүлүшү алгач ирет алгылыктуу классификацияланып, грамматикалык курулушу системалуу баяндалган. Аталган окуу китептери мектеп окуучуларына арналганы менен анда кыргыз тилинин тыбыштарын физиологиялык жана социалдык (лингвистикалык) жактан мүнөздөө, классификациялоо, тыбыш менен фонеманы аныктоо, үндөштүк закону, муун түзүлүшү, сөз түркүмдөрү, сүйлөм курулушу, сүйлөмдүн түрлөрү, грамматикалык категориялар ошол мезгилдин талабына ылайык чыныгы илимий негизде сыпатталган. Натыйжада К. Тыныстанов кыргыз тили илимине алгач негиз салган, анын ар кандай тилдик кубулуштарын теориялык жана практикалык жактан биринчи ирет далилдеп ачкан тунгуч окумуштуу болгон. Ал башында турган тилчилерибиздин аракетин менен 20—30-ж. кыргыз тилиндеги факты-материалдардын топтолушу — тилдин тыбыштык түзүлүшү менен грамматикалык курулушун ар тараптуу жана терең изилдөөгө мүмкүнчүлүк берди. Кыргыз тилинде окуу китептеринин, коомдук-саясий, илимий-популярдуу жана көркөм чыгармалардын арбышы менен араб алфавитин реформалоо талап кылынды. 1924-ж. алфавит реформаланып, кошумча белгилер алынгандыгына карабастан, ал негизинен мурунку алфавиттен кескин айырмаланган эмес. Ошондуктан кыргыз жазуу системасын башка келечектүү алфавиттин негизинде түзүү маселеси коюлуп, 1928-ж. латын алфавитинин негизинде улуттук тилдин тыбыштык өзгөчөлүгүнө басым коюлган К. Тыныстанов түзгөн жаңы алфавит кабыл алынды. Ал 1928—1940-ж. кадимкидей колдонулду.

1941-ж. кириллицанын негизинде түзүлгөн алфавит кабыл алынган. Латын алфавитин кабыл алгандан кийин кыргыз тилинин жазуу эрежелерин иштеп чыгуу талап кылынды. Ушундан улам К. Тыныстановдун «Кыргыз тилинин жаңы орфографиясы» (долбоор —1934) басылып чыгып, талкууга алынат да, ал жактырылган соң колдонууга сунуш кылынган. Бул орфографияны профессор Е. Д. Поливанов колдогон, анын улуттук тилдин өзгөчөлүгүнө ылайык илимий негизде иштелип чыккандыгын белгилеген. К. Тыныстановдун аталган орфографиясы андан бери учурдун талабына ылайык айрым өзгөртүүлөрдүн киргизилгендигине карабастан, ал негизинен бүгүнкү күндө да колдонулуп жатат (бирок тыюу салынгандыктан, анын аты эч жерде аталбай келди). Кыргыз тилинин бардык кубулуштарын илимий изилдөө иши К. Тыныстановдун алгачкы эмгектеринен башталып, бүгүн анын академиялык грамматикасы басмадан чыгарууга даярдалды.

Кыргыз орфографиясынын негизги эрежелери кабыл алынгандан кийин кыргыз тилинин орфографиялык сөздүктөрүн түзүү иши колго алынат. 1938-ж. авторлор коллективи түзгөн биринчи орфографиялык сөздүк жарык көрөт. Андан кийин М. Богданованын «Орфографиялык сөздүгү» (1942), Х. Карасаевдин «Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү» (1966, 1983), Э. Абдулдаев менен Д. Исаевдин «Кыргыз орфографиясынын эрежелери» (1972, 1977) басылып чыккан. Орфография маселелери бүгүнкү күндө да кыргыз тилчилеринин көңүлүнүн борборунда. Ошону менен бирге кыргыз орфоэпиясы да кадимкидей иштеле башталды. Кыргыз адабий тилинин орфоэпия маселелерине байланыштуу М. Мураталиевдин «Кыргыз орфоэпия маселелери» (1967), Т. Ахматовдун «Кыргыз адабий айтымынын негиздери» (2000) эмгектери жарык көрдү. Тилибиздин кеп маданияты, анын нормалары да изилденүүдө. Ал сөздөрдү негизги мааниси боюнча колдонуу жана кептин нормаларын (кептеги сүйлөм мүчөлөрүнүн орун тартиби) аныктайт. Бул маселе С. Мусаевдин «Кеп маданияты жана норма» (1999) деген эмгегинде баяндалган.

30-жылдардын экинчи жарымында кыргыз тилинин теориялык маселелерин изилдөө ишке ашырыла баштады. И. Батманов 1939—40-ж. жарык көргөн «Кыргыз тилинин грамматикасында» кыргыз тилиндеги сөз түркүмдөрүн классификациялап, грамматикалык

категорияларга өзгөчө көңүл бурган. Кыргыз тилиндеги сөз түркүмдөрүн, грамматикалык категорияларды изилдөө 50—60-ж. интенсивдүү жүргүзүлүп, натыйжада бир канча монографиялар жарык көрөт. Буга Б. О. Орузбаеванын «Кыргыз тилиндеги өткөн чак формалары» (1955), К. Дыйкановдун «Кыргыз тилиндеги зат атооч» (1955), С. Кудайбергеновдун «Кыргыз тилиндеги туранды сөздөр» (1957), «Кыргыз тилиндеги ат атооч» (1966) ж.б. эмгектерди мисал келтирүүгө болот. Кыргыз тилиндеги сөз жасоонун морфологиялык, синтаксистик жана лексикалык-семантикалык жолдорун, тилдин өнүгүшүндө алардын ролун кеңири баяндаган Б. О. Орузбаеванын «Кыргыз тилиндеги сөз жасоочу мүчөлөр» (1956), «Кыргыз тилиндеги сөз жасоо» (1964), С. Кудайбергеновдун «Кыргыз тилинде этишти жасоочу кээ бир мүчөлөр» (1966), «Кыргыз тилиндеги этиштин жасалышы» (1979) монографиялары басылып чыкты. Бул изилдөөлөрдө сөз жасоонун негиздери толук баяндалган.

Кыргыз тилинин сөз түркүмдөрүн монографиялык негизде изилдөө иши аяктап, кыргыз жана орус тилдеринде авторлордун коллективи тарабынан жазылган «Кыргыз тилинин грамматикасы», 1 бөлүк. Фонетика. Морфология (1964, 1980, 1987), Т. Ахматов, Ж. Мукамбаевдин «Кыргыз тили» (1978), С. Давлетов, С. Кудайбергеновдун «Азыркы кыргыз тили» (морфология) (1980), Э. Абдулдаев, С. Давлетов, А. Иманов, А. Турсуновдун «Кыргыз тили» — пединституттар үчүн (1986) жарык көрдү. Бул эмгектер тил илиминин өнүгүш жолун, өсүш багытын аныктоочу критерийлердин негизи болуп бере алат. Кыргыз тилинин морфологиясын моделдөөнү электрондук эсептегич машинанын жардамы менен жүргүзүү иши да колго алынды. Мындай аракеттин натыйжасы катары Т. Садыковдун «Түрк морфологиясын моделдөөнүн проблемалары» (1987) аттуу изилдөөсүн айтууга болот. Кыргыз тилинин тыбыштык түзүлүшүн иликтөө алгач жөнөкөй сыпаттоодон башталса, азыркы кезде аны атайын аппараттар аркылуу иликтөө жүргүзүү башталды дешке толук негиз бар.

Т. Акматов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

«Техникалык илимдердин өнүгүшү» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

ТЕХНИКАЛЫК ИЛИМДЕРДИН ӨНҮГҮШҮ

ТОО-КЕН ИШТЕРИ

Кыргызстандын аймагында тоо-кен иштери байыртан эле башталган. VII-XII-к-дарда Фергана өрөөнүнө чектеш жаткан тоолуу райондордо, Сары-Жазда, Талас жана Чаткал өрөөндөрүндө алтын, күмүш, жез, калай, сымап, сурьма, коргошун жана темир казылып алынып турган. Кенди казып алуу жер үстүнөн ачык жана жер астынан 20 мден 80 мге чейинки тереңдикте жүргүзүлгөн. Руда адатта кен казылган жерде иштетилген. Тагаал тарыхый шарттарга байланыштуу узакка созулган үзгүлтүктөн кийин XIX-к-да гана тоо-кен иштери кайрадан жандана баштайт. 60-жылдардын аягында Кызыл-Кыя жана Сүлүктү көмүр, Майлы-Сай нефть кендери иштетиле баштаган. Көмүр өнөр жайынын өркүндөшү менен Кыргызстанда тоо-кен иштери алгачкы беш жылдыктарда жолго коюла баштаган. 30-жылдарда түстүү металлдардын рудасын казып алуу башталып, согуштан кийин республиканын түстүү металлургиясы (айрыкча анын сымап-сурьма тармагы) жалпы союздук мааниге ээ болот. Буга удаалаш маанилүү бир топ курулуш материалдары да (гипсолиттер, каптооч такталар, темир-бетон) алына баштайт. 70-жылдары республикада жаратылыш таштарды (мрамор, гранит, сиенит) казып алуу өнүгө баштаган. Майлы-Сай, Избаскен, Чатыр-Таш кендеринде нефть, Избаскен аймагынан газ алынат. Республиканын тоо-кен иштетүү өнөр жайынын өнүгүшү А. М. Масалиев, В. Ф. Бодни, Л. С. Ельник ж. б. (көмүр өнөр жайы); С. Г. Моисеев, М. М. Айбалаев, А. А. Кайзер, К. Керимкулов, Т. Койчукулов (түстүү металлургия) ж. б. ысымдары менен тыгыз байланышкан. 50-жылдары республикада тоо-кен профилиндеги биринчи илимий бөлүм жана окуу жайлар түзүлөт: Кыргыз ССР ИАнын Геология институтунун курамында — Тоо-кен иштери жана металлургия бөлүмү; Фрунзе политехника институтунун тоо-кен геология факультети. Кыргыз ССР ИАда бул багыттагы илимий мекемени уюштурууда А. А. Адышевдин эмгеги зор. 1960-ж. Тоо-кен иштери жана металлургия бөлүмүнүн базасында Тоо тектердин физикасы жана механикасы институту уюшулган. Мынданегизги 4 илимий багыт түзүлгөн: тоо тектер менен массивдердин механикасы, тоо тектердин жардыруудан талкалануусунун физикалык негиздери, кендерди иштетүүнүн техникасы жана технологиясы, геомеханикалык приборлорду куруу. Тоо тектер механикасы тармагындагы изилдөөлөрдү өнүктүрүү С. Г. Авершиндин ысмы менен тыгыз байланышкан. Кийин бул багыттагы изилдөөлөрдү И. Т. Айтматов жетектөөдө. Институтта тоо тектер механика-сынын ар кандай багыттары боюнча изилдөөлөр М. К. Термечиков, К. П. Шкурина (тоо тектердин реологиялык жана физика-механикалык касиеттери); Н. Г. Яльшов, В. Я. Степанов, Т. Ж. Жороев, В. Х. Гришина (тоо тектери ачык жаткан жерлердин бекемдиги); И. Т.

Айтматов, К. Д. Вдовин, Т. С. Бекназаров, В. А. Мансуров (тоо силкинүүсүнүн табияты жана аны алдын алуу) тарабынан жүргүзүлгөн. Тоо тектердин жардыруудагы талкалануусунун физикалык негиздерин изилдөөнү Е. Г. Баранов, В. Н. Мосинец уюштуруп жана өнүктүрүп, андан ары И. А. Тангаев, М. Н. Лейцин, С. Б. Барсанаевдер уланткан. Руда кендерин жер астынан казып алуу технологиясы боюнча илимий изилдөөлөр адегенде В. А. Шестаковдун, кийин М. А. Яковлев, Н. В. Дронов ж. б.-дын, көмүр кендери боюнча — Г. П. Калинин менен С. П. Кузминскийдин, кенди жер үстүнөн ачык казып алуу боюнча Г. В. Секисовдун жетекчилигинде жүргүзүлгөн. Республикада О. Д. Алимов түзгөн актуалдуу илимий-техникалык жаңы багыт — механика жана тоо-кен машинасын таануу (С. А. Басов, А. Н. Волков, Л. Т. Дворников, В. К. Манжосов, А. В. Фролов ж. б.) ийгиликтүү өнүгүүдө.

Кен байлыкты рационалдуу пайдалануу (Г. В. Секисов, М. Я. Яковлев, А. А. Ашымбаев ж. б.), кендерге экономикалык баа берүү (Н. В. Дронов), информациялык-техникалык камсыздандыруу (М. Н. Лейцин) жана геомеханикалык прибор куруу (И. Т. Айтматов, И. А. Торгоев) боюнча изилдөөлөр өнүгүүдө. Фрунзе политехника институтунда тоо-кен иштери боюнча илимий изилдөөлөр 2 негизги багытта жүргүзүлүүдө: тоо-кен жумуштарын механикалаштыруу жана автоматташтыруу (К. И. Иванов, Л. Т. Дворников), тоо тектердин механикасы жана көмүр, руда кендерин жер астынан казып алуу технологиясы (Ш. А. Мамбетов, К. Д. Медведев, А. Г. Поляков, А. И. Имаралиев). Кыргызстанда тоо-кен илиминин калыптанышына жана өнүгүшүнө, ошондой эле жогорку квалификациялуу кадрлардын даярдалышына өлкөнүн илимий борборлорунун тоо-кен иши боюнча көрүнүктүү илимпоздорунун көрсөткөн жардамы зор.

И. Т. Айтматов, Г. В. Секисов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

МЕХАНИКА

Механика боюнча биринчи изилдөөлөр Улуу Ата Мекендик согуштан кийин Кыргыз мамлекеттик университетинде жана Фрунзе политехникалык институтунда башталган (Ф. Франкль, М. Леонов, С. Авершин).

Суюктук, газ жана плазма механикасы. Суюктук, газ жана плазма механикасы боюнча илимий иштер негизинен газдын үндөн тез ылдамдыктагы теориясы, кысылбаган суюктуктун гидродинамикасы жана релятивисттик газ динамикасы боюнча 50-жылдары жүргүзүлө баштаган (Ф. Франкль).

Газдын үндөн тез ылдамдыктагы теориясы жаатында газ динамикасынын бир катар четки маселелерин чечүүнүн аналитикалык жана сандык аналитикалык методдору иштелип чыккан. Тыгыздалып чукул өзгөрбөгөн жергиликтүү үндөн тез зонасы бар үн ылдамдыгына чейинки ылдамдыктуу агымдын көрүнүшү биринчи жолу курулган. Көп фазалуу системалар динамикасы теориясы жаатында чоргодогу үндөн тез эки фазалуу агымдын теңдемелер системасынын жөнөкөй аналитикалык чыгарылышы алынган. Тең салмактуулук абалындагы ылдамдыкта жана температурада болгон аба агым менен майда катуу

бөлүкчөлөрдүн аралашмасынын тегиз жарыш кыймылы квазисызыктуу Карман теңдемеси менен жазылаары аныкталган (И. Бийбосунов). Лавал чоргосундагы тегиз агым изилденген, суюктук жана газ механикасынын бир катар маселелерин чыгаруунун жакындаштырылган-аналитикалык жана сандык методдору иштелип чыккан (И. Бийбосунов, Ж. Мамбеткулов). Макротуташтыргычтуу пласттардагы гидрокурулмаларга чыпкалануучу агымдар теориясы түзүлгөн (И. Бийбосунов, А. Исманбаев). Төмөнкүлөрдө маанилүү натыйжалар алынган: идеалдуу суюктуктар агымынын жана тоскоолдуктарды жайылбаган суюктуктардын айланып өтүү теориясында, оордук борборунун аракетинин жана капиллярдуулукту эске албай жана эске алуу менен суюктуктун тегиз эмес түп боюнча агуу теориясында, идеалдуу суюктуктун жер астындагы гидродинамикасында, эркин беттүү суюктуктун мейкиндик агымын изилдөөдө (С. Абдылдаев, Ч. Жаныбеков, Ж. Саламатов ж.б.).

Үн ылдамдыгына жакын ылдамдык менен учуучу аппараттардын кыймылын, каналдардагы жана суу куймаларындагы суюктуктун агымы менен байланышкан сызыктуу эмес процесстерди; бир тектүү эмес көпшөк чөйрөдөгү жер астындагы суулардын кыймылын изилдөө жаатында төмөнкүлөр иштелип чыккан: механиканын сызыктуу эмес проблемаларын моделдөөчү методдор жана алгоритмдер; белгисиз чек аралуу четки маселелерди чечүү методдору, дифференциалдык теңдемелердин коэффициенттерин калыбына келтирүү методдору; көп өлчөмдүү локалдык четки маселелерди жакындаштырып чыгаруу методдору, алар математикалык моделдерде ишке ашырылган жана рекурсивдик-пирамидалык мамиленин негизинде жер астындагы гидросферанын мониторинг системасын түзүү варианты сунуш кылынган (Ч. Жаныбеков).

Эсептөө гидродинамикасы жаатында чөйрөдө өткөрбөс макротуташтыруу болгон учурдагы бетон плотиналарынын туруктуулук маселелери изилденген жана топурак плотиналардын туруктуулугун эсептөө үчүн бир тектүү эмес — анизотропттуу чөйрөлөрдөгү белгисиз чек аралуу эки өлчөмдүү чыпкалоонун жаңы четки маселелери түзүлгөн. Чектүү-элементардык методдордун жана сызыктуу программалоо методдорунун базасында сандык методика сунуш кылынган. Жер астындагы томоонун белгисиз чек арасы бар плотина астындагы басымдык чыпкалоо изилденген жана аларды оптималдаштыруу маселелери сунуш кылынган (И. Бийбосунов). Чыпкалоо жана көпшөк чөйрөлөргө которуу процесстери жаатында стационардык чыпкалоо модели түзүлгөн, жакындаштырылган аналитикалык методу жана чектүү элементтер методун билдирүү пайдалануунун идеясында негизделген туруктуу эмес чыпкалоонун математикалык моделин идентификациялоонун сандыканалитикалык методу иштелип чыккан. Жер астындагы суулардын булганышынын математикалык моделин идентификациялоо методикасына жаңы мамиле сунуш кылынган. Анын маңызы булгануу моделин туруктуу эмес чыпкалоонун ошондой эле моделине которуучу атайын аналитикалык өзгөртүп түзүүлөрдү пайдаланууда турат. Аны ар тараптуу изилдөө үчүн идентификация методикасы иштелип чыккан (М. Жаманбаев).

Деформациялануучу катуу нерсенин механикасы. Бул жагдайдагы изилдөөлөр 60-жылдары башталган жана Кыргыз ССР ИАнын физика жана механика институтунда кеңири өнүккөн. Пластикалык деформация механикасынын өнүгүшү, конструкциялардын бузулушу жана туруктуулугу катары каралуучу маанилүү натыйжалар алынган (М. Леонов, Я. Рудаев, С. Абдрахманов, Б. Рычков). Үзгүлтүктүү жылмышуулары бар серпилгичтүүлүк теориясында жарака пайда болуу теориясы үчүн чоң мааниге ээ болгон бир катар жаңы маселелер чечилген. Сызыктуу анизотроптук бекемделүүчү чөйрөнүн математикалык модели түзүлгөн. Жылышуу концепциясына негизделген пластикалуулуктун математикалык теориясы иштелип чыккан жана пластикалуулуктун аналитикалык теориясынын негизги маселесине аныктама берилген. Чала морт нерселер үчүн чыңалуу менен деформациянын ортосундагы катыш жана материалдардын серпилгич абалдан ийилгич абалга секирик түрүндө өтүү кубулушу изилденген. Тууралжын кесилиштин түрдүү профили болгон балкалардын ийилүү проблемалары жана сызыктуу дислокация кармаган чоюлган нерсенин көтөрүү жөндөмдүүлүгү жөнүндөгү маселе чечилген. Жалпы түрдөгү сызыктуу эмес механика позициясынан туруктуулуктун жаңы аныктамасы берилген. М. Я. Леоновдун талкуулоосунда жылмышуу концепциясынын өнүгүүсүнүн негизинде дээрлик пропорциялаш чөгөрүүлөр үчүн кичи пластикалык деформациялардын математикалык жалпы теориясы аныкталган.

Деформациялануучу негиздин принциптүү жаңы модели түзүлдү. Ушул моделдин негизинде контакттык маселелерди чыгаруунун жаңы методу сунуш кылынган жана серпилгичтик теориясынан айырмаланган толкундун эки түрүн гана кармоочу процесстин толкундук картинасы болору көрсөтүлгөн. Бул модель серпилгичтик теориясына караганда адекваттуу жана кыйла жөнөкөй түрдө деформациялануучу негиз менен өз ара аракеттенүүчү конструкциялардын динамикасын жана статикасын баяндоого мүмкүнчүлүк түзөт жана Винклер модели менен салыштырмалуулук теориясына карата альтернатива катары пайдаланылат. Тышкы кургак сүрүлүүсү бар ийилчээк өзөктөрдөгү толкундардын таралыш теориясы түзүлгөн. Кургак сүрүлүү мыйзамы боюнча чөйрө менен өз ара аракеттенүүчү ийилчээк пластикалык өзөктөрдө толкундардын таралышы жөнүндө маселе коюлган жана чечилген, материалдардын касиеттери менен байланышкан жаңы толкундук кубулуштар табылган (Т. Ормонбеков). Көп милдет аткаруучу касиетке ээ материалдардын механикасынын өнүгүшүнө олуттуу салым кошулган. «Металлдардын эси» деп аталган илим изилдөө лабораториясы түзүлгөн, ал ушундай материалдардын теориясын иштеп чыгуу жана эсептөө методикасы менен иш жүргүзөт (С. Абдырахманов).

К. Кожогулов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

МАШИНА ТААНУУ

Фундаменттик изилдөөлөр 60-жылдардын башында төмөнкү багыттарда өнүгө баштаган: бургулоо учурунда тоо тектердин талкалануу процесстерин оптималдаштыруу, оптималдуу параметрлүү тоо-кен машиналары менен механизмдеринин синтези, дириждетип-согуучу жана бургулоочу машиналардын күч берүүчү импульстук системаларынын, гидрокөлөмдүү жана айкалыштырылган кыймылга келтиргичтеринин теориясын иштеп чыгуу, бургулоочу машиналардын оор жумуш аткаруучу манипуляторлорунун жана роботтордун теориясы, бургулоочу машиналарды автоматтар жана роботтор аркылуу башкаруу теориясы. Ушул мезгилде жер астындагы шарттарда иштөө үчүн кыйла өндүрүмдүү, коопсуз жана ыңгайлуу болгон төмөнкүдөй жаңы машиналар жасалды: диаметри кичине скважиналарды бургулоо үчүн БСМ-1 (1970), АНКЛ-1 (1973), Веер-1 (1972) станоктору (О. Алимов, Н. Колодяжный, В. Куля, М. Пак, С. Искенов, А. Анохин). Гидравликалык жана айкалыштырылган кыймылга келтиргичтүү бургулоо машиналарын түзүү жаатындагы иштердин маанилүү натыйжасы болуп УБА «Аскатеш» бургулоочу агрегатынын жасалышы болду. Ал пайдалуу кен байлыктарды жер астынан казып алууда шпурларды (дарысалай жардыруу үчүн жасалуучу көзөнөк) бургулоого, гидротехникалык жана жол курулуштарында пайдаланууга арналган (1976). Республиканын курулуш материалдар өнөр жай министрлигинин, Геология башкармалыгынын жана Кузнецк машина куруу заводунун адистери менен бирдикте баалуу курулуш материалдарын казып алуу үчүн УБА-1 универсалдык бургулоо агрегатта-рынын тажрыйбалык партиясы түзүлгөн. Ал бардык техникалык параметрлери боюнча «Аскатештен» ашып түшкөн.

Бургулоо техникасын эсептөөнүн, конструкциялоонун жана пайдалануунун илимий негизин иштеп чыгышкандыгы үчүн окумуштуулар тобуна (О. Алимов, С. Басов, Л. Дворников, А. Волков, Н. Колодяжный,

В. Манжосов, А. Тентимишев, Ж. Усубалиев, А. Фролов, Б. Фомин) 1976-ж. Кыргыз ССРинин илим жана техника боюнча мамлекеттик сыйлыктын лауреаты наамы ыйгарылган. Гидравликалык бургулоо машиналары менен катар эле гидравликалык балкалуу «Импульс 4-50М» тибиндеги омокоруучу агрегат түзүлгөн (О. Алимов, С. Басов, Г. Колодяжный, М. Ураимов). Ал карьерлерде жардыруу иштерин жүргүзүүдө бекем материалдарды талкалоого, асфальт-бетон катмарларын алууга, темир-бетон конструкцияларын жана пайдубалдарды бузууга арналган.

Бургулоочу объекттердин үстүңкү катмарларынын жайланыш абалын (стратификациясын) изилдөө максатында кен тектеринин түзүлүшү жана талкалоого каршылык көрсөтүүсү жөнүндө маалымат алууну жана скважиналарды бургулоо операцияларын жүргүзүүнүн бирдиктүү убакыт масштабын камсыз кылуучу «Луна-24» планеталар аралык станциясы үчүн бургулоочу автомат маалымдагычтарды түзүүнүн илимий-методикалык негиздерин иштеп чыгууда маанилүү натыйжалар алынган. Машиналарды, жекече алганда, бургулоо техникасын эргономикалык баалоо проблемалары түзүлгөн, операторлордун ишинин психофизикалык оорчулугун эске алуу менен машиналарды комплекстүү эргономикалык баалоонун методдору жана каражаттары сунуш кылынган (О. Алимов, С. Басов, А. Волков, Ю. Сосновский, С. Искенов). 80-жылдардын башталышында көмүр, тоо-кен жана курулуш өнөр жайлары үчүн УБШ жана БМ тибиндеги көп милдет аткаруучу тип өлчөмдүү бир катар бургулоо установкалары түзүлгөн (О. Алимов, С. Басов, С. Искенов, А. Аширалиев, В. Герцев). Бул машиналардын универсалдуулугу берүүчү механизмдин, айланма-ургулоочу бургулоо механизмдин иш аткаруучу сапаттарын оптималдык айкалыштыруу менен камсыз кылынат, бул болсо өтө жумшактан абдан бекемге чейинки кен тектерин практикалык бургулоонун кеңири диапазонун камсыз кылат. Универсалдуу өтө көп милдет аткаруучу манипулятор менен жабдылган бардык установкалардын конструкциясы жана машиналардын бардык түйүндөрү менен системаларын рационалдуу бириктирүү бет маңдайынан сыяктуу эле радиуска багытталган забой бургулоосуна мүмкүнчүлүк түзөт, бул болсо агрегаттардын колдонулуу чөйрөсүн кыйла кеңейтет, ал эми айрым учурда кен казуу иштерин жүргүзүүдө адистештирилген машиналарды колдонуудан баш тартууга мүмкүнчүлүк түзөт. Бургулоочу установкаларды жыйноочу агрегаттык-модулдук принцибин колдонуу ар түрдүү тоо кен-техникалык шарттарда жана заказчынын конкреттүү талабына карата бургулоо аппараттарын тез жана натыйжалуу түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бургулоо агрегаттарынын модулдарынын жыйындысы бургулоо агрегаттарынын 24кө чейинки тибин жыйноого шарт түзөт. Бул иштеп чыгуулар боюнча Кузнецк машина куруу заводу (Орусия) 1990-ж. түрдүү модификациядагы УБШ тибиндеги көп милдет аткаруучу установкаларды сериялык чыгарууну өздөштүргөн жана Орусия, Украина жана чет өлкөлөр үчүн алардын 400дөн ашыгын чыгарган.

М. Жуматаев боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

ЭЛЕКТР ТЕХНИКАСЫ

Кыргызстанда электр техника илимдеринин өнүгүшү электр машина куруунун илимий изилдөө, долбоордоо-конструктордук жана технологиялык институнун ачылышына (1961) байланышкан, ал «Электр техникасы» Илимий-техникалык борборуна кайра уюштурулган (1992). Институттун илимий-техникалык иш-аракети электр-техникалык буюмдарды, татаал технологиялык жабдууларды жана электр машина курууда өндүрүш процесстерин автоматташтырууга багытталган. Адистердин жана изилдөөчүлөрдүн иш-аракеттери акыркы кырк жылда ушул маселелерди чечүүгө багытталган жана атайын арналыштагы электр машиналарынын серияларын, аз кубаттуулуктагы коллектордук электр кыймылдаткычтарын, тиричиликтик жана өнөр жайлык арналыштагы бир фазалуу асинхрондуу кыймылдаткычтарды, прибор куруу үчүн башкарылуучу асинхрондуу жана синхрондуу реактивдик кыймылдаткычтарды, ошондой эле ушул кыймылдаткычтардын базасында татаал электр механикалык тиричилик приборлорун түзүү маселелерине топтолгон.

Атайын арналыштагы электр кыймылга келтиргичтер системасы. Чоң салыштырма кубаттуулуктагы өзгөрмө жана турактуу топтун мындай системалары кемелер, жер үстүндөгү жана жер астындагы кыймылдуу объекттер үчүн түзүлгөн. Алар ракетага каршы установкаларда колдонулат. Бир фазалуу коллектордук кыймылдаткычтардын сериялары түзүлгөн жана төмөнкү проблемалар комплекстүү чечилген.

— автоматташтырылган долбоорлоо системаларын иштеп чыгуу жана ишке киргизүү жана аны менен байланышкан кыймылдаткычтар теорияларын өркүндөтүү, жаңы серияларды түзүүнүн мөөнөттөрүн кыскартуу;

— эмгекти аз талап кылуусунда жана электр-техникалык болотту пайдаланууну олуттуу жакшыртууда кыймылдаткычтардын жогорку сапатын конструктордук-технологиялык камсыз кылуу;

— цехтер боюнча бөлүнгөн участкаларды бирдиктүү технологиялык линиялар менен алмаштыруу жолу аркылуу кыймылдаткычтарды чыгарууну уюшкандыкта кайра куруу.

Асинхрондуу кыймылдаткычтардын азыркы кездеги бирдиктүү сериялары долбоорлонгон жана жаңы иштелип чыккан жогорку өндүрүштүк технологиялык жабдуулар жана процесстер менен бир мезгилде өндүрүшкө киргизилген. Төмөнкүдөй оптималдуу иштиктүү чечимдер кабыл алынган: массалык чыгаруу шарттарында чоң мааниге ээ болгон модификациялар түрүндө үч фазалуу кыймылдаткычтын базасында бир фазалуу кыймылдаткычтар долбоорлонгон.

Азыркы мезгилде дүйнөлүк практикада кыйла аз кубаттуулуктагы бир түргө келтирилген синхрондуу реактивдик кыймылдаткычтарды (СРК) жана Асинхрондуу башкарылма кыймылдаткычтарды (АБК) иштеп чыгуу боюнча көрсөтмө-сунуштар жок. Институтта бир түргө келтирилген СРК жана АБК сериялары иштелип чыккан, анын кыймылдаткычтары эскирген жана азыркы кездеги талаптарга жооп бербеген прибордук кыймылга келтиргичтерди алмаштыруу үчүн арналган. Иш процессинде СРК жана АБК серияларын автоматика приборлору үчүн бир түргө келтирилген статордун бирдиктүү штампында аткаруу максатка ылайык болору аныкталган. Бирок негизги өлчөмдөрү АБКнын берилген чыгыш параметрлери жана мүнөздөмөлөрү менен аныкталат. Мыкты коё берүү касиеттерин камсыз кылуу жана туруктуулугун жогорулатуу үчүн СРК пайдалуу кубаттуулугун бир тепкичке азайтуу менен АБКнын өлчөмүндө жасалган.

Акыркы он жылдыкта фермердик жана дыйкан чарбаларынын шарттарында айыл чарба продукцияларын кайра иштетүү жана таңактоо үчүн кичине өлчөмдөгү жана аз энергия сыйымдуу электр-механикалык жабдуулар түзүлгөн жана ишке киргизүүнүн алдында турат. Электр техникасы жаатындагы илим-изилдөө жана колдонмо иштер Кыргыз техникалык университетинде, электр-техникалык профилдеги тогуз заводдо жүргүзүлүүдө. КМШ өлкөлөрүнүн ири илимий борборлору жана заводдору менен байланыш электр-механика, электр-изоляциялык жарым өткөргүч, электр тиричиликтик техникалар жана энергияны сактоочу жабдуулар, айыл чарба продукцияларын жана сырьёлорун кайра иштетүү боюнча

приборлор сыяктуу электр техникасынын келечектүү илимий багыттарын өнүктүрүүдө.

К. Алымкулов боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

АВТОМАТИКА ИЛИМИНИН ӨНҮГҮШҮ

Автоматика. Кыргызстанда автоматика жана башкаруу процесстери жаатындагы илимий изилдөөлөр Кыргыз ССР ИАсында Автоматика институту түзүлгөндөн (1960) кийин гана ырааттуу жүргүзүлө башталды. Институтта фундаменталдуу жана колдонмо илим изилдөө иштери аткарылат. Институтта төмөнкүлөр иштелип чыккан: гарантияланган динамикалуу автоматтык системаларды түзүүнүн теориясы жана конструктивдүү методдору; түрдүү темптеги кыймылдуу татаал динамикалык объекттерди башкаруу системаларын синтездөө методдору; башкаруунун көп деңгээлдүү борборлоштурулбаган системаларын адаптациялоонун жана оптималдаштыруунун алгоритмдери жана методдору; суу бөлүштүрүүнүн автоматташтырылган системаларын, гидроавтоматика каражаттарын жана ирригациялык объекттердин математикалык моделдерин түзүүнүн илимий негиздери; сугат системалары үчүн телемеханикалык комплекстерди куруу принциптери жана методдору. ИФАК дүйнөлүк конгресстеринде, информатика, сезгичтик теориясы, бөлүштүрүлгөн параметрлүү объекттерди башкаруу теориясы, эсептөө машиналарын өндүрүштү башкарууга колдонуу боюнча эл аралык симпозиумдарда, башкаруу боюнча Бүткүл союздук ири кеңешмелерде иш натыйжалары талкууланган жана дүйнөлүк илимий коомчулук тарабынан жогору бааланган. Фундаменттик изилдөөлөрдүн натыйжалары республиканын жана КМШ өлкөлөрүнүн эл чарбасынын түрдүү тармактарында автоматтык жана автоматташтырылган башкаруу системаларын түзүүдө практикалык колдонулууга ээ болгон. Кант цемент-шифер комбинатында сырьё аралашмасын даярдоонун технологиялык процесстерин башкаруунун автоматташтырылган системасы (БАС) иштелип чыккан жана ишке киргизилген (1977—79). Крахмал азыктарынын илимий-өндүрүштүк бирикмеси (Орусия) менен бирдикте крахмал чыгарууга данды кайра иштетүү боюнча автоматташтырылган комплекс түзүлгөн. Анын дүйнөдө теңдеши жок. Тамекини өнөр жайлык кайра иштетүүдө вакуум-нымдоо процесстерин башкаруунун автоматташтырылган системалары иштелип чыккан. Кара-Балта жана Ак-Суу кант комбинаттарында, Төмөнкү-Чүй жана Сокулук канаттуулар фабрикаларында БАС иштелип чыккан.

Автоматика институту гидромелиорациялык системаларды автоматташтыруу проблемаларын чечүүгө да чоң салым кошкон. Аппараттык-программалык комплекс иштелип чыккан жана Ат-Башы сугат системасына киргизилген, ал ачык каналдарды, гидротехникалык жабдууларды, насос станцияларын, суу сактагычтарды ж.б. объекттерди камтып, татаал системаларга борборлоштурулган башкарууну ишке ашырат.

Система иштин үч: информациялык-маалымдама, информациялык-кеңеш берүүчү, информациялык-башкаруучу режимин камсыз кылуучу телемеханикалык комплекстин жана башкаруучу ЭЭМдин базасында ишке ашырылган. Мелиорацияда суу сактоо технологияларын ишке ашыруучу

информациялык-башкаруу системасы иштелип чыккан. Прибор куруу багытынын алкагында геологиялык чалгындоонун, өнөр жайдын түрдүү тармактарындагы жана агроөнөр жай комплекстериндеги кыймылдуу объектилердин параметрлерин, технологиялык параметрлерди жана процесстерди контролдоонун жаңы приборлору түзүлгөн: «Пищепром» илимий-өндүрүштүк бирикмесине (Орусия) өткөрүлүп берилген ЯРМ-спектрограф, суюк жана чубурма материалдардын бир түргө келтирилген сыйымдуу ным өлчөгүч, иштетиле элек мунайдын аналогуу автоматтык ным өлчөгүчү (1972-жылдан СССР мунай өнөр жай министрлигинин ишканаларында сериялуу чыгарылган), товардык цифралуу ным өлчөгүчү, анын өркүндөтүлгөн модели ОКР жүргүзүү жана сериялык чыгарууга даярдоо үчүн «Нефтехимавтомат» НПИсине (Сумгаит ш.) берилген, тамекинин цифралуу ным өлчөгүчү Бишкек тамеки фабрикасына берилген. Геофизикалык прибор куруу жаатында түрдүү геофизикалык изилдөөлөр үчүн Жердин табигый электр-магниттик талаасын пайдалануунун илимий негиздери жана электр-чалгындоо аппаратураларын куруу принциптери иштелип чыккан. Жекече алганда: төмөнкү жыштыктагы корреляциялык магнитометр НКМ-1, төмөнкү жыштыктагы магнитометр НИМ-2, импедансты жана фазалык жылыштарды цифралуу өлчөгүчтөр ж.б. Аппаратура мурдагы СССРдин түрдүү региондорундагы (Карелия, Алтай, Казакстан, Кыргызстан) пайдалуу казымалар кендеринде талаа сыноосунан ийгиликтүү өткөн, ал эми НИМ-2 жез кенин чалгындоодо практикалык пайдалануу үчүн Чыгыш-Казакстан аймактык геология башкармалыгына өткөрүлүп берилген. Жердин электр-магниттик талаасынын сигналдарын жер үстүндө жана борттук өлчөгүчтөрүнүн үлгүлөрү, салмак габариттүү параметрлери жана функционалдык мүмкүнчүлүктөрү боюнча ушул сыяктуу приборлордон дурусураак болгон кыймылдуу объектилерди башкаруу үчүн оригиналдуу приборлор жана системалар түзүлгөн.

Институттун оригиналдуу иштеп чыгуулары 360 автордук күбөлүк жана ойлоп табууга патент менен корголгон, 3 СССРдин жана Кыргыз ССРинин Мамлекеттин сыйлыгы, Кыргызстан Ленин комсомолу сыйлыктары менен белгиленген. Автоматика жаатындагы майнаптуу натыйжаларга Автоматика институтунда төмөнкүдөй илимий мектептердин түзүлүшүнүн натыйжасында жетишилген: чоң системаларды автоматтык башкаруу (Ж. Шаршеналиев, Т. Оморов), оптималдуу жана адаптациялык системалар (В. Живолядов, Б. Миркин), гидромелиорациялык системаларды автоматташтыруу (Э. Маковский, В. Куротченко), прибор куруу (Н. Шумиловский, Ю. Неболюбов, А. Скрипко).

Автоматика боюнча иштердин чоң көлөмү гидромелиорациялык системаларды автоматташтыруу жаатында СССР суу чарба комплексинин башкы уюму катары Мелиорация системаларын комплекстүү автоматташтыруу боюнча бүткүл союздук илим изилдөө институтунда (ВНИИ-КАМС) аткарылган. Төмөнкүлөр иштелип чыккан жана ишке киргизилген: суу пайдалануунун жана суу бөлүштүрүүнүн технологиялык процесстеринин БАСы; технологиялык параметрлерди жөнгө салуунун жана контролдоонун локалдык электрдик жана гидравликалык системалары; сордуруучу насос станцияларын автоматташтыруунун микропроцессордук каражаттары жана агрегаттык комплекстери; сугат системалары каналдарына суу бөлүштүрүүнү борбордоштуруп контролдоо жана башкаруу үчүн телемеханика каражаттарынын комплекси; жамгырлатуучу машиналарды автоматташтыруу системалары жана түзүлүштөрү. Бул институттун иштеп чыгуулары КМШ өлкөлөрүнүн көпчүлүгүндө: Кыргызстан, Орусия, Украина, Молдавия, Казакстан, Түркмөнстан ж.б. колдонулууда. Республикада космосту изилдөө үчүн автоматика приборлорун жана системаларын түзүү боюнча иштер жүргүзүлгөн. Ушул максатта 1968-ж. Бишкек шаарында СССР ИАнын Космосту изилдөө институтунун өзгөчө конструктордук бюросу уюштурулган. Анда Марс, Чолпон, Айды жана Күн тегерегиндеги мейкиндикти изилдөө үчүн аппаратуралар комплекстери, а.и. Интеркосмос-6, Гамма-телескоп, «Вега» долбоорунун алкагындагы приборлор сыяктуу татаал комплекстер иштелип чыккан, конструкцияланган жана даярдалган.

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

«Информатика» текстин окуңуз жана которуңуз (адистиги туура келген аспиранттар үчүн):

ИНФОРМАТИКА

Информатика — компьютердик техниканы колдонуу менен маалымат алуу, иштетүү, өзгөртүп түзүү жана сактоо боюнча илимий тармак. Эсептөө техникасынын иш-аракеттин дээрлик бардык чөйрөсүндө колдонулушу жаңы илимий багыттын жана жаңы тармактын — информатиканын жаралышына себеп болду.

Информатика термини 1960-жылдары Францияда, электрондук эсептөө машиналарынын (ЭЭМ) жардамы менен маалыматты автоматташтырып иштеп чыгууну белгилөө үчүн пайда болгон. Ал информация жана автоматика деген эки сөздүн биригишинен чыккан. Англис тилдүү мамлекеттерде бул терминге синоним болуп компьютер техникасы жөнүндө илим деген термин кеңири колдонулат. 1983-ж. СССР ИАнын жылдык чогулушунун сессиясында төмөнкү аныктама кабыл алынган — «Информатика — бул ЭЭМге негизделген маалыматтарды иштетүү системаларын иштеп чыгуунун, долбоорлоонун, түзүүнүн, аларды колдонуунун жана социалдык практиканын түрдүү тармагына таасиринин бардык аспектерин изилдөөчү комплекстүү илимий жана инженердик тармак». Маалымат алуу, сактоо жана берүү жаатында коомдун жашоо-турмушу түп тамырынан өзгөрүүгө учураган адамзат коому өзүнүн өнүгүшүндө, бир нече маалыматтык (информациялык) революцияны башынан өткөргөн. 1-революция жазуунун пайда болушуна байланыштуу, ал коомдогу мамилелердин адамзат сандык жана сапаттык жагынан абдан чоң секирик жасашына алып келди. Билимди сактоо жана муундан муунга берүү мүмкүнчүлүгү пайда болду. 2-революция — китеп басуунун ачылышы. Коомдук мамилелерде, маданиятта жана иш-аракеттерди уюштурууда зор өзгөрүүлөр болуп өттү. 3-революция: электрдин колдонула башташы. Электр тогунун негизинде телеграф, телефон, радио ойлонулуп табылды. Маалыматты каалаган өлчөмдө каалаган аралыкка берүү мүмкүнчүлүгү түзүлдү. 4-революция: микропроцессордук технологиялардын ойлонулуп табылышы жана персоналдык компьютердин түзүлүшү. Бул революциянын негизги өзгөчөлүгү — программа менен башкарылуучу түзүлүштөрдүн жана процесстердин коомдун бардык чөйрөлөрүндө дүркүрөп өнүгүшү.

Акыркы маалыматтык революция маалыматтык индустриянын пайда болушуна алып

келди. Бүгүнкү күндө бул индустрия — жаңы билим алуу максатында маалымат иштеп чыгуучу техникалык түзүлүштөрдү, ыкмаларды жана технологияларды өнүктүрүүчү тармак. Маалыматтык индустриянын маанилүү бөлүктөрү маалыматтык технологиялар жана телекоммуникация.

Маалыматтык технология — бул объект, процесс же кубулуш жөнүндө жаңы са

паттагы түшүнүк алыш үчүн маалыматтарды чогултуу, сактоо, иштеп чыгуу жана берүү каражаттары менен ыкмаларын бирдикте колдонуучу процесс. Азыркы мезгилдеги маалымат технологиясы компьютердик техника жана байланыш каражаттары жаатындагы жетишкендиктерге таянат.

Телекоммуникация — компьютердик тармактар менен азыркы учурдагы байланыш

каражаттарынын негизинде маалыматты аралыкка берүү. Компьютер техникасы менен маалыматтык технологиялардын дүркүрөп өнүгүшү маалыматтык коомду түзүүгө түрткү болду.

Маалыматтык коом — иштегендердин көпчүлүгү маалыматты, өзгөчө анын эң жогорку формасы — билимди жаратуу, сактоо, иштеп чыгуу жана ишке ашыруу менен алектенген

коом. Өнүккөн өлкөлөрдө илим менен техниканын жетишкендиктерин кеңири пайдалануу бул өлкөлөрдө маалыматтык коомдун айрым белгилери бар экендигин айтууга мүмкүнчүлүк түзөт.

Информатиканын илим катары калыптанышы ЭЭМдин өнүгүшү менен тыгыз байланыштуу. ЭЭМдин тарыхы В. Шиккард конструкциялаган, кошуу жана кемитүү амалдарын аткаруучу механикалык машинадан башталат.

ЭЭМдин өнүгүшү бир нече мезгилге бөлүнөт. Ар бир мезгилдеги ЭЭМдин муундары бири-биринен элементтеринин түзүлүшү жана математикалык камсыздалышы менен айырмаланат. 1-муундагы ЭЭМ 40-жылдардын ортосунда пайда болгон. Анын негизги элементи электрондук лампа болгон. Программалык жабдылышы негизинен стандарттык чакан программалардан турган. Бул муундагы машиналарга «ENIAC», «МЭСМ», «БЭСМ», «IBM-701», «Стрела», «М-2», «М-3», «Урал», «Урал-2», «Минск-1», «Минск-12», «М-20» ж.б. кирет. Бул машиналар чоң аянтты ээлеп, көп энергияны сарп кылган жана өтө көп

электрондук лампалардан турган. Мисалы, «Стрела» машинасы 6400 электрондук лампадан

жана 60 миң даана жарым өткөргүч диоддон турган. Алардын тез аракеттүүлүгү секундасына 2—3 миң операциядан, оперативдик эсинин көлөмү 2 Кбдан ашкан эмес. «М-2» машинасында (1958) гана оперативдүү эс 4Кб, ал эми тез аракеттүүлүгү 1 секундда 20 миң операцияга жеткен. 2-муундагы ЭЭМдер 1950—60-ж. түзүлгөн. Мында негизги элемент катары электрондук лампанын ордуна жарым өткөргүчтүү диоддор жана транзисторлор колдонулган. Бул машиналардын экинчи өзгөчөлүгү — алгоритм тилдеринде программалоого мүмкүнчүлүк түзүлгөн. Бул муундагы машиналарга «РАДЗАН-2» «БЭСМ-6», «IBM-7090», «Минск-22, -32», «Урал-14, -16», «БЭСМ-3, -4, -6», «М-220, -222» ж.б. кирет.

Жарым өткөргүчтөрдү электрондук схемаларга колдонуу ЭЭМдердин ишенимдүүлүгүн, тез аракеттүүлүгүн (секундасына 30 миң операция), оперативдик эстин көлөмүн (32 Кб) көбөйтүүгө алып келди. Машиналардын көлөмү кичирейип, электр энергиясын сарптоо азайды.

3-муундагы ЭЭМдердин жаралышына 1970-жылдары интегралдык схемалардын кремний тактачага жайгаштырылган жана бир канча транзисторлордун, диоддордун ж.б. элементтердин ролун аткарган кичинекей электрондук түзүлүш иштелип чыгышы түрткү болду. Интегралдык схемаларды колдонуу ЭЭМдин мүмкүнчүлүктөрүн бир кыйла күчөттү. Борбордук процессор көптөгөн перифериялык түзүлүштөр менен катар эле иштеп жана аларды башкарууга мүмкүнчүлүк алды. ЭЭМдер бир эле убакта бир нече программаны иштеп чыга турган болду (мультипрограммалоо принциби). Мультипрограммалоо принцибин ишке ашыруунун натыйжасында убакытты бөлүштүрүү режиминде жана диалог (маектешүү) режиминде иштөө мүмкүнчүлүгү пайда болду. ЭЭМден алыс турган колдонуучулар бири-бирине көз карандысыз эле машина менен оперативдүү байланышууга мүмкүнчүлүк алышты.

3-муундагы ЭЭМден баштап сериялуу ЭЭМдерди иштеп чыгуу салтка айланды. Бир сериядагы машиналар бири-биринен мүмкүнчүлүгү жана өндүрүмдүүлүгү боюнча өтө өзгөчөлөнүшсө да, алар маалыматка бай, программасы көп жана аппараттык сыйымдуу болушкан. Мис., СЭВ өлкөлөрү ЕС ЭЭМ бирдиктүү сериясындагы «ЕС-1022», «ЕС-1030», «ЕС-1033», «ЕС-1046», «ЕС-1061», «ЕС-1066» ж.б. ЭЭМдерди чыгарышкан. Булардын тез аракеттүүлүгү секундасына 500 миңден 2 млн. операцияга жеткирилип, оперативдүү эстин көлөмү 8ден 192 Мбайтка чейин жогорулатылган. Бул муундагы ЭЭМдерге «IBM-360», «IBM-370», «Электроника-100/25», «Электроника-79», «СМ-3», «СМ-4», «БЭСМ-6» ж.б. да кирет. Булардын

программалык жабдылуусу (операциялык системалар, жогорку деңгээлдеги программалоо тилдери, колдонмо программалар ж.б.) өтө кеңейтилген.

1970-жылдардын акырында чоң интегралдык схемалардын пайда болушу жана алардын эсептөө техникасында колдонулушу 4-муундагы ЭЭМдердин жаралышына алып келди. Бул машиналардын тез аракеттүүлүгү секундасына ондогон млн. операцияга, оперативдик эсинин көлөмү жүздөгөн Мегабайтка жетти. Алардын элементтик базасын чоң интегралдык схемалар (ЧИС), кийинчерээк өтө чоң интегралдык схемалар (ӨЧИС) түзгөн. Мында интегралдык схеманын кристаллында 1 кв. см. аянтка 1014 гө чейин элемент жайгаштырылышы мүмкүн. Микропроцессорлор, микроЭЭМдер жана персоналдык ЭЭМ-дер пайда болду. Түрдүү машиналардын эсептөө кубаттуулугун бирдиктүү колдонууга мүмкүнчүлүк ачылды (машиналарды бирдиктүү эсептөө тармагына бириктирүү жана убакытты бөлүштүрүүгө байланышкан иштер). Бул муундагы ЭЭМдерди өнүктүрүү эки багытта жүргүзүлдү. Биринчи багыт — көп процессорлуу машиналардын комплексин түзүү. Ага «Элбурс-1», «Элбурс-2», «КИРЕЙ-1» кирет. Экинчи багыт ЧИС жана ӨЧИСтердин базасында микроЭЭМдерди өнүктүрүү. Бул машиналардын алгачкы өкүлдөрү: «Искра», «Электроника», «Мазовия», «ЕС-1840», «ЕС-1841», «IBM-PC (XT, AT)» ж.б. Ушул муундагы ЭЭМдерден баштап аларга компьютер деген аталыш кеңири пайдаланыла баштады.

5-муундагы ЭЭМ — келечектин ЭЭМдери. Алардын элементтик базасы ӨЧИС болбостон, анын негизинде түзүлгөн жасалма интеллект колдонулушу болжолдонууда. Эс көлөмүн жана тез аракеттүүлүгүн арттыруу үчүн оптоэлектроника жана биопроцессорлор колдонулат.

Кыргызстанда ЭЭМдер 1960-жылдардын аягында пайда боло баштады. Негизинен булар 3-муундагы «Наири», «Минск», «Днепр» тибиндеги ЭЭМдер эле. 1970-жылдардын ортосунан баштап ЕС ЭВМ орнотула баштаган. Бул машиналардын негизинде Эсептөө борборлору — Борбордук статистика башкармалыгынын эсептөө борбору (ЭБ), Жогорку жана орто атайын билим берүү министрлигинин Республикалык жогорку окуу жайлар аралык ЭБ, Айыл чарба министрлигинин ЭБ ж.б. уюштурулган. Республикалык жогорку окуу жайлар аралык ЭБ Кыргызстандагы жогорку окуу жайларында программалоонун жана эсептөө техникасынын өнүгүшүнө чоң салым кошту. Ошол мезгилден 1990-жылдардын башына чейин мурдагы СССРдегидей эле Кыргызстанда да ЕС ЭЭМ негизги эсептөө машиналарынан болгон.

1979-ж. А. Акаев эсептөө техникасы боюнча Кыргызстандагы биринчи кафедраны Бишкек политехника институтунда ачкан. Анын түздөн-түз катышуусу, жетекчилиги менен ЭЭМ жана маалыматтык технологиялар боюнча изилдөөлөр башталган жана өнүктүрүлгөн, бир катар иштеп чыгууларга патенттер алынган. Акыркы 20 жыл ичинде бул кафедра компьютердик технологиялар жаатында 300дөн ашуун адистерди даярдады. Алардын ичинде чет өлкөлүктөр да бар (Индия, Алжир, Шри-Ланка, Англия, Куба ж.б.)

А. Жайнаков боюнча

ТАПШЫРМА:

1. Текстке карата он беш суроо түзүңүз.
2. Он беш сүйлөм жазып, тексттин мазмунун чагылдырыңыз.
3. Тексттин мазмунун айтып бериңиз.
4. Ушул илимий тармактын атактуу өкүлү тууралуу 15 сүйлөмдөн турган орусча текст түзүңүз жана аны кыргыз тилине которуңуз. Кыргызча текстти аудиторияда окуп бериңиз.
5. Адистигиңиз тууралуу кыргызча 15 сүйлөмдөн турган текст түзүңүз.
6. Илимий ишиңиздин мазмунун 15 сүйлөмдөн турган кыргызча текстте чагылдырыңыз.

Контрольные вопросы и задания по категории «УМЕТЬ»:

1. Үчүнчү бөлүмдө каралган тексттердин мазмунун кыскача айтып бериңиз.
2. Өз алдынча иштөө боюнча берилген грамматикалык эрежелерди бышыктоо максатында, тексттерден мисал келтириңиз.

Контрольные вопросы и задания по категории «ВЛАДЕТЬ»:

3. Жогорудагы тексттерди пайдаланып (лексикасын, кесиптик терминдерди, сүйлөмдөрдүн түзүлүшүн), алардын жалпы мазмунун чагылдырган кыскача 10-15 сүйлөмдөн турган тексттерди түзүңүз.

Приложение №4

Раздел 4. Коомдук-гуманитардык, табигый-математикалык, техникалык, медициналык, архитектура жана курулуш, укук илимдери адистиктердеги аспирант(изденүүчүлөр) үчүн рефераттардын темалары:

B1; B2 деңгээлдери

I. Табигый-техникалык илимдер боюнча илимий изилдөөлөр:

1. Физика боюнча изилдөөлөр
2. Энергетикадагы изилдөөлөр
3. Механикадагы изилдөөлөр
4. Экология илиминдеги изилдөөлөр
5. Математикадагы колдонмо ыкмаларды изилдөө
6. Информатика илимдери боюнча изилдөөлөр

II. Экономика боюнча илимий изилдөөлөр:

1. Медежмент боюнча изилдөөлөр
2. Банк системасы боюнча илимий изилдөөлөр
3. Бухгалтердик эсеп боюнча илимий изилдөөлөр
4. Экономикалык теория боюнча илимий изилдөөлөр
5. Дүйнөлүк экономика боюнча илимий изилдөөлөр
6. Экономикадагы математикалык ыкмалар боюнча илимий изилдөөлөр

III. Укук илимдери боюнча илимий изилдөөлөр:

1. Жарандык укук боюнча илимий изилдөөлөр
2. Эл аралык укук боюнча илимий изилдөөлөр
3. Кылмыш-процесстик укук боюнча илимий изилдөөлөр
4. Сот бийлиги боюнча илимий изилдөөлөр
5. Административдик укук боюнча илимий изилдөөлөр
6. Сот экспертизасы боюнча илимий изилдөөлөр

IV. Гуманитардык илимдер боюнча илимий изилдөөлөр:

1. Тарых илимдери боюнча илимий изилдөөлөр
2. Филология илимдери боюнча илимий изилдөөлөр
3. Философия илимдери боюнча илимий изилдөөлөр
4. Психология илимдери боюнча илимий изилдөөлөр
5. Лингвистика илимдери боюнча илимий изилдөөлөр

V. Архитектура, дизайн жана курулуш илимдери боюнча илимий изилдөөлөр:

1. Жарандык курулуш боюнча илимий изилдөөлөр
2. Дизайн боюнча илимий изилдөөлөр
3. Көркөм конструкциялоо боюнча илимий изилдөөлөр

4.Өзгөчө кырдаалдагы коопсуздук боюнча илимий изилдөөлөр

5.Өзгөчө кырдаалдар кызматынын калыптанышы жана тарыхы боюнча илимий изилдөөлөр

VI. Эл аралык мамилелер боюнча илимий изилдөөлөр:

1.Саясат таануу боюнча илимий изилдөөлөр

2.Элчилик мамилелер боюнча илимий изилдөөлөр

3.Эл аралык журналистика боюнча илимий изилдөөлөр

4. Дин таануу боюнча илимий изилдөөлөр

VII. Медициналык илимий боюнча илимий изилдөөлөр:

1.Бөйрөк оорулары боюнча илимий изилдөөлөр

2.Көз оорулары боюнча илимий изилдөөлөр

3.Жүрөк-кан тамыр оорулары боюнча илимий изилдөөлөр

4.Акушерство-гинекология боюнча илимий изилдөөлөр

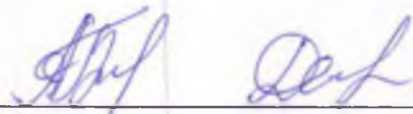
5.Жугуштуу оорулар боюнча илимий изилдөөлөр

6.Онкологиялык оорулар боюнча илимий изилдөөлөр

7.Клиникалык медицина боюнча илимий изилдөөлөр

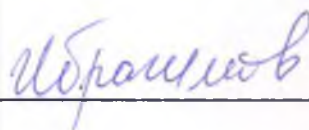
Программу составил(и):

к.п.н.,и.о. доцент Аманалиева Г.Э; ст.преподаватель Даакыбаева А.Б.

Рецензент(ы):

д.ф.н.,профессор, Ибрагимов С.И.

Рабочая программа дисциплины

Государственный (кыргызский язык)

Разработана в соответствии с ФГТ

составлена на основании учебного плана:

Для всех направлений КРСУ

утверждённого учёным советом от 28.06.2022 протокол №11

Рабочая программа одобрено на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 28.06.2022 г. №10

Срок действия программы :2022-2028 уч.год

Зав.кафедрой Биялиев К.А.

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ,
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ГОУ ВПО Кыргызско-Российский Славянский университет им. Б.Н. Ельцина

УТВЕРЖДАЮ

2022 г.

Методология и методы научного исследования
рабочая программа дисциплины (модуля)

Закреплена за кафедрой **Аспирантура**

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

Форма обучения **очная**

Общая трудоемкость **4 ЗЕТ**

Часов по учебному плану 144

Виды контроля в семестрах:

в том числе:

аудиторные занятия 40

самостоятельная работа 101,8

Распределение часов дисциплины по семестрам

Семестр (<Курс>. <Семестр на курсе>)	4 (2.2)		Итого	
Неделя	18			
Вид занятий	уп	рп	уп	рп
Лекции	26	26	26	26
Практические	14	14	14	14
Контактная работа в период теоретического обучения	2,2	2,2	2,2	2,2
Итого ауд.	40	40	40	40
Контактная работа	42,2	42,2	42,2	42,2
Сам. работа	101,8	101,8	101,8	101,8
Итого	144	144	144	144

Программу составил(и):

к.и.н., доцент, Черноус Т.Ф.

Рецензент(ы):

д.и.н., профессор, Джунушалиева Г.Д.

Рабочая программа дисциплины

Методология и методы научного исследования

разработана в соответствии с ФГТ

составлена на основании учебного плана:

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

утвержденного учёным советом вуза от 28.06.2022 протокол № 11.

Рабочая программа одобрена на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 28.06 2022 г. №

Срок действия программы:
2022-2028 уч.г.

Зав. кафедрой

1. ЦЕЛИ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ

1.1	Цель дисциплины - содействие формированию у аспирантов представлений о методологии и методах психолого-педагогических исследований, формированию исследовательской компетентности и их готовности применять полученные знания и умения в организации собственного научного исследования и организации научно-исследовательской работы в своей профессиональной деятельности.
1.2	Задачи освоения дисциплины: 1) выявление и изучение проблем в современной теории познания; 2) выявление и знание проблем научно-исследовательской работы как специфического вида человеческой деятельности в образовательном процессе; 3) создание возможности для совершенствования и развития общего интеллектуального и общего культурного уровня аспирантов; 4) выявление общенаучных методов и приемов исследования; 5) овладение научными методами получения современных научных знаний и углубление знаний методов научного исследования; 6) совершенствование самостоятельной учебной деятельности аспиранта; 7) активное включение аспиранта в научно-исследовательскую работу.

2. МЕСТО ДИСЦИПЛИНЫ В СТРУКТУРЕ ООП

Цикл (раздел) ООП:		2.1
2.1	Требования к предварительной подготовке обучающегося:	
2.1.1	Сформированные педагогические компетенции в соответствии с ФГОС ВПО по программам магистратуры (специалитета) в рамках укрупненной группы направлений (специальностей) (УГНС), к которой относится программа аспирантуры являются входными требованиями для освоения дисциплины.	
2.1.2	Научно-исследовательская деятельность, направленная на подготовку диссертации на соискание научной степени кандидата наук к защите	
2.1.3	Академическое письмо	
2.1.4	Школа педагогического мастерства (педагогика и психология высшей школы)	
2.1.5	Государственный (кыргызский) язык	
2.1.6	История и философия науки	
2.1.7	ИСТОРИЯ НАУКИ	
2.2	Дисциплины и практики, для которых освоение данной дисциплины (модуля) необходимо как предшествующее:	
2.2.1	Научно-исследовательская деятельность, направленная на подготовку диссертации на соискание научной степени кандидата наук к защите	
2.2.2	Педагогическая практика	
2.2.3	Подготовка публикаций и(или) заявок на патенты	
2.2.4	СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ	
2.2.5	Представление диссертации на соискание ученой степени кандидата наук	

3. КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ, ФОРМИРУЕМЫЕ В РЕЗУЛЬТАТЕ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

способностью самостоятельно осуществлять научно-исследовательскую деятельность в соответствующей профессиональной области с использованием современных методов исследования и информационно-коммуникационных технологий

Знать:

Уровень	основные понятия и методы, необходимые для научно-исследовательской работы по выбранной тематике, а также в смежных областях
---------	--

Уметь:

Уровень	Правильно подбирать методы исследования и информационно-коммуникационные технологии при выполнении научно-исследовательской работы в своей области, а также в смежных областях
---------	--

Владеть:

Уровень	Основными методами исследования и информационно-коммуникационными технологиями при выполнении самостоятельной научно-исследовательской работы в своей области, а также в смежных областях
---------	---

способностью планировать и решать задачи собственного профессионального и личностного развития

Знать:

Уровень	Современные требования к выполнению научных работ, представляемых на соискание ученой степени
Уметь:	
Уровень	Критически оценивать собственные научные достижения и собственную деятельность с точки зрения общечеловеческих ценностей
Владеть:	
Уровень	Основными методами и подходами к определению и оценке уровня и направления развития индивидуально-личностных и профессионально-значимых качеств
готовностью использовать современные методы и технологии научной коммуникации на государственном и иностранном языках	
Знать:	
Уровень	основные современные компьютерные технологии, используемые для сбора, анализа и обработки данных
Уметь:	
Уровень	применять новые информационные технологии для решения поставленных задач в своей профессиональной деятельности
Владеть:	
Уровень	различными методами, технологиями и типами коммуникаций при осуществлении профессиональной деятельности на государственном и иностранном языке; навыками работы с операционной системой, с текстовыми и табличными процессорами; навыками работы с современными пакетами прикладных программ статистической обработки и анализа данных на уровне квалифицированного пользователя

В результате освоения дисциплины обучающийся должен

3.1	Знать:
3.1.1	теоретические и методологические основания избранного направления научных исследований;
3.1.2	методы научных исследований с применением информационно-коммуникационных технологий;
3.1.3	актуальные проблемы и тенденции развития соответствующей области науки;
3.1.4	основные принципы организации и осуществления научно-исследовательской деятельности в избранном научном направлении, актуальные проблемы и тенденции развития соответствующей области науки;
3.1.5	методы проведения научно-исследовательской работы с применением информационно-коммуникационных технологий;
3.1.6	методологию организации и основные принципы осуществления научно-исследовательской деятельности в избранном научном направлении.
3.2	Уметь:
3.2.1	определять перспективные направления научных исследований в соответствующем научном направлении; применять методологические приемы при определении цели и постановке задач(и) научного исследования;
3.2.2	применять методологический аппарат в разработке научного исследования;
3.2.3	планировать научно-исследовательскую деятельность в избранном научном направлении под руководством научного руководителя, с использованием современных методов исследования и информационно-коммуникационных технологий;
3.2.4	выбирать и применять современные методы научных исследований в соответствующей области науки;
3.2.5	самостоятельно осуществлять научно-исследовательскую деятельность в избранном научном направлении с применением информационно-коммуникационных технологий. Самостоятельно осуществлять научно-исследовательскую деятельность в избранном научном направлении с применением информационно-коммуникационных технологий.
3.3	Владеть:
3.3.1	современными методами, инструментами и технологиями научно-исследовательской деятельности;
3.3.2	базовыми навыками самостоятельного проведения научно-исследовательских работ;
3.3.3	навыками поиска, сбора, обработки, анализа и систематизации научной информации с применением информационно-коммуникационных технологий в соответствующей области науки;
3.3.4	основными навыками и приемами планирования научного исследования, анализа полученных научных результатов и формулирования выводов;
3.3.5	навыками представления результатов научно-исследовательской деятельности.

4. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Код занятия	Наименование разделов и тем /вид занятия/	Семестр / Курс	Часов		Литература	Инте ракт.	Пр. подг.	Примечание
	Раздел 1. Организация процесса проведения научного исследования							
1.1	Положение о порядке присуждения научным и научно-педагогическим работникам ученых степеней и присвоения научным работникам ученых званий. Требования к докторской и кандидатской диссертациям. Квалификационные признаки диссертации. /Лек/	4	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
1.2	Положение о порядке присуждения научным и научно-педагогическим работникам ученых степеней и присвоения научным работникам ученых званий. Требования к докторской и кандидатской диссертациям. Квалификационные признаки диссертации. /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
1.3	Положение о порядке присуждения научным и научно-педагогическим работникам ученых степеней и присвоения научным работникам ученых званий. Требования к докторской и кандидатской диссертациям. Квалификационные признаки диссертации. /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
1.4	Номенклатура научных специальностей (по отраслям наук). /Лек/	4	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
1.5	Номенклатура научных специальностей (по отраслям наук). /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.

1.6	Номенклатура научных специальностей (по отраслям наук). /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
1.7	Направления и профили (направленности) в подготовке научно-педагогических кадров. /Лек/	4	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
1.8	Направления и профили (направленности) в подготовке научно-педагогических кадров. /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря. Оппонирование преподавателей в субъект-субъектном взаимодействии.
1.9	Направления и профили (направленности) в подготовке научно-педагогических кадров. /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
	Раздел 2. Методология научно-исследовательской деятельности.							
2.1	Планирование научного исследования. Организация процесса проведения научного исследования. /Лек/	4	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска

2.2	Планирование научного исследования. Организация процесса проведения научного исследования. /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.3	Планирование научного исследования. Организация процесса проведения научного исследования. /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
2.4	Выбор темы, требования к названию тем научно-квалификационных работ – НКР (диссертаций). /Лек/	4	4		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
2.5	Выбор темы, требования к названию тем научно-квалификационных работ – НКР (диссертаций). /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.6	Выбор темы, требования к названию тем научно-квалификационных работ – НКР (диссертаций). /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
2.7	Методология правильного названия тем НКР (диссертаций). Границы диссертационного исследования. /Лек/	4	2		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска

2.8	Методология правильного названия тем НКР (диссертаций). Границы диссертационного исследования. /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.9	Методология правильного названия тем НКР (диссертаций). Границы диссертационного исследования. /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
2.10	Основные принципы и методы построения диссертационного исследования. Последовательность разработки НКР (диссертации). /Лек/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
2.11	Основные принципы и методы построения диссертационного исследования. Последовательность разработки НКР (диссертации). /Пр/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.12	Основные принципы и методы построения диссертационного исследования. Последовательность разработки НКР (диссертации). /Ср/	4	20		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
2.13	Построение плана-проспекта НКР (диссертации). Композиционное построение научно-исследовательской работы. /Лек/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска

2.14	Построение плана-проспекта НКР (диссертации). Композиционное построение научно-исследовательской работы. /Пр/	4	2,5		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.15	Построение плана-проспекта НКР (диссертации). Композиционное построение научно-исследовательской работы. /Ср/	4	9		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
2.16	Методы исследования проблем (задач). Метод, методика, методология, теория. /Лек/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска
2.17	Методы исследования проблем (задач). Метод, методика, методология, теория. /Пр/	4	2,5		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря.Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.18	Методы исследования проблем (задач). Метод, методика, методология, теория. /Ср/	4	20		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
2.19	Принципы подготовки автореферата и текста НКР (диссертации). /Лек/	4	1		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Лекция с использованием интерактивного оборудования – проектор, доска

2.20	Принципы подготовки автореферата и текста НКР (диссертации). /Пр/	4	2		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Ведение терминологического словаря. Оппонирование преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии.
2.21	Принципы подготовки автореферата и текста НКР (диссертации). /Ср/	4	3		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Выявление источников и научной литературы для освоения учебного материала при подготовке к теоретическим заданиям. Подготовка аналитических практических заданий.
	Раздел 3. Курсовая работа (реферат)							
3.1	Поиск, анализ, обработка информации и написание реферата, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме НКР (диссертационного исследования) /Ср/	4	11,8		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2 Э1 Э2			Учебно-исследовательская самостоятельная работа аспирантов
3.2	Поиск, анализ, обработка информации и написание реферата, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме НКР (диссертационного исследования) /Ср/	4	20		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Подготовка
3.3	Защита реферата с презентацией /КрТО/	4	2		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			Защита
3.4	Подведение итогов /КрТО/	4	0,2		Л1.1 Л1.2 Л1.3Л2.1 Л2.2			

5. ФОНД ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ

5.1. Контрольные вопросы и задания

Вопросы для проверки уровня обученности ЗНАТЬ:
представлены в виде контрольного теста.

Перечень тестовых вопросов в ПРИЛОЖЕНИИ 1

Задание для проверки уровней обученности УМЕТЬ и ВЛАДЕТЬ:

Представление и защита с презентацией подготовленного реферата, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования

5.2. Темы курсовых работ (проектов)

Учебным планом предусмотрено написание курсовой работы в виде развернутого реферата по предъявляемым требованиям.

В качестве тем рефератов предлагается обзор разработанности выбранной темы исследования, основные дискуссии, проблематика; основные направления исследований в России, Кыргызстане и других странах, возможности междисциплинарных исследований.

5.3. Фонд оценочных средств

1. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ.

Тематика вопросов для самостоятельной проработки и последующих дискуссий на семинарских занятиях:

1. Понятие "методология", главная цель методологии науки, отличительная особенность методологии науки, методология научного исследования, области приложения методологии в научном исследовании.
2. Понятие "наука", основные признаки и цели науки, задачи и структура науки.
3. Дифференциация и интеграция знаний. Классификация наук, проблема классификации наук.
4. Научно-исследовательская деятельность и научное исследование, разделение научных исследований по целевому назначению.
5. Основные понятия и определения методологии научного исследования: знание, функции знания, познание, цель познания.
6. Структурные компоненты теоретического уровня познания: проблема (развитая и неразвитая), научная идея, гипотеза (требования, которым должна отвечать гипотеза), теория (свойства и структурные элементы теории), парадокс, парадигма.
7. Понятия, образующие структуру теории: понятие, определение, аксиома, закон, закономерность, учение.
8. Взаимодействие эмпирического и теоретического уровней исследования. Понятия, образующие структуру эмпирического уровня исследования: факт, эмпирическое обобщение и эмпирические законы.
9. Методика постановки цели задачи исследования: предварительная постановка задачи, её основные этапы.
10. Методика постановки задачи исследования: уточненная постановка задачи, её основные этапы.
11. Общелогические методы исследований: анализ и синтез, индукция и дедукция, аналогия.
12. Методы теоретических исследований: аксиоматический, гипотетический, исторический и системный, формализация, абстрагирование, обобщение.
13. Методы эмпирических исследований: наблюдение, измерение, описание, сравнение, эксперимент, моделирование.
14. Понятие "методологических принципов", основные методологические принципы.
15. Теоретическое исследование: цели, задачи, стадии и методы решения теоретических задач.
16. Охарактеризуйте особенности применения методов научной литературы, архивных данных.
17. Сущность и роль метода эксперимента в научном исследовании. Обоснуйте наиболее важные условия эффективности его проведения. Этапы проведения эксперимента.
18. Обоснуйте сущность и специфику теоретического познания. Перечислите его основные формы.
19. Каково основное требование к научной теории.
20. Раскройте особенности использования общенаучных логических методов в научном исследовании.
21. Из чего следует исходить, определяя тему, объект, предмет, цель, задачи и гипотезу исследования?
22. Экспериментальное исследование, его основная цель, классификация экспериментов.
23. Экспериментальное исследование, алгоритм, методика и программа эксперимента.
24. Сопоставление результатов теоретических и экспериментальных исследований.
25. Оформление результатов научной работы: аннотация, реферат, рецензия.
26. Структура научной статьи, её составные части, виды научных статей, публикационная стратегия и публикационная активность.
27. Сформулируйте определение понятия «методика исследования». Обоснуйте положение о том, что методика научного исследования всегда конкретна и уникальна.
28. Что следует понимать под систематизацией результатов исследования? Для каких целей проводится апробация результатов научной работы?
29. Перечислите требования, которые предъявляются к содержанию, логике и методике изложения исследовательского материала в научной работе. Из каких основных частей состоит научная работа?

2. ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ 1.

Письменная контрольная работа.

Изучение учебного материала, его углубление на основе работы с научной литературой и периодикой в библиотеке КРСУ и в сети Интернет.

Составление библиографии по выбранной научной проблеме.

3. ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ 2.

Составление аналитической таблицы "Анализ авторефератов по элементам научного вклада".

5.4. Перечень видов оценочных средств

1. Теоретическое задание.
2. Письменная контрольная работа.
3. Составление аналитической таблицы.
4. Курсовая работа (научный реферат).
5. Тест.

Шкалы оценивания.

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ

Понимание вопросов, смысловое соответствие ответа вопросу, развернутость и аргументированность ответа, его грамматическая правильность; лексическая и грамматическая правильность речи, разнообразие используемого словаря и речевых структур, информативность и логичность сообщения, правильное произношение слов.

Оценивается каждый вопрос отдельно:

1. глубокое и прочное усвоение материала темы или раздела;

2. полные, последовательные, грамотные и логически излагаемые ответы;
3. демонстрация обучающимся знаний в объеме пройденной программы и дополнительно рекомендованной литературы;
4. воспроизведение учебного материала с требуемой степенью точности.

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ 1.

Оцениваются:

1. Формулировка, постановка и обоснованность проблематики
2. Раскрытие темы, полнота изложения материала
3. Знакомство с литературой по курсу или разделу курса, материалами лекций и практических занятий; теоретико-методологическая аргументация
4. Интерпретация полученных результатов
5. Логичность, последовательность изложения
6. Стил и внутренняя организация: ясность, упорядоченность, согласованность и логичность изложения, стил изложения, грамотность, точность формулировок
7. Аккуратность ссылок, цитат, библиографических описаний

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ 2.

При защите аналитической таблицы оцениваются:

1. Выявление общей проблематики предложенных авторефератов и их количество
2. Понимание проблематики и адекватность трактовки по каждому автореферату по заданным сравнительным показателям
3. Ясное изложение и структурирование
4. Наличие выводов и замечаний по соответствующему показателю

КУРСОВАЯ РАБОТА (РЕФЕРАТ)

Оцениваются:

1. КАЧЕСТВО КУРСОВОЙ РАБОТЫ (РЕФЕРАТА)

Форма:

- 1) Деление текста на введение, основную часть и заключение
- 2) Логичный и понятный переход от одной части к другой, а также внутри частей
- 3) Обоснованное привлечение причинно-следственных связей и социологических, экономических и других данных (уместность и достоверность сведений)
- 4) Грамотность изложения и качество оформление работы и приложений

Содержание:

- 1) Понимание проблематики и адекватность трактовки
- 2) Самостоятельность выполнения работы, глубина проработки материала, использование рекомендованной и справочной литературы
- 3) Раскрытие основных положений через систему аргументов, подкреплённых фактами, примерами и т.д.
- 4) Обоснованность и доказательность выводов

2. ПРЕЗЕНТАЦИЯ КУРСОВОЙ РАБОТЫ

- 1) Титульный лист с заголовком
- 2) Дизайн слайдов и использование дополнительных эффектов (смена слайдов, звук, графики)
- 3) Текст презентации написан коротко, хорошо и сформированные идеи ясно изложены и структурированы
- 4) Слайды представлены в логической последовательности
- 5) Слайды распечатаны в формате заметок

3. ДОКЛАД

- 1) Выполнение регламента
- 2) Логичность и последовательность устного высказывания
- 3) Ключевые слова (их важность для заявленной темы, грамотное употребление, количество)
- 4) Оригинальность, убедительность, научность.

ТЕСТ.

Оценивается:

1. В одном тестовом задании 20 закрытых вопросов.
2. К заданиям даются готовые ответы на выбор, один правильный и остальные неправильные.
3. Обучающемуся необходимо помнить: в каждом задании с выбором одного правильного ответа правильный ответ должен быть.
4. За каждый правильно ответ – 5 баллов
5. Общая оценка определяется как сумма набранных баллов.
6. Отметка (в %).

6. УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)			
6.1. Рекомендуемая литература			
6.1.1. Основная литература			
	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л1.1	Скворцова Л.М.	Методология научных исследований: Учебное пособие	Москва: МГСУ 2014
Л1.2	Пустынникова Е.В.	Методология научного исследования: Учебное пособие	Саратов: Ай Пи Эр Медиа 2018
Л1.3	Д.Э. Абраменков	Методология научных исследований : Учебное пособие	— Новосибирск: Новосибирский государственный архитектурно-строительный университет (Сибстрин), ЭБС АСВ 2015
6.1.2. Дополнительная литература			
	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л2.1	Пономарев А.Б., Пикулева Э.А.	Методология научных исследований: Учебное пособие	Пермь: Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та 2014
Л2.2	Короткина И.Б.	Академическое письмо: процесс, продукт и практика: Учебное пособие для вузов	М.: Юрайт 2016
6.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети "Интернет"			
Э1	Средства и методы научного исследования		https://www.youtube.com/watch?v=LeOCRFBQqgs
Э2	Орудия научного исследования, технология и методы		http://finbook.news/kommer-tsiya-book/orudiya-
6.3. Перечень информационных и образовательных технологий			
6.3.1 Компетентностно-ориентированные образовательные технологии			
6.3.1.1	Традиционные образовательные технологии – лекции, семинары репродуктивного типа, ориентированные прежде всего на сообщение знаний и способов действий, передаваемых аспирантам в готовом виде и предназначенных для воспроизводящего усвоения и разбора конкретных образцов.		
6.3.1.2	Инновационные образовательные технологии – занятия в интерактивной форме, которые формируют системное мышления и способность генерировать идеи при решении различных творческих задач. К ним относятся электронные тексты лекций с презентациями, проблемные лекции: должна возбудить активный интерес учащихся, ведущий к самостоятельному поиску ответа на поставленную проблему; обобщающие лекции: анализ изученных ранее проблем на основе обобщения и систематизации знаний, полученных учащимися на предшествующих занятиях по теме; лекции - информации с визуализацией, семинар - разбор конкретных ситуаций, обсуждение проблемных ситуаций и самостоятельная работа по созданию текстов.		
6.3.1.3	Информационные образовательные технологии – самостоятельное использование аспирантом компьютерной техники и интернет-ресурсов для выполнения практических заданий и самостоятельной работы.		
6.3.1.4	Изучение учебного курса «Технологии научных исследований» осуществляется в очной и заочной формах обучения. Организация учебного процесса осуществляется в виде устного изложения курса лекций по дисциплине «Технологии научных исследований», семинаров, индивидуальных консультаций, учебно-исследовательской самостоятельной работы аспирантов по выявлению источников и научной литературы для освоения учебного материала. / Чтение курса лекций основывается на конкретной методологии и использовании методов педагогического исследования, обусловленных научными направлениями, способствующими изучению современных научных проблем отраслей научного знания. / Научно -исследовательская самостоятельная работа аспирантов по выявлению источников и научной литературы по каждой заданной теме, по выполнению учебно-исследовательских творческих самостоятельных заданий выносятся за пределы лекционных занятий. / В связи с этим аспирант, по рекомендации преподавателя, обращается к указанной им литературе и самостоятельно ее изучает и выполняет предлагаемые исследовательские и творческие самостоятельные работы, представляя их на семинарских занятиях.		
6.3.1.5	Изучение дисциплины «Технологии научных исследований» осуществляется путем прослушивания аспирантами цикла лекций и семинаров, в ходе которых проводятся дискуссии, используются такие активные формы обучения, как исследовательские практические работы, минипроекты, блиц-игры и другие. / Материалы лекций содержат необходимый терминологический аппарат, который способствует более полному усвоению изучаемого материала. Аспиранты ведут терминологический словарь. / Закрепление знаний дисциплины происходит на семинарах в процессе творческой самостоятельной работы по изучению литературы и составлению минипроектов, моделей по материалам прослушанного лекционного курса. / Освоение курса дисциплины и закрепление знаний, помимо прослушивания лекций, выступлений, оппонирования преподавателю в субъект-субъектном взаимодействии, происходит в процессе творческой исследовательской самостоятельной работы аспирантов по выявлению необходимых источников и изучению учебной и научной литературы, подготовке докладов, статей, проектов, моделей по материалам прослушанного лекционного курса.		

6.3.2 Перечень информационных справочных систем и программного обеспечения	
6.3.2.1	Электронная библиотека КРСУ, http://lib.krsu.edu.kg
6.3.2.2	Электронная библиотечная система, http://www.iprbookshop.ru/
6.3.2.3	ЭБС (Университетская библиотека онлайн, http://biblioclub.ru/
6.3.2.4	Научная электронная библиотека, https://elibrary.ru/defaultx.asp

7. МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)	
7.1	Помещение для проведения лекций, семинаров, групповых и индивидуальных консультаций, текущего контроля и промежуточной аттестации, укомплектованное специализированной мебелью и техническими средствами обучения, служащими для представления информации большой аудитории (презентационный проектор, 3 экрана. МАЗ (гл. корпус, ауд.212);
7.2	Помещение для самостоятельной работы обучающихся. Компьютерный класс 315 (гл. корпус), оснащенный 20 компьютерами, подключенными к сети "Интернет" и обеспеченных доступом в электронную информационно-образовательную среду КРСУ (электронная библиотека, Интегрированная автоматизированная информационная система ИАИС);
7.3	набор видео-материалов;
7.4	набор лекций - презентаций.

8. МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ОСВОЕНИЮ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)	
Дисциплина «Технологии научных исследований» имеет выраженную интегративную и прикладную направленность. В ее основу положены современные представления об эмпирике научного исследования, учтены последние достижения в области теории и практики научного исследования. В ходе изучения курса аспиранты получают практические навыки самостоятельной организации исследования по научной проблематике. Непосредственное практическое значение учебный курс имеет для подготовки НКР (диссертации). Данный курс имеет и личностно-развивающую нагрузку, способствуя формированию исследовательского мышления, интереса к профессиональной сфере и закреплению профессиональных этических установок будущего исследователя. КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАЗДЕЛОВ ДИСЦИПЛИНЫ РАЗДЕЛ 1. Организация процесса проведения научного исследования Тема 1. Положение о порядке присуждения научным и научно-педагогическим работникам ученых степеней и присвоения научным работникам ученых званий. Требования к докторской и кандидатской диссертациям. Квалификационные признаки диссертации. Основное содержание разделов «Положения»: Диссертационные советы; Кандидатские экзамены; Требования к диссертациям; Представление и защита диссертаций; Рассмотрение диссертаций в ВАКе (РФ И КР); Присвоение ученых званий; Нострификация аттестационных документов. Тема 2. Номенклатура научных специальностей (по отраслям наук). Номенклатура научных специальностей, утвержденная приказом МОиН РФ №209 от 23.03.2018г. Паспорта научных специальностей: формула специальности; содержание специальности; области исследований. Тема 3. Направления и профили (направленности) в подготовке научно-педагогических кадров. Приказ Министерства образования и науки РФ от 2 сентября 2014 г. № 1192 "Об установлении соответствия направлений подготовки высшего образования - подготовки кадров высшей квалификации по программам подготовки научно-педагогических кадров в аспирантуре, применяемых при реализации образовательных программ высшего образования, содержащих сведения, составляющие государственную тайну или служебную информацию ограниченного распространения, направлений подготовки высшего образования - подготовки кадров высшей квалификации по программам подготовки научно-педагогических кадров в адъюнктуре, применяемых при реализации образовательных программ высшего образования, содержащих сведения, составляющие государственную тайну или служебную информацию ограниченного распространения, перечни которых утверждены приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 12 сентября 2013 г. № 1060, и направлений подготовки высшего образования - подготовки кадров высшей квалификации по программам подготовки научно-педагогических кадров в аспирантуре, направлений подготовки высшего образования - подготовки кадров высшей квалификации по программам подготовки научно-педагогических кадров в адъюнктуре, перечни которых утверждены приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 12 сентября 2013 г. № 1061, научным специальностям, предусмотренным номенклатурой научных специальностей, утвержденной приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 25 февраля 2009 г. № 59". РАЗДЕЛ 2. Методология научно-исследовательской деятельности. Тема 1. Планирование научного исследования. Организация процесса проведения научного исследования. Понятия «знание», «научное знание», и «познание». Функции знания и цель познания. Характеристика теоретического уровня познания. Структурные компоненты теоретического познания. Взаимодействие эмпирического и теоретического уровней исследования. Структура эмпирического уровня исследования. Определение понятия «методология». Цель методологии научного исследования. Определение понятия «методология	

научных исследований». Характеристики методологически выдержанной исследовательской работы в соответствующей научной области. Основные понятия и термины: выбор темы; объект, предмет, конечная цель исследования; задача, проблема.

Ориентация научного познания на решение проблем. Общие подходы к процессу выдвижения проблем. Предварительная постановка задачи исследования: описание проблемной ситуации; описание функций объекта исследования; предварительная формулировка задачи исследования. Уточненная постановка задачи исследования: анализ функций объекта исследования; построение улучшенной функциональной структуры; анализ функций вышестоящей иерархии; выявление причин возникновения недостатков; выявление противоречий развития; улучшение всех характеристик объекта исследования; уточнение постановки задачи. Этапы научно-исследовательской работы в соответствующей научной области. Прогнозирование возможных результатов научного исследования. Источники информации о степени изученности проблемы.

Тема 2-4. Выбор темы, требования к названию тем научно-квалификационных работ – НКР (диссертаций). Методология правильного названия тем НКР (диссертаций). Границы диссертационного исследования. Основные принципы и методы построения диссертационного исследования. Последовательность разработки НКР (диссертации). Понятие «метода научного исследования». Стадии познания в научном исследовании. Разделение методов научного исследования на общенаучные и специальные (в конкретной научной области исследований). Классификация общенаучных методов исследования: общелогические методы; методы теоретического исследования; методы эмпирического исследования. Цели и задачи теоретических исследований. Стадии теоретических исследований. Методы теоретических исследований. Формулирование результатов теоретического исследования. Творческий подход в теоретических исследованиях. Критерии оценки результатов теоретического исследования. Критерии оценки результатов эмпирического исследования. Гипотеза исследования. Формулировка гипотезы. Связь задач и гипотезы исследования. Классификация, типы и задачи экспериментальных исследований. Анализ возможных для использования методов экспериментального исследования. Этапы проведения эксперимента. Разработка методики экспериментального поиска. Определение оборудования и приборов, необходимых для проведения эксперимента. Роль и возможности современных информационных технологий на различных этапах исследования. Методические требования к выводам научного исследования. Формулировка выводов и оценка полученных результатов. Необходимость апробации научных результатов. Представление результатов исследования. Письменные формы представления научных результатов: реферат, доклад, отчет, статья, методическое пособие, брошюра, книга, монография, тезисы. Язык и стиль научной работы. Стилистические особенности научного языка. Ясность, краткость, научность изложения материалов работы.

Тема 5. Построение плана-проспекта НКР (диссертации). Композиционное построение научно-исследовательской работы. Квалификационная работа. Композиция диссертационной работы. Выбор темы научного исследования. Соответствие темы исследования научным интересам аспиранта, научному направлению (паспорту специальности). Актуальность темы исследования, ее основные маркеры. Научная аргументация необходимости исследования избранной темы. Степень научной разработанности проблемы. Знакомство с историей вопроса, в отечественной и зарубежной литературе по теме исследования. Систематизация исследований по избранной теме по проблемному принципу. Объект и предмет исследования. Соотнесение объекта, предмета, темы и цели исследования. Формирование проблемного поля исследования. Цель, задачи и гипотезы исследования. Иерархия цели и задач. Формирование программы исследования. Соответствие структуры исследования ее цели и задачам. Методология исследования. Проблема выбора адекватно поставленной цели и задачам исследовательской парадигмы. Теоретическая и эмпирическая основа работы. Научная новизна исследования. Значимость элементов научной новизны. Определение авторского вклада в изучаемую проблему посредством выявления теоретической и практической значимости работы. Построение Введения. Работа должна иметь четыре части: 1) введение; 2) основная часть (главы и параграфы) - раскрытие основных положений; 3) заключение - подведение итогов и выводы; 4) список использованных источников. Приложения.

Тема 6. Методы исследования проблем (задач). Метод, методика, методология, теория. Классификация и характеристика методов исследования. Классификация методов научного познания. Сущность теоретического и эмпирического методов научного познания. Сущность, роль, состав и содержание общенаучных методов познания. Сущность, содержание и роль конкретно-научных (частных) методов познания. Общенаучные логические методы и приемы познания (анализ, синтез, абстрагирование, идеализация, обобщение, индукция, дедукция, аналогия, систематизация, обобщение и др.). Системный анализ. Моделирование. Эксперимент. Психологические и социологические методы исследования. Роль и значение психологического и социологического инструментария в исследованиях. Тестирование и требования к проведению тестирования. Специфика анкетирования, интервью, беседы и группового опроса. Наблюдение и его исследовательские возможности. Метод анализа результатов деятельности. Проблемы интерпретации полученных результатов научного исследования. Методы, основанные на применении знаний и интуиции специалистов: методы коллективных экспертных оценок, методы индивидуальных экспертных оценок. математические, логические. Классификация и характеристика методов исследования. Классификация методов научного познания. Сущность теоретического и эмпирического методов научного познания. Сущность, роль, состав и содержание общенаучных методов познания. Сущность, содержание и роль конкретно-научных (частных) методов познания. Общенаучные логические методы и приемы познания (анализ, синтез, абстрагирование, идеализация, обобщение, индукция, дедукция, аналогия, систематизация, обобщение и др.). Системный анализ. Моделирование. Эксперимент. Психологические и социологические методы исследования. Роль и значение психологического и социологического

инструментария в исследованиях. Тестирование и требования к проведению тестирования. Специфика анкетирования, интервью, беседы и группового опроса. Наблюдение и его исследовательские возможности. Метод анализа результатов научной деятельности. Проблемы интерпретации полученных результатов.

Тема 7. Принципы подготовки автореферата и текста НКР (диссертации).

Выпускная квалификационная работа аспиранта и кандидатская диссертация: сходство и отличие. Квалификационные признаки диссертации на соискание ученой степени кандидата наук. Основные требования, предъявляемые к диссертации («Положение о присуждении ученых степеней РФ», «Положение о диссертационном совете»).

Роль и значение автореферата диссертации. Специфика жанра автореферата. Принципы подготовки автореферата. Объем автореферата. Принципы лаконизации текста при «переводе» диссертации в автореферат. ГОСТ оформления диссертационной работы и библиографических ссылок. Подготовка текста диссертации к обсуждению. Основные принципы библиографического оформления диссертации.

Подготовка диссертации к защите. Обсуждение диссертационного исследования на кафедре. Рецензирование диссертации. Работа с замечаниями рецензентов. Уточнение и конкретизация авторской позиции. Основные документы, необходимые для подачи документов в диссертационный совет. Процедура экспертизы диссертации. Роль экспертного заключения. Процедура защиты диссертации. Назначение оппонентов и ведущей организации. Процедура тиражирования и рассылки автореферата. Ход защиты. Состязательный характер защиты. Принципы голосования. Принятие заключения по диссертации.

Технологические карты дисциплины и курсовой работы в ПРИЛОЖЕНИИ 2.

МОДУЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ ПО ДИСЦИПЛИНЕ ВКЛЮЧАЕТ:

1. Текущий контроль: усвоение учебного материала на аудиторных занятиях (лекциях, практических, в том числе учитывается посещение и активность) и выполнение обязательных заданий для самостоятельной работы
2. Рубежный контроль: проверка полноты знаний и умений по материалу модуля в целом. Выполнение модульных контрольных заданий проводится в письменном виде и является обязательной компонентой модульного контроля.
3. Промежуточный контроль - завершенная задокументированная часть учебной дисциплины (4 семестр - зачет с оценкой) – совокупность тесно связанных между собой зачетных модулей.

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРОМЕЖУТОЧНОМУ КОНТРОЛЮ

К зачету допускаются аспиранты, систематически работавшие над дисциплиной в семестре; показавшие положительные знания по вопросам, выносимым на групповые занятия; получившие достаточное количество баллов по результатам текущей и рубежной успеваемости.

Во время проведения промежуточного контроля преподаватель подводит итоги по работе аспиранта в течении семестра.

Критерии оценки уровня сформированности компетенций в результате изучения дисциплины в ПРИЛОЖЕНИИ 3.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПОДГОТОВКЕ КУРСОВОЙ РАБОТЫ (РЕФЕРАТА) С ПРЕЗЕНТАЦИЕЙ

Правила написания курсовой работы:

Объем курсовой работы:

А) пояснительная записка – 30-35 стр.

Б) Приложения - не менее 5 шт.

Структура курсовой работы должна включать:

титульный лист (ПРИЛОЖЕНИЕ 4);

оглавление;

введение;

основную часть;

заключение;

список использованной литературы;

приложения.

- Во введении указываются актуальность и значимость темы, степень ее разработанности в литературе, в т.ч. определяются существующие в науке и практике подходы к проблеме, формулируются цель и задачи работы, характеризуются использованные автором практические материалы и структура работы.

- Основная часть работы может содержать несколько глав, в которых излагаются теоретические аспекты темы на основе анализа опубликованной литературы, рассматриваются дискуссионные вопросы, формулируются позиция, точка зрения автора (теоретическая часть); описываются проведенные обучаемым наблюдения и эксперименты, методика исследования, анализ социологических исследований (собранного фактического материала), полученные результаты (практическая часть).

Содержание теоретической и практической частей определяется в зависимости от профиля (направленности) и темы работы.

Главы должны иметь заголовки, отражающие их содержание. При этом заголовки глав не должны повторять название работы.

- В заключении подводятся итоги работы, формулируются важнейшие выводы, к которым пришел автор, и рекомендации о возможности внедрения полученных результатов исследования в практику.

- Список использованной литературы включает в себя: нормативно-правовые акты; научно-техническую литературу и материалы периодической печати; практические материалы.

В список литературы включаются источники, изученные обучаемым в процессе подготовки работы, в т.ч. те, на которые он

ссылается.

Список литературы составляется с учетом правил оформления библиографии.

- Приложения к работе могут быть представлены в виде иллюстраций, графиков, таблиц, схем, анкет, фотоснимков, аналитических справок и т.п.

Текстовая часть работы представляется в компьютерном варианте (распечатка). Текст печатается 12 шрифтом Times New Roman через полуторный интервал на одной стороне стандартного листа белой односторонней бумаги (A4).

Страницы должны иметь поля: левое 30 мм, правое - 1,5 мм, верхнее - 20 мм, нижнее - 1,5 мм. Все страницы работы, включая иллюстрации и приложения, нумеруются по порядку от титульного листа до последней страницы. Первой страницей считается титульный лист. На нем номер страницы не ставится, на следующей странице ставится цифра «2» и т.д. Номер страницы ставится внизу страницы посередине.

Объем работы должен составлять примерно 25—30 страниц машинописного текста, не считая приложений. Работы, содержащие сведения ограниченного пользования, оформляются в соответствии с требованиями режима секретности.

При использовании в тексте работы цитат, положений, заимствованных из литературы, обучаемый обязан делать ссылки на них в соответствии с установленными правилами. Заимствования текста без ссылки на источник (плагиат) не допускается.

Завершенная работа представляется на проверку руководителю. По результатам проверки курсовой работы (реферата) руководитель дает заключение о допуске ее к защите.

Работа, признанная не отвечающей предъявляемым требованиям, возвращается обучаемому для доработки, при этом указываются ее недостатки и даются рекомендации по их устранению.

Сроки доработки определяются по согласованию с заведующим кафедрой.

Реферат с отзывом научного руководителя аспирант сдает преподавателю в день сдачи дифференцированного зачета.

Правила подготовки презентации:

Мультимедийные презентации - это вид самостоятельной работы по созданию наглядных информационных пособий, выполненных с помощью мультимедийной компьютерной программы PowerPoint. Этот вид работы требует координации навыков по сбору, систематизации, переработке информации, оформления её в виде подборки материалов, кратко отражающих основные вопросы изучаемой темы, в электронном виде. То есть создание материалов-презентаций расширяет методы и средства обработки и представления учебной информации, формирует у аспирантов навыки работы на компьютере.

Материалы-презентации готовятся в виде слайдов с использованием программы Microsoft PowerPoint.

Требование к аспирантам по подготовке презентации и ее защите на занятиях в виде доклада.

1. Тема презентации соответствует направлению подготовки аспиранта и теме его НКР (диссертации).

2. Этапы подготовки презентации

Составление плана презентации (постановка задачи; цели данной работы)

Продумывание каждого слайда (на первых порах это можно делать вручную на бумаге), при этом важно ответить на вопросы:

- как идея этого слайда раскрывает основную идею всей презентации?

- что будет на слайде?

- что будет говориться?

- как будет сделан переход к следующему слайду?

3. Изготовление презентации с помощью MS PowerPoint:

- Имеет смысл быть аккуратным. Неряшливо сделанные слайды (разной в шрифтах и отступах, опечатки, типографические ошибки в формулах) вызывают подозрение, что и к содержательным вопросам докладчик подошел спустя рукава.

- Титульная страница необходима, чтобы представить аудитории Вас и тему Вашего доклада.

- Количество слайдов не более 30.

- Оптимальное число строк на слайде — от 6 до 11.

- Распространённая ошибка — читать слайд дословно. Лучше всего, если на слайде будет написана подробная информация (определения, формулы), а словами будет рассказываться их содержательный смысл. Информация на слайде может быть более формальной и строго изложенной, чем в речи.

- Оптимальная скорость переключения — один слайд за 1–2 минуты.

- Приветствуется в презентации использовать больше рисунков, картинок, формул, графиков, таблиц. Можно использовать эффекты анимации.

- При объяснении таблиц необходимо говорить, чему соответствуют строки, а чему — столбцы.

- Вводите только те обозначения и понятия, без которых понимание основных идей доклада невозможно.

- В коротком выступлении нельзя повторять одну и ту же мысль, пусть даже другими словами — время дорого.

- Любая фраза должна говориться зачем-то. Тогда выступление будет цельным и оставит хорошее впечатление.

- Последний слайд с выводами в коротких презентациях проговаривать не надо.

- Если на слайде много формул, рекомендуется набирать его полностью в MS Word (иначе формулы приходится размещать и выравнивать на слайде вручную). Для этого удобно сделать заготовку — пустой слайд с одним большим Word-объектом «Вставка / Объект / Документ Microsoft Word», подобрать один раз его размеры и размножить на нужное число слайдов.

Основной шрифт в тексте и формулах рекомендуется изменить на Arial или ему подобный; шрифт Times плохо смотрится издали. Обязательно установите в MathType основной размер шрифта равным основному размеру шрифта в тексте.

Никогда не выравнивайте размер формулы вручную, вытягивая ее за уголок.

Аспирант обязан подготовить и выступить с докладом в строго отведенное время и в срок сессии.

Инструкция докладчикам.

- сообщать новую информацию;

- использовать технические средства;
- знать и хорошо ориентироваться в теме всей презентации;
- уметь дискутировать и быстро отвечать на вопросы;
- четко выполнять установленный регламент: докладчик - 10 мин.; дискуссия - 5 мин.;

Необходимо помнить, что выступление состоит из трех частей: вступление, основная часть и заключение.

Вступление помогает обеспечить успех выступления по любой тематике. Вступление должно содержать:

- название презентации;
- сообщение основной идеи;
- современную оценку предмета изложения;
- краткое перечисление рассматриваемых вопросов;
- живую интересную форму изложения;

Основная часть, в которой выступающий должен глубоко раскрыть суть затронутой темы, обычно строится по принципу отчета. Задача основной части - представить достаточно данных для того, чтобы слушатели и заинтересовались темой и захотели ознакомиться с материалами. При этом логическая структура теоретического блока не должны даваться без наглядных пособий, аудио - визуальных и визуальных материалов.

Заключение - это ясное четкое обобщение и краткие выводы, которых всегда ждут слушатели.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1**Примерный перечень тестовых вопросов по курсу
«Методология и методы научного исследования»**

1. Отличительными признаками научного исследования являются:
 - целенаправленность
 - поиск нового
 - систематичность
 - строгая доказательность
 - все перечисленные признаки
2. Основная функция метода:
 - внутренняя организация и регулирование процесса познания
 - поиск общего у ряда единичных явлений
 - достижение результата
3. _____ - это совокупность приемов, операций и способов теоретического познания и практического преобразования действительности при достижении определенных результатов.
 - метод
 - принцип
 - эксперимент
 - разработка
4. _____ - это сфера исследовательской деятельности, направленная на получение новых знаний о природе, обществе, мышлении.
 - наука
 - апробация
 - концепция
 - теория
5. _____ - это учение о принципах, формах, методах познания и преобразования действительности, применении принципов мировоззрения к процессу познания, духовному творчеству и практике.
 - методология
 - идеология
 - аналогия
 - морфология
6. Все методы научного познания разделяют на группы по степени общности и широте применения. К таким группам методов НЕ относятся:
 - философские
 - общенаучные
 - частнонаучные
 - дисциплинарные
 - определяющие
7. В структуре общенаучных методов и приемов выделяют три уровня. Из перечисленного к ним НЕ относится:
 - наблюдение
 - эксперимент
 - сравнение
 - формализация
8. Эксперимент имеет две взаимосвязанных функции. Из представленного к ним НЕ относится:
 - опытная проверка гипотез и теорий
 - формирование новых научных концепций
 - заинтересованное отношение к изучаемому предмету
9. К общелогическим методам и приемам познания НЕ относится:
 - анализ
 - синтез
 - абстрагирование
 - эксперимент

10. Замысел исследования – это...
 - основная идея, которая связывает воедино все структурные элементы методики, определяет порядок проведения исследования, его этапы
 - литературное оформление результатов исследования
 - накопление фактического материала
11. Наука выполняет функции:
 - гносеологическую
 - трансформационную
 - гносеологическую и трансформационную
12. При рассмотрении содержания понятия «наука» осуществляется подходы:
 - структурный
 - организационный
 - функциональный
 - структурный, организационный и функциональный
13. Исходя из результатов деятельности, наука может быть:
 - фундаментальная
 - прикладная
 - в виде разработок
 - фундаментальная, прикладная и в виде разработок
14. Научно-техническая политика в развитии науки может быть:
 - фронтальная
 - селективная
 - ассимиляционная
 - фронтальная, селективная и ассимиляционная
15. Главными целями научной политики в системе образования являются:
 - подготовка научно-педагогических кадров
 - совершенствование научно-методического обеспечения учебного процесса
 - совершенствование планирования и финансирования научной деятельности
 - все перечисленные цели
16. Главным источником финансирования научно-исследовательских работ в вузах являются:
 - местный бюджет
 - федеральный бюджет
 - внебюджетные средства
17. Основное внимание Министерство образования РФ уделяет финансированию научно-исследовательских работ:
 - фундаментальных
 - прикладных
 - разработок
18. В системе Министерства образования РФ особое внимание уделяется научно-техническим программам (НТП):
 - федеральным целевым программам
 - программам Министерства образования России
 - программам других министерств
 - региональным программам
19. В общем объеме финансирования НИР удельный вес исследований, выполняемых финансово-экономическими вузами:
 - высокий
 - средний
 - незначителен

20. Методика научного исследования представляет собой:
- систему последовательно используемых приемов в соответствии с целью исследования
 - систему и последовательность действий по исследованию явлений и процессов
 - совокупность теоретических принципов и методов исследования реальности
 - способ познания объективного мира при помощи последовательных действий и наблюдений
 - все перечисленные определения
21. Экономический эффект определяется по:
- фундаментальным и поисковым НИР
 - прикладным НИР и научным разработкам
22. В формировании научной теории важная роль отводится:
- индукции и дедукции
 - абдукции
 - моделированию и эксперименту
 - всем перечисленным инструментам
23. Существует ли однозначная точка зрения о времени возникновения науки?
- да
 - нет
24. В какой период времени наука возникла как непосредственная производительная сила?
- в период античности
 - в Новое время
 - с середины XIXв.
 - со второй половины XX.
25. В какой период времени наука возникла как социальный институт?
- в период античности
 - в Новое время
 - с середины XIXв.
 - со второй половины XX.
26. В какой период времени наука возникла как форма общественного сознания?
- в период античности
 - в Новое время
 - с середины XIXв.
 - со второй половины XX.
27. _____ - это форма духовной деятельности людей, направленная на производство знаний о природе, обществе и самом познании, имеющая непосредственной целью постижение истины и открытие объективных законов на основе обобщения реальных фактов в их взаимосвязи, для того чтобы предвидеть тенденции развития действительности и способствовать ее изменению.
- наука
 - гипотеза
 - теория
 - концепция
28. В какой период времени наука возникла как система подготовки кадров?
- в период античности
 - в Новое время
 - с середины XIXв.
 - со второй половины XX.
29. Наука или комплекс наук, в области которых ведутся исследования, это ...
- научное направление
 - научная теория
 - научная концепция
 - научный эксперимент

30. Основу любой науки составляет...
- терминология, профессиональная лексика
 - обычный разговорный язык
31. Метод научного познания, в основу которого положена процедура соединения различных элементов предмета в единое целое, систему, без чего невозможно действительно научное познание этого предмета:
- Анализ
 - Синтез
 - Индукция
 - Дедукция
32. Метод познания, при котором происходит перенос значения, полученного в ходе рассмотрения какого-либо одного объекта, на другой, менее изученный и в данный момент изучаемый:
- Наблюдение
 - Эксперимент
 - Аналогия
 - Синтез
33. Метод научного познания, основанный на изучении каких-либо объектов посредством их моделей:
- Моделирование
 - Аналогия
 - Эксперимент
 - Синтез
34. Метод научного познания, который заключается в переходе от некоторых общих посылок к частным результатам-следствиям:
- Анализ
 - Синтез
 - Индукция
 - Дедукция
35. Система знаний о природе, обществе и мышлении, накопленных человечеством в ходе общественно-исторической жизни, которая представляет собой особую целенаправленную деятельность по производству новых, объективных знаний – это...
- опыт
 - наука
 - философия
 - естествознание
36. Функцией науки в обществе является...
- создание грамотного, «умного» общества
 - построение эффективной работы социума
 - описание, объяснение и предсказание процессов и явлений действительности на основе открываемых ею (наукой) законов
 - создание базы для дальнейших научных исследований
37. Наука как форма общественного сознания возникла в...
- Древней Греции
 - Древнем Риме
 - Египте
 - Новое время
38. Наука как социальный институт возникла в...
- Древней Греции
 - Древнем Риме
 - Египте
 - Новое время

39. Наука как система подготовки кадров существует с...
- 16 века
 - 17 века
 - середины 19 века
 - середины 18 века
40. Науки о природе называются...
- общественные науки
 - философские науки
 - технические науки
 - естественные науки
41. Науки об обществе называются...
- общественные науки
 - философские науки
 - технические науки
 - естественные науки
42. Науки об общих законах развития природы, общества и мышления называются...
- общественные науки
 - философские науки
 - технические науки
 - естественные науки
43. Науки, занимающиеся решением технологических, инженерных, экономических и иных проблем, называются...
- общественные науки
 - философские науки
 - технические науки
 - естественные науки
44. Физика, механика, химия, биология относятся к...
- общественным наукам
 - философским наукам
 - техническим наукам
 - естественным наукам
45. Какие науки направлены на получение новых знаний об основных закономерностях строения, функционирования и развития человека, общества, окружающей среды?
- прикладные науки
 - фундаментальные науки
 - технические науки
 - естественные науки
46. Какие науки направлены на применение новых знаний для достижения практических целей и решения конкретных задач?
- прикладные науки
 - фундаментальные науки
 - технические науки
 - естественные науки
47. Целенаправленное познание, результаты которого выступают в виде системы понятий, законов и теорий, называется...
- научная теория
 - научная практика
 - научный метод
 - научное исследование

48. Что из перечисленного ниже НЕ является отличительным признаком научного исследования?
- целенаправленность
 - поиск нового
 - бессистемность
 - доказательность
49. Что из перечисленного ниже НЕ является отличительным признаком научного исследования?
- целенаправленность
 - поиск нового
 - систематичность
 - бездоказательность
50. Обычно научное исследование состоит из трех основных этапов. Какой из перечисленных ниже этапов лишний?
- подготовительный
 - творческий
 - исследовательский
 - заключительный
51. Определение объекта и предмета, цели и задач происходит на _____ этапе научного исследования.
- подготовительном
 - втором
 - исследовательском
 - заключительном
52. Разработка гипотезы происходит на _____ этапе научного исследования.
- втором
 - исследовательском
 - подготовительном
 - заключительном
53. Проверка гипотезы происходит на _____ этапе научного исследования.
- первом
 - исследовательском (втором)
 - подготовительном
 - заключительном
54. Формулировка предварительных выводов, их апробирование и уточнение происходит на _____ этапе научного исследования.
- первом
 - подготовительном
 - исследовательском (втором)
 - заключительном
55. Обоснование заключительных выводов и практических рекомендаций происходит на _____ этапе научного исследования.
- первом
 - подготовительном
 - заключительном
 - исследовательском (втором)
56. Внедрение результатов исследования в практику происходит на _____ этапе научного исследования.
- первом
 - подготовительном
 - исследовательском (втором)
 - заключительном (третьем)

57. Проблема научного исследования – это...

- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке
- то, что не получается у автора научного исследования
- источник информации, необходимой для исследования
- более конкретный источник информации, необходимой для исследования

58. Объект научного исследования – это...

- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке
- то, что не получается у автора научного исследования
- источник информации, необходимой для исследования
- более конкретный источник информации, необходимой для исследования

59. Предмет научного исследования – это...

- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке
- то, что не получается у автора научного исследования
- источник информации, необходимой для исследования
- более конкретный источник информации, необходимой для исследования; то, что находится в границах предмета

60. Тема научного исследования должна быть...

- с размытой формулировкой
- точно сформулированной
- сформулирована в конце исследования
- сформулирована так, чтобы вы могли обоснованно от нее отступать

61. Цель научного исследования – это...

- краткая и точная формулировка того, что автор намеревается сделать в рамках исследования
- уточнение проблемы, конкретизирующее основной замысел
- источник информации, необходимой для исследования
- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке

62. Тема научного исследования – это...

- уточнение проблемы, конкретизирующее основной замысел
- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке
- источник информации, необходимой для исследования
- более конкретный источник информации, необходимой для исследования

63. Гипотеза научного исследования – это...

- уточнение проблемы, конкретизирующее основной замысел
- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке
- предположительное суждение о закономерной (причинной) связи явлений
- источник информации, необходимой для исследования

64. Рабочая гипотеза – это...

- реальное положение, которое с определенными уточнениями и поправками может превратиться в научную теорию
- временное предположение для систематизации имеющегося фактического материала
- уточнение проблемы, конкретизирующее основной замысел
- то, что предстоит открыть, доказать, нечто неизвестное в науке

65. Метод научного исследования – это...

- система последовательных действий, модель исследования
- предварительные обобщения и выводы
- временное предположение для систематизации имеющегося фактического материала
- способ исследования, способ деятельности

66. Методика научного исследования – это...

- система последовательных действий, модель исследования
- предварительные обобщения и выводы
- временное предположение для систематизации имеющегося фактического материала
- способ исследования, способ деятельности

67. _____ - это система предписаний, принципов, требований, которые должны ориентировать в решении конкретной задачи, достижении определенного результата.
- гипотеза
 - метод
 - цели
 - задачи
68. Диалектический и метафизический методы относятся к _____ методам исследования.
- общенаучным
 - частнонаучным
 - междисциплинарным
 - философским
69. Методы механики, физики, химии, биологии и социально-гуманитарных наук относятся к _____ методам исследования.
- общенаучным
 - частнонаучным
 - междисциплинарным
 - философским
70. Наблюдение, эксперимент и сравнение относятся к основным _____ методам исследования.
- общекультурным
 - общелогическим
 - эмпирическим
 - теоретическим
71. Целенаправленное изучение предметов, которое опирается в основном на данные органов чувств (ощущение, восприятие, представление) – это...
- наблюдение
 - эксперимент
 - сравнение
 - теоретизация
72. Активное и целенаправленное вмешательство в протекание изучаемого процесса – это...
- наблюдение
 - эксперимент
 - сравнение
 - теоретизация
73. Познавательная операция, лежащая в основе суждений о сходстве или различии объектов – это...
- наблюдение
 - эксперимент
 - сравнение
 - теоретизация
74. Наблюдение как один из основных эмпирических методов научного исследования – это...
- активное и целенаправленное вмешательство в протекание изучаемого процесса
 - познавательная операция, лежащая в основе суждений о сходстве или различии объектов
 - мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
 - целенаправленное изучение предметов, которое опирается в основном на данные органов чувств (ощущение, восприятие, представление)
75. Эксперимент как один из основных эмпирических методов научного исследования – это...
- активное и целенаправленное вмешательство в протекание изучаемого процесса
 - познавательная операция, лежащая в основе суждений о сходстве или различии объектов
 - мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
 - целенаправленное изучение предметов, которое опирается в основном на данные органов чувств (ощущение, восприятие, представление)

76. Сравнение как один из основных эмпирических методов научного исследования – это...
- активное и целенаправленное вмешательство в протекание изучаемого процесса
 - познавательная операция, лежащая в основе суждений о сходстве или различии объектов
 - мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
 - целенаправленное изучение предметов, которое опирается в основном на данные органов чувств (ощущение, восприятие, представление)
77. Аксиома – это...
- положение, которое в научном исследовании не принимается вне зависимости от того, имеет оно логические доказательства или нет
 - положение, которое в научном исследовании выступает в качестве проблемы
 - положение, которое принимается без логического доказательства
 - положение, которое принимается исключительно с логическими доказательствами
78. Конструктивистский метод теоретического исследования применяется в...
- логико-математических науках и информатике
 - естествознании
 - технических и гуманитарных науках
 - математических науках
79. Аксиоматический метод теоретического исследования применяется в... логико-математических науках и информатике
- естествознании
 - технических и гуманитарных науках
 - математических науках
80. Гипотетико-дедуктивный метод теоретического исследования применяется в... логико-математических науках и информатике
- естествознании
 - технических и гуманитарных науках
 - математических науках
81. Прагматический метод теоретического исследования применяется в...
- логико-математических науках и информатике
 - естествознании
 - технических и гуманитарных науках
 - математических науках
82. Абстрагирование как общелогический метод исследования – это...
- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
 - мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
 - прием познания, в результате которого устанавливаются общие свойства и признаки объектов
 - метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое
83. Обобщение как общелогический метод исследования – это...
- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
 - мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
 - прием познания, в результате которого устанавливаются общие свойства и признаки объектов
 - метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое
84. Анализ как общелогический метод исследования – это...
- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
 - мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
 - прием познания, в результате которого устанавливаются общие свойства и признаки объектов
 - метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое

85. Синтез как общелогический метод исследования – это...

- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
- мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта
- прием познания, в результате которого устанавливаются общие свойства и признаки объектов
- метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое

86. Индукция как общелогический метод исследования – это...

- совокупность познавательных операций, в результате которых осуществляется движение мысли от менее общих положений к более общим
- использование общих научных положений при исследовании конкретных явлений
- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
- метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое

87. Дедукция как общелогический метод исследования – это...

- совокупность познавательных операций, в результате которых осуществляется движение мысли от менее общих положений к более общим
- использование общих научных положений при исследовании конкретных явлений
- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
- метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое

88. Системный подход в научном исследовании – это...

- совокупность познавательных операций, в результате которых осуществляется движение мысли от менее общих положений к более общим
- использование общих научных положений при исследовании конкретных явлений
- разделение объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения
- совокупность общенаучных методологических принципов (требований), в основе которых лежит рассмотрение объектов как систем

89. Совокупность общенаучных методологических принципов (требований), в основе которых лежит рассмотрение объектов как систем – это...

- синтез
- системный подход
- метод индукции
- метод дедукции

90. Использование общих научных положений при исследовании конкретных явлений – это...

- синтез
- системный подход
- метод индукции
- метод дедукции

91. Совокупность познавательных операций, в результате которых осуществляется движение мысли от менее общих положений к более общим – это...

- синтез
- системный подход
- метод индукции
- метод дедукции

92. Метод познания, содержанием которого является совокупность приемов соединения отдельных частей предмета в единое целое – это...

- синтез
- системный подход
- метод индукции
- метод дедукции

93. Метод разделения объекта на составные части с целью их самостоятельного изучения – это...

- синтез
- анализ
- метод индукции
- метод дедукции

94. Прием познания, в результате которого устанавливаются общие свойства и признаки объектов – это...

- синтез
- анализ
- обобщение
- абстрагирование

95. Мысленное отвлечение от несущественных свойств, связей и одновременное выделение одной или нескольких интересующих исследователя сторон изучаемого объекта – это...

- синтез
- анализ
- обобщение
- абстрагирование

96. Опрос, анкета, интервью, анализ документов относятся к _____ методам исследования.

- общенаучным
- частнонаучным
- социологическим
- философским

97. При использовании данного метода исследования источником первичной социологической информации является человек (респондент) – непосредственный участник исследуемых социальных процессов и явлений. Что это за метод?

- метод опроса
- анализ документов
- социологический эксперимент

моделирование

98. При использовании данного метода некоторая группа помещается в необычную ситуацию (под воздействие определенного фактора), где можно проследить направление, величину и устойчивость изменения интересующих исследователя (контрольных) характеристик. Что это за метод?

метод опроса

анализ документов

социологический эксперимент

моделирование

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

«Методология и методы научного исследования»

Курс 2, семестр 4, Количество ЗЕ –3 (2 - раздела, 1 – курсовая работа)

Отчетность – зачет с оценкой

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА ДИСЦИПЛИНЫ

Название модулей дисциплины согласно РПД	Контроль	Форма контроля	зачетный минимум	зачетный максимум	график контроля
Модуль 1					
Организация процесса проведения научного исследования	Текущий	Теоретические задания: Участие в дискуссиях, Ведение терминологического словаря	10	20	28-29 недели
	Рубежный	Практическое задание 1. Письменная контрольная работа	10	20	
Модуль 2					
Методология научно-исследовательской деятельности.	Текущий	Теоретические задания: Участие в дискуссиях, Ведение терминологического словаря	5	10	38-39 недели
	Рубежный	Практическое задание 2. Составление аналитической таблицы	15	20	
ВСЕГО за семестр			40	70	40-42 недели
Промежуточный контроль (Зачет с оценкой)		Проверка сформированности компетенций по уровню ЗНАТЬ: Тест	20	30	
Семестровый рейтинг по дисциплине			60	100	

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА РЕФЕРАТА

Название модулей дисциплины согласно РПД	Контроль	Форма контроля	зачетный минимум	зачетный максимум	график контроля
Модуль 3					
Реферат	Текущий	Поиск, анализ, обработка информации и написание реферата, соответствующего направлению подготовки аспиранта и теме диссертационного исследования	10	20	38-39 недели
	Рубежный	Представление реферата с отзывом НР и презентации для проверки и допуску к защиты	30	50	
ВСЕГО за семестр			40	70	40-42 недели
Промежуточный контроль (Курсовая работа)		Проверка сформированности компетенций по уровням УМЕТЬ и ВЛАДЕТЬ: Публичная защита с презентацией реферата	20	30	
Семестровый рейтинг по дисциплине			60	100	

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

ХАРАКТЕРИСТИКИ УРОВНЕЙ ОСВОЕНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ

Уровни	Содержание	Проявления
Минимальный	Способность применять содержание дисциплины применительно к этапам и уровням научного исследования под наблюдением научного руководителя. Понимание природы и сущности проблем методологии и методики научного исследования	Участие в дискуссиях, обсуждениях; выступления с докладами; выполнение теоретических заданий
Базовый	Минимальный уровень плюс способность самостоятельно анализировать типовые проблемы методологии. Понимание операционных основ применения системы методов и форм научного исследования в типовых ситуациях	Выполнение аналитических практических заданий; участие в круглых столах; прохождения практики; подготовка рефератов, презентаций
Продвинутый	Базовый уровень плюс способность самостоятельно осмысливать и разрешать творческие задачи в области теоретической методологии научного исследования	Выступление с докладами на конференциях; написание статей; участие в НИР

**КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ КОМПЕТЕНЦИЙ В
РЕЗУЛЬТАТЕ ИЗУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ
«Методология и методы научного исследования»**

Критерии сформированности уровня компетенций	Аттестация по сто-балльной системе
Выполнение требований к формируемым знаниям, умениям и навыкам по заявленным для дисциплины компетенциям на продвинутом уровне	80-100 баллов (отлично)
Выполнение требований к формируемым знаниям, умениям и навыкам по заявленным для дисциплины компетенциям на повышенном уровне	70-84 балла (хорошо)
Выполнение требований к формируемым знаниям, умениям и навыкам по заявленным для дисциплины компетенциям на базовом уровне	60-69 баллов (удовлетворительно)
Выполнение требований к формируемым знаниям, умениям и навыкам по заявленным для дисциплины компетенциям ниже базового уровня	Менее 60 баллов (неудовлетворительно)

80-100 баллов.

Оценка «отлично» ставится, если аспирант обнаруживает системные теоретические знания программного материала, устанавливает содержательные межпредметные и внутрипредметные связи, свободно ориентируется в специальной литературе, в том числе и в новейшей, проявляет аналитический подход в освещении различных концепций, позиций, обосновывает свою точку зрения, умеет в соответствии с планом логично, литературно и профессионально грамотно, развернуто и аргументировано доказывать и обосновывать собственную точку зрения относительно рассматриваемой проблемы, что соответствует продвинутому уровню сформированности компетенций на этапе изучения дисциплины.

70-84 балла

Оценка «хорошо» ставится, если аспирант строит ответ в соответствии с планом, владеет программным материалом, ориентируется в обязательной специальной литературе, подтверждает выдвигаемые положения примерами, умеет, в целом, логично строить ответ, не допускает неточностей, грамотно применяет научные термины и категории, что соответствует повышенному уровню сформированности компетенций на этапе изучения дисциплины.

60-69 баллов

Оценка «удовлетворительно» ставится, если аспирант обнаруживает не достаточно полные и глубокие знания программного материала, выдвигаемые положения декларируются, но аргументируются с помощью наводящих вопросов, аспирант затрудняется устанавливать меж- и внутрипредметные связи, знает основные работы из списка обязательной литературы, ответ недостаточно логически построен и носит преимущественно описательный, а не концептуальный характер, что соответствует базовому уровню сформированности компетенций на этапе изучения дисциплины.

менее 60 баллов

Оценка «неудовлетворительно» ставится, если аспирант обнаруживает поверхностные знания программного материала, не ориентируется в специальной литературе, не владеет понятийным аппаратом, затрудняется ответить на вопросы с помощью наводящих вопросов, что не соответствует базовому уровню сформированности компетенций на этапе изучения дисциплины

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Министерство науки и высшего образования РФ, Министерство образования и науки КР

**Государственное образовательное учреждение
высшего профессионального образования
Кыргызско-Российский Славянский университет
имени Б.Н.Ельцина**

Реферат

по дисциплине
«Методология и методы научного исследования»

на тему: «_____»

Выполнил(а) аспирант(ка) гр. _____

(Ф.И.О.)

Научный руководитель

Бишкек 20__

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ,
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ГОУ ВПО Кыргызско-Российский Славянский университет им. Б.Н. Ельцина

УТВЕРЖДАЮ

2022 г.

**Школа педагогического мастерства (педагогика и
психология высшей школы)
рабочая программа дисциплины (модуля)**

Закреплена за кафедрой **Аспирантура**

Учебный план

Для всех направлений аспирантуры КРСУ

Форма обучения **очная**

Общая трудоемкость **4 ЗЕТ**

Часов по учебному плану 144

в том числе:

аудиторные занятия 40

самостоятельная работа 101,8

Виды контроля в семестрах:

зачеты с оценкой 3

Распределение часов дисциплины по семестрам

Семестр (<Курс>.<Семестр на курсе>)	3 (2.1)		Итого	
Неделя	21			
Вид занятий	уп	рп	уп	рп
Лекции	26	26	26	26
Практические	14	14	14	14
Контактная работа в период теоретического обучения	2,2	2,2	2,2	2,2
Итого ауд.	40	40	40	40
Контактная работа	42,2	42,2	42,2	42,2
Сам. работа	101,8	101,8	101,8	101,8
Итого	144	144	144	144

Программу составил(и):

к.пед.н., доцент, Чжен Ирина Николаевна

Рецензент(ы):

к.пс.н., доцент, Ахметова Зарина Альбертовна

Рабочая программа дисциплины

Школа педагогического мастерства (педагогика и психология высшей школы)

разработана в соответствии с ФГТ

составлена на основании учебного плана:

утвержденного учёным советом вуза от 28.06.2022 протокол № 11.

Рабочая программа одобрена на заседании кафедры

Аспирантура

Протокол от 26.06.2021 г. №

Срок действия программы: 2022-2028 уч.гг.

Зав. кафедрой к.пс.н., доцент Адыкулов Автандил Адыкулович

1. ЦЕЛИ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ

1.1	Формировать у аспирантов знания о механизмах эффективной организации образовательного процесса, направленного на создание условий для развития обучающегося, личностной и профессиональной самореализации в профессиональной деятельности.
1.2	Задачи:
1.3	Формировать знания о механизмах эффективной организации образовательного процесса, специфических особенностях субъектов образовательного процесса, индивидуальном стиле учебной деятельности обучающегося;
1.4	Особенностях труда и личности педагога, профессиональном самосознании педагога как основе личностного и профессионального совершенствования, об организации взаимодействия субъектов образовательного процесса;
1.5	Определять наиболее оптимальные условия для обучения, воспитания в соответствии с возрастными особенностями обучающихся; применять полученные знания о психологических закономерностях для решения типичных проблем обучения и воспитания, профессиональной деятельности педагога;
1.6	Формировать и развивать профессиональное мышление и позиции, индивидуальный стиль профессиональной деятельности; анализировать и прогнозировать эффективность образовательного процесса, профессиональную педагогическую деятельность;
1.7	Формировать опыт решения практических задач на основе знаний особенностей организации педагогической и учебной деятельности.

2. МЕСТО ДИСЦИПЛИНЫ В СТРУКТУРЕ ООП

Цикл (раздел) ООП:		2.1
2.1	Требования к предварительной подготовке обучающегося:	
2.1.1	Аспирант владеет основными направлениями, концепциями и теориями по основным образовательным программам высшего образования	
2.2	Дисциплины и практики, для которых освоение данной дисциплины (модуля) необходимо как предшествующее:	
2.2.1	Педагогическая практика	
2.2.2	Научно-исследовательская деятельность	
2.2.3	Подготовка и защита диссертационного исследования	

3. КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ, ФОРМИРУЕМЫЕ В РЕЗУЛЬТАТЕ ОСВОЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

В результате освоения дисциплины обучающийся должен

3.1	Знать:
3.1.1	Современные трактовки (отечественные и зарубежные) предмета педагогики и психологии; основные тенденции развития высшей школы;
3.1.2	Методы и приемы обучения в ВУЗе;
3.1.3	Индивидуально-психологические и личностные особенности обучающихся, стили их познавательной и профессиональной деятельности.
3.2	Уметь:
3.2.1	Анализировать профессиональные и учебные проблемные ситуации;
3.2.2	Организовывать профессионально-педагогическое общение и взаимодействие.
3.3	Владеть:
3.3.1	Понятийно-категориальным аппаратом педагогической науки, инструментарием педагогического анализа и проектирования;
3.3.2	Системой знаний о сфере высшего образования, сущности образовательного процесса;
3.3.3	Современными образовательными технологиями, способами организации учебно-познавательной деятельности студентов, формами и методами контроля качества образования.

4. СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

Код занятия	Наименование разделов и тем /вид занятия/	Семестр / Курс	Часов	Компетенции	Литература	Инте ракт.	Пр. подг.	Примечание
	Раздел 1. Раздел 1. Предмет и современное состояние психологии и педагогики высшей школы							

1.1	Предмет, задачи и методы педагогики и психологии в ВШ /Лек/	3	4		Л1.1 Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1			
1.2	Современные психологические теории обучения /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1			
1.3	Психологическая теория учебной деятельности /Пр/	3	1		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.4	Структура и особенности педагогического труда /Пр/	3	2		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			Коллективное решение ситуационных задач
1.5	Психологическая характеристика педагогической деятельности /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.6	Психология педагогического общения /Пр/	3	2		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.7	Понятие о педагогических способностях и условиях их развития /Пр/	3	2		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.8	Предмет, задачи и методы педагогической психологии /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.9	Современные психологические теории обучения /Лек/	3	4		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.10	Структура и особенности педагогического труда /Лек/	3	4		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.11	Психологическая характеристика педагогической деятельности /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.12	Психология педагогического общения /Лек/	3	6		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.13	Понятие о педагогических способностях и условиях их развития /Ср/	3	16		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
1.14	Педагогическое мастерство /КрТО/	3	2,2		Л1.1 Л1.1Л3.1 Э1 Э2			Решение тестовых задач
	Раздел 2. Раздел 2. Дидактика. Психология развития и воспитания личности студента.							
2.1	Особенности образовательного процесса в высшей школе. Содержание высшего образования. /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2Л1.1Л3.1 Э1 Э2			
2.2	Лекция в системе вузовского образования: современные подходы /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2Л1.1Л3.1 Э1 Э2			
2.3	Преподаватель как организатор образовательного процесса. Психологическая характеристика педагогической деятельности /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1.1 Э1 Э2			

2.4	Возрастные и индивидуально–личностные особенности студентов /Лек/	3	2		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1. 1 Э1 Э2			
2.5	Психологическая характеристика педагогической деятельности Структура и особенности педагогического труда /Пр/	3	2		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1. 1 Э1 Э2			Презентация
2.6	Лекция в системе вузовского образования: современные подходы /Пр/	3	1		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1. 1 Э1 Э2			
2.7	Практические занятия в ВУЗе. Систематика учебных задач (Толлингера, Блум) /Пр/	3	1		Л1.1 Л1.2Л3.1 Л1.1 Э1 Э2			Устный (фронтальный опрос)
2.8	Понятие о педагогических способностях и условиях их развития /Пр/	3	1		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1. 1 Э1 Э2			
2.9	Возрастные и индивидуально–личностные особенности студентов /Пр/	3	1		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1. 1 Э1 Э2			
2.10	Диагностика возрастных особенностей личности /Пр/	3	1		Л1.1 Л1.2Л3.1 Л1.1 Э1 Э2			Тестовые задания
2.11	Диагностика личностных особенностей: тесты, опросники /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2Л3.1 Э1 Э2			
2.12	Психологическая характеристика педагогической деятельности /Ср/	3	10		Л1.1 Л1.2Л3.1Л1. 1 Э1 Э2			
2.13	Психология развития и воспитания личности студентов /Ср/	3	25,8		Л1.1 Л1.2Л1.1Л3. 1 Э1 Э2			

5. ФОНД ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ

5.1. Контрольные вопросы и задания

ЗАДАНИЯ ДЛЯ ПРОВЕРКИ УРОВНЯ ОБУЧЕННОСТИ ЗНАТЬ:

Примерный перечень тестовых заданий в ПРИЛОЖЕНИИ 2

Примерный перечень теоретических вопросов:

Модуль 1.

1. Предмет педагогики высшего образования: проектирование процесса обучения и воспитания студентов, управление им.
2. Основные педагогические категории и понятия.
3. Интеграционные процессы в современном образовании.
4. Принципы реализации идеи гуманизации профессионального образования.
5. Гуманитаризация, фундаментализация, деятельностная направленность, национальный характер профессионального образования.
6. Психологические теории деятельности
7. Основные достижения, проблемы и тенденции развития отечественной и зарубежной психологии высшей школы.
8. Способности и социально-педагогические условия их развития.
9. Педагогическое общение: сущность, отличия.
10. Качество образования и образовательного процесса: цели, методы и приемы оценки.

Модуль 2.

1. Формирование личности в период студенчества.
2. Стилевые особенности познавательной деятельности и общения студентов.

3. Жизненный путь личности. Проблема периодизации развития.
4. Профессиональные знания, умения, навыки, взаимосвязь и динамика их формирования.
5. Движущие силы, условия и механизмы профессионального развития личности студентов.
6. Обучение как целенаправленный процесс взаимодействия преподавателей и студентов. Методы обучения в ВУЗ
7. Интерактивные методы обучения.
8. Дистанционное обучение в высшей школе: модели и технологии. Возможности использования
9. Лекция как основная форма обучения в ВУЗе. Методические основы чтения лекций.
10. Практические, семинарские, лабораторные занятия в ВУЗе.
11. Сущность и характеристика самостоятельной работы студентов.
12. Основы учебно-методической работы в ВУЗе: методы и приемы составления задач, упражнений и тестов; систематика учебных и воспитательных задач.
13. Социальные и биологические детерминанты развития личности
14. Возрастно-половые и индивидуально-типические свойства личности.

ЗАДАНИЯ ДЛЯ ПРОВЕРКИ УРОВНЕЙ ОБУЧЕННОСТИ УМЕТЬ И ВЛАДЕТЬ:

Примерный перечень ситуационных задач в пункте 5.3.

5.2. Темы курсовых работ (проектов)

5.2. Темы докладов для презентаций:

1. Активные методы психологии: консультирование, психотренинг, аутогенная тренировка, психокоррекция и др.
1. Психика человека как продукт биологической, социальной и культурной эволюции.
2. Различные теории личности, их анализ и значение для науки и практики (на выбор).
3. Направленность личности как основа внутреннего мира человека.
4. Индивидуальность – миф или реальность психической жизни человека.
5. Понимание личности в отечественной психологии.
6. Сущность стрессовых состояний. Способы борьбы со стрессом.
7. Саморегуляция и психологическая защита личности.
8. Аффект, его понимание и природа, возможности предотвращения.
9. Подходы к пониманию эмоций и чувств человека.
10. Природа памяти, основные мнемические приемы.
11. Воображение и творчество.
12. Критическое мышление.
13. Интеллект и его развитие.
14. Роль наследственности и среды в формировании индивидуальных различий.
15. Проблемы типологии человека в психологии.
16. Соотношение биологического и социального в природе человека.
17. Акцентуации характера и психопатии.
18. Социальные стереотипы, их роль в развитии личности.
19. Социальная роль и социальный статус.
20. Невербальное общение, его значение для эффективности взаимодействия людей.
21. Коммуникативная компетентность.
22. Понимание категории общения в различных областях научного знания.
23. Индивидуальный стиль деятельности.
24. Значение межличностного конфликта в развитии личности и группы.
25. Референтные и антиреферентные группы, их значение для развития личности.
26. Социальные нормы и ценностные ориентации в группе.
27. Групповая деятельность и феномен неформального лидерства.
28. Социально-психологический климат и выработка групповых решений.
29. Педагогические инновации в системе общего и профессионального образования.
30. Основные направления реформирования российского образования на современном этапе.
31. Понятие о системе образования. Состояние системы образования в РФ в условиях ее реформирования.
32. Обучение и воспитание как условие и источники психического развития.
33. Современные стратегии и модели образования.
34. Развивающие педагогические технологии.
35. Анализ положительных и отрицательных тенденций становления и развития системы образования РФ и КР.

5.3. Фонд оценочных средств

1. УСТНЫЙ (ФРОНТАЛЬНЫЙ ОПРОС). Перечень вопросов согласно тематике раздела.

2. РЕШЕНИЕ СИТУАЦИОННЫХ ЗАДАЧ Примерный перечень заданий на УМЕТЬ и ВЛАДЕТЬ:

Эталон решения тестовых заданий и ситуационных задач:

Задача 1. Давно известно, что первая базовая установка младенца, позволяющая испытывать чувство комфорта от процесса жизни – «базовое доверие» (Э.Эриксон)

Вопрос: когда и как формируется чувство «сопричастности человечеству»?

Ответ: VII стадия (30-60 лет) – «общечеловечность – самопоглощенность». В этой стадии человек достигает самого высокого для себя социального статуса и успехов в профессиональной карьере. Нормой для зрелой личности является формирование общечеловечности как способности интересоваться судьбами людей за пределами семейного круга, думать о будущих поколениях, приносить своим трудом пользу обществу. Тот же, у кого это чувство «сопричастности человечеству» не выработалось, остается поглощенным лишь самим собой и личным комфортом.

Задача 2. Она ничего не стоит, но много дает. Она обогащает тех, кто ее получает, не обедняя при этом тех, кто ею одаривает. Никто не богат настолько, чтобы обойтись без нее, и нет такого бедняка, который не стал бы от нее богаче. Она длится мгновение, а в памяти остается порой навсегда.

Вопрос. О каком механизме аттракции идет речь?

Ответ: Улыбка

Задание 3.

Прокомментировать высказывание «верно» или «неверно»:

1. Объектом педагогики являются те явления действительности, которые обуславливают развитие человека.
2. Предметом педагогики выступает образование как реальный целостный педагогический процесс, целенаправленно организуемый в специальных социальных институтах.
3. Описательный, диагностический, прогностический уровни исследования относятся к теоретическим функциям педагогики.
4. Проективный, преобразовательный, рефлексивный и корректировочный уровни исследования относятся к технологическим функциям педагогики.
5. Технологический уровень включает в себя методику и технологию педагогических исследований, обеспечивающих получение и анализ достоверного эмпирического материала.
6. Методы педагогического исследования — это способы изучения педагогических явлений, получение научной информации о них с целью установления закономерностей и взаимосвязи этих явлений.
7. К методам эмпирического исследования относятся: составление библиографии, цитирование, аннотирование, конспектирование, реферирование.
8. К методам теоретического исследования относятся: наблюдение, беседа, интервью, анкетирование, тестирование, социометрия, изучение продуктов деятельности учащихся, педагогической документации.
9. Одной из фундаментальных проблем педагогической науки и практики была и остается проблема личности и ее развития в специально организованных условиях.
10. Образование — это процесс и результат усвоения человеком систематизированных знаний, умений и навыков, определенный уровень интеллектуального и эмоционального развития, формирование мировоззрения и познавательных интересов.
11. Одна из отличительных особенностей современной системы образования — переход от государственного к государственно-общественному управлению образованием.

Задание 4

Прокомментировать высказывание «верно» или «неверно»:

1. Социализация — это непрерывный процесс становления и формирования личности, протекающий в ходе всего онтогенеза.
2. Воспитание является процессом целенаправленного воздействия на человека и, значит, может рассматриваться как механизм управления процессом социализации личности.
3. Основными функциями воспитания являются регуляция влияния социума на личность и создание условий для оптимальной социализации личности.
4. Воспитание никак не связано с социально-политической структурой общества.
5. Воспитание характеризуется как специально организуемая деятельность по реализации целей образования в условиях педагогического процесса, где оба субъекта (педагог и воспитанник) проявляют активность в достижении этих целей.
6. Теория авторитарного воспитания рассматривала ребенка, ученика как объект, которым следует управлять, определяя его поведение исходя из жестко заданных, преднамеренно ограничивающих его социальных норм. Основными воспитательными приемами в этой концепции считались угрозы, надзор, приказания и запреты.
7. Теории свободного (стихийного) воспитания предполагают уважение к личности ребенка, стремление не ограничивать, а стимулировать в процессе воспитания естественный ход личностного развития.
8. Гуманистическая концепция воспитания позволяет осмыслить человека как уникальное явление природы, признать приоритетность развития его индивидуальности. Самовоспитание — это систематическая и сознательная деятельность человека, направленная на саморазвитие и формирование базовой культуры личности.
9. Методы воспитания — это конкретные пути влияния на сознание, чувства и поведение воспитанников для решения педагогических задач, а также способы педагогического управления деятельностью (познавательной, игровой, трудовой и др.), в процессе которой осуществляется самореализация и развитие личности.

3. ПРИМЕРНЫЙ ПЕРЕЧЕНЬ СИТУАЦИОННЫХ ЗАДАЧ ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПРОРАБОТКИ В ПРИЛОЖЕНИИ 3

5.4. Перечень видов оценочных средств

Устный опрос

Решение тестовых заданий

Решение ситуационных задач

Презентация
Перечень шкал оценивания по каждому виду оценочных средств в ПРИЛОЖЕНИИ 4

6. УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)			
6.1. Рекомендуемая литература			
6.1.1. Основная литература			
	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л1.1	Смирнов С.Д.	Педагогика и психология высшего образования. От деятельности к личности: учебное пособие	М.: Академия 2005
Л1.2	Буланова-Топоркова М.В.	Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие	Ростов н/Д: Феникс 2002
6.1.3. Методические разработки			
	Авторы, составители	Заглавие	Издательство, год
Л3.1	Гуревич П.С.	Педагогика и психология: учебник	М.: ЮНИТИ- (ДАНА) 2007
Л3.2	Крысько В.Г.	Психология и педагогика. Завтра экзамен: учебное пособие	СПб.: Питер 2007
6.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети "Интернет"			
Э1	«Высшее образование в России»: научно-педагогический журнал Министерства образования и науки РФ: http://www.vovr.ru/		
Э2	Журнал «Высшее образование сегодня»: http://www.hetoday.org		
6.3. Перечень информационных и образовательных технологий			
6.3.1 Компетентностно-ориентированные образовательные технологии			
6.3.1.1	Традиционные образовательные технологии – лекции, семинары репродуктивного типа, ориентированные прежде всего на сообщение знаний и способов действий, передаваемых студентам в готовом виде и предназначенных для воспроизводящего усвоения и разбора конкретных образцов.		
6.3.1.2	Инновационные образовательные технологии – занятия в интерактивной форме, которые формируют системное мышления и способность генерировать идеи при решении различных творческих задач.		
6.3.1.3	К ним относятся электронные тексты лекций с презентациями, проблемные лекции: должна возбудить активный интерес обучающихся, ведущий к самостоятельному поиску ответа на поставленную проблему;		
6.3.1.4	обобщающие лекции: анализ изученных ранее проблем на основе обобщения и систематизации знаний, полученных учащимися на предшествующих занятиях по теме;		
6.3.1.5	лекции - информации с визуализацией, семинар - разбор конкретных ситуаций, обсуждение проблемных ситуаций и самостоятельная работа по созданию текстов.		
6.3.1.6	Информационные образовательные технологии – самостоятельное использование аспирантами компьютерной техники и интернет-ресурсов для выполнения практических заданий и самостоятельной работы.		
6.3.2 Перечень информационных справочных систем и программного обеспечения			
6.3.2.1	http://www.psycho.ru/ - «Психология и бизнес on-line». Библиотека, тесты и программы, новости, объявления о тренингах и семинарах, программных продуктах для психологического обследования.		
6.3.2.2	http://www.rusmedserver.ru/med/pedagog/41.html - Материалы по общей, возрастной и педагогической психологии, психодиагностике, объективная психология, психология эмоциональных отношений		
6.3.2.3	Библиотеки психологической литературы:		
6.3.2.4	http://www.bookap.by.ru - библиотека психологической литературы направлений		
6.3.2.5	Университетская информационная система Россия, режим доступа: http://uisrussia.msu.ru/		
6.3.2.6	Российский информационно-аналитический портал в области науки, технологии, медицины и образования, режим доступа: http://elibrary.ru/		
6.3.2.7	Электронная библиотека КРСУ (http://lib.krsu.edu.kg)		

7. МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)	
7.1	Учебная аудитория для проведения учебных занятий (лекционные) - учебное помещение 8/430. Оборудование: стационарный мультимедийный комплекс
7.2	Учебная аудитория для проведения учебных занятий (практические) - учебный компьютерный класс 8/433. Оборудование: стационарный мультимедийный комплекс
7.3	Учебная аудитория (методический кабинет) для самостоятельной работы обучающихся - учебное помещение 8/426. Оборудование: стационарный мультимедийный комплекс, 4 ноутбука для обучающихся с выходом в интернет, электронную библиотеку КРСУ им. Б.Н.Ельцина
7.4	720000, Кыргызская Республика, г. Бишкек, проспект Чуй, 44, учебные аудитории 426, 430, 433

8. МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО ОСВОЕНИЮ ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПОДГОТОВКЕ ПРЕЗЕНТАЦИИ

Мультимедийные презентации - это вид самостоятельной работы по созданию наглядных информационных пособий, выполненных с помощью мультимедийной компьютерной программы PowerPoint. Этот вид работы требует координации навыков по сбору, систематизации, переработке информации, оформления её в виде подборки материалов, кратко отражающих основные вопросы изучаемой темы, в электронном виде. То есть создание материалов-презентаций расширяет методы и средства обработки и представления учебной информации, формирует у аспирантов навыки работы на компьютере.

Материалы-презентации готовятся в виде слайдов с использованием программы Microsoft PowerPoint.

Требование к аспирантам по подготовке презентации и ее защите на занятиях в виде доклада.

1. Тема презентации согласно предложенному перечню
2. Аспирант обязан подготовить и выступить с докладом на последнем занятии.
3. Инструкция докладчикам.
 - сообщать новую информацию;
 - использовать технические средства;
 - знать и хорошо ориентироваться в теме всей презентации;
 - уметь дискутировать и быстро отвечать на вопросы;
 - четко выполнять установленный регламент: докладчик - 10 мин.; дискуссия - 5 мин.;
4. Вступление должно содержать:
 - название презентации;
 - сообщение основной идеи;
 - современную оценку предмета изложения;
 - краткое перечисление рассматриваемых вопросов;
 - живую интересную форму изложения;

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ВЫПОЛНЕНИЮ СИТУАЦИОННЫХ ЗАДАЧ:

Ситуационные задачи направлены на развитие практических навыков. Алгоритм их решения следующий:

1. Анализ ситуации
2. Определение проблемы/противоречия
3. Способы решения противоречия/проблемы (конфликта)

Пример ситуационной задачи:

Задача 1. Прокомментируйте приведенные факты с точки зрения происхождения или формирования способностей. В какой мере способности соотносятся с развитием и воспитанием?

1. В Англии каждый ребенок в 7 лет подвергается испытанию на коэффициент умственной одаренности (IQ), после чего одних детей определяют в школы, дающие возможность получить широкое образование, других — в школы, которые готовят детей к производственной деятельности.
2. Японский педагог Судзуки готовит скрипачей. В его школу принимаются все дети без отбора. То же делал в 1960-х годах преподаватель Химкинской музыкальной школы М. П. Кравец, отбиравший себе самых неспособных в музыкальном отношении детей и иногда доводивший их до уровня учащихся Центральной музыкальной школы при Московской консерватории.
3. А. Р. Лурия наблюдал за развитием монозиготных близнецов-дошкольников. Их по-разному учили играть со строительным материалом. В результате у одного из близнецов постройки были сложнее, разнообразнее и оригинальнее.